

*Theorie der Gewässer
ihre Verbreitung*
BUDAY LÁSZLÓ *Buday László*

**MAGYARORSZÁG
KÜZDELMES ÉVEI**

**A MEGCSONKITOTT MAGYARORSZÁG
UJRADOLOGOZOTT
MÁSODIK KIADÁSA**

KSH Könyvtár és Levéltár

0000000143695

**BUDAPEST, 1923
A SZERZŐ KIADÁSA**

BIZOMÁNYOS:

LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI KÖNYVKERESKEDÉSE)

*E mű elős kiadását a Magyar Tudományos Akadémia
a Lévay-díjjal tüntette ki.*

203933

ELŐSZÓ.

Az ötödik évforduló telt már el azóta, hogy Magyarország testét a vesztett háború után az ellenséges szomszédok megszállása szétszakította, s közel három éve annak, hogy a trianoni béke erre a súlyos helyzetre rá-ütötte a pecsétet. Egy ízben Velencéből valami bágyadt őszi napsugár felénk is csillogtatott némi fényt: Sopront és nyolc faluját megkérdeztek, magyar akar-e lenni. A határkiigazító bizottság, amikor egyik kezével kárunkra tolja beljebb a határpóznákat, a másikkal olykor egy-egy morzsát nekünk is juttat. De csak morzsákat, a kincseskamránk legszebb klenódiumait idegen kézbén találta már az ötödik évforduló is.

Ez teszi szomorúan idősrűvé, hogy a *megcsönkitott Magyarország* két év elteltével újra bekopogtat az olvasónál. Nem a fájdalomnak azzal az ijedt búgásával, mint először. A szavak gyászpompáját le kell már vetni. Hétköznapot élünk, amig az a harmadnap eljő, amit az Írás igér, a megváltás boldog harmadnapja.

Hétköznapokat kell élnünk, dolgosakat, nem fáradókat, hogy mire a harmadnap közelít, a követ eltudjuk hengeríteni a sír széléről.

Akiknek e hétköznapok során tanulság és tájékoz-

tatás az, ha Magyarország erőviszonyairól a fontosabb adatokat összegyűjtve találják, azok részére az itt-ott megváltozott helyzethez képest a legújabb adatokat gyűjtöttem össze. Az idegen megszállások kárairól, nemzeti vagyonunk és jövedelmünk nagyságáról, pénz és árviszonyaink alakulásáról, nemely iparág termeléséről, a mezőgazdaság teljesítményeiről, a népesedés folyamatáról, a külső kereskedelelem megélénküléséről, a szomszéd államok életéről fontosabb új mondanivalók akadtak.

A könyv táblázatait ezenkívül a Nyugatmagyarországon történt változásokhoz átalakítottam, egyebekben azonban a mű szerkezetét változatlanul hagytam, s csupán terjedelmét csökkentettem annyira, hogy a megváltozott árviszonyok dacára is minél hozzáférhetőbbé tegyem.

Olvasóimat talán érdekli az is, hogy ez a könyv, amelyet térgya a magyarság körében oly szomorúan népszerűvé tett, német, francia és angol nyelven a külön több ezer példányban kering, keresve — és néha megtalálva — a megértő sziveket és belátó elméket, amelyeknek eddigi tájékozatlansága talán lassan igazunkat méltányoló rokonszenvvé alakul ki.

Hálás köszönet a szétszaggatott magyarság nevében azoknak, akik ezt lehetővé tették.

Budapest, 1923 március 1.

I. A FÖLD.

A világháborúból egyetlen legyőzött fél sem került ki annyira megcsontkítva, mint Magyarország. A világháborút megelőzőleg az 1912. és 1913. évi balkáni harcokban Törökország európai birtoka nagyrészben elveszett ugyan, de megmaradó ázsiai területei az állam további fejlesztésére még bőséges erőforrásul szolgáltak s Törökország legfontosabb pozíciója, a Boszporus, érintetlenül maradt. A legutóbbi idők fejleményei mutatják, hogy ez az erőforrás Törökországot nemcsak megmaradt birtokának szívós védelmére képesítette, hanem kardja átrepeszítve a sèvresi béké pergamenjét, visszahódításokra is elég merész, és elég erős volt.

Ausztria veszteségét sem lehet Magyarországhoz hasonlítani. Bármily megcsontkítva került is ki Ausztria a világháborúból, kétségtelen, hogy összefüggő, teljes egész sohasem volt s a tőle elszakított részek, mint külön koronatartományok sok tekintetben korábban is önálló közigazgatási életet éltek s a legtöbbjének földrajzi kapcsolata is hiányzott a többivel.

Egyedül Magyarországnak ezer év óta egységes teste daraboltatott sem földrajzilag, sem etnográfiailag meg nem érhető határvonalakkal ötfelé.

Az elszakadást Horvát-Szlavonországok kezdték meg sok politikai hibának eredményeként. A Dráván innen sokan nem akarták belátni, hogy a horvátságnak szépen fejlődő szellemi élete külön élismerést és méltányolást érdemel; a Dráván túl ezt a hiányos megértést, amit kellő felvilágosítással el lehetett volna oszlatni, duzzogva, mint elnyomó törekvést tekintették. Így törtéhetett, hogy Horvát-Szlavonországok, amelyek a magyar birodalomhoz tartozva, nemcsak közigazgatási különállással bírtak, de

földrajzilag is élesebben elváltak az anyaországtól s etnikailag is határozott karakterrel birtak, a háborúvesztés következményeit túlsietve levonták. 1918 október 29-én a zágrábi szábornak mindmáig utolsó ülésében külön-váltak Magyarországtól s ezzel 42,541 km² terület szakadt ki a magyar birodalom testéből, 2.621.954 lakóval.

A magyar anyaország területét azóta az 1920 június 4-én aláírt trianoni békeszerződés szabja meg; az időközben történt kisebb változások figyelembevételével a mai helyzet szerint az ország területe az új birtoklók között a következően oszlik meg:

T e r ü l e t	Terület km ² -ben	Népesség	Népsűrűség km ² -kint
I. Cseh megszállás	63.004	3,567.575	56·6
%-ban	22·3	19·5	
II. Román megszállás	102.181	5,236.305	51·2
%-ban	36·2	28·7	
III. Détszláv megszállás	21.031	1,519.013	72·2
%-ban	7·4	8·3	
IV. Osztrák megszállás	4.026	292.588	72·7
%-ban	1·4	1·6	
V. Fiume	21	49.806	2.371·7
%-ban	0·0	0·3	
VI. Összes megszállás	190.263	10,665.287	56·1
%-ban	67·3	58·4	
VII. A megcsónkított Magyarország	92.607	7,599.246	82·1
%-ban	32·7	41·6	
VIII. Magyarország összesen	282.870	18,264.533	64·6

Ebben az összeállításban nem nyitottunk külön sort Lengyelországnak, mely Magyarország északi határán jutott némi töredékhez, Árvamegye trisztenai járásának 14, Szepesmegye szepesófalvi járásának pedig 13 községéhez, összesen 589 □ km területhez és 24,880 fönyi lakossághoz. Ezek az adatok benne foglaltatnak a cseh megszállás nagy tömegeket elnyelő gyűjtő tételeiben.

A határmegállapító bizottságok munkája itt-ott módosított — többnyire kárunkra — a trianoni béke által

sebtében (s mégis oly ravasz tudatossággal) megállapított határokon; említésremeltő engedmény csak az osztrák megszállás területével szemben van, ahonnan az 1921 őszén tartott velencei egyezmény megállapodásai s az ugyanazon év decemberében történt népszavazás eredményeképen Sopron várost és környező nyolc faluját visszakaptuk, nevezetesen Ágfalva, Balf, Fertőboz, Fertőrákos, Harka, Kópháza, Nagyczenk és Sopronbánfalva községeket. 1922 végén pedig a határmegállapító bizottság döntéséből egy kis község (Lovászad) átadásával szemben újabb tíz falut kaptunk vissza és pedig Alsócsatár, Felsőcsatár, Horvátlövő, Kisnarda, Magyarkeresztes, Nagynarda, Németkeresztes, Pornóapáti, Szentpéterfa és Ólmod kis falukat.

Az előbbiekből a magyar közigazgatás csak rövid átmeneti időre vonult ki; az utóbbiaknak jó egy évig volt alkalmuk az osztrák állam halálvivódásait közvetlenül látni.

Magyarország ezek szerint csupán 92,607 négyzet-kilométernyi területet mondhatna magáénak, eddigi birtokának nem egészen egyharmadát, 32·7%-ot.

Az új szomszédság közül maga a román királyság 102,181 négyzetkilométert óhajt lefoglalni, eddigi területünk 36·2%-át, amely a balkán háború előtti Románia területének 77·8%-át teszi. Ez az ország a régi területéhez 126% új földet szerzett. (E hódításnak a részletei: Magyarországból 77·8, Oroszországból 33·9, Ausztriából 7·9, Bulgariából 6·3%-ot szerzett régi földjéhez.)

De a cseh köztársaság zsákmánya sem sokkal kisebb, mint amennyit Magyarországnak önálló állami élete folytatására visszahagynak: ezen a címen veszendőbe menne 63,004 km² területünk, 22·3%-a a régi Magyarországnak.

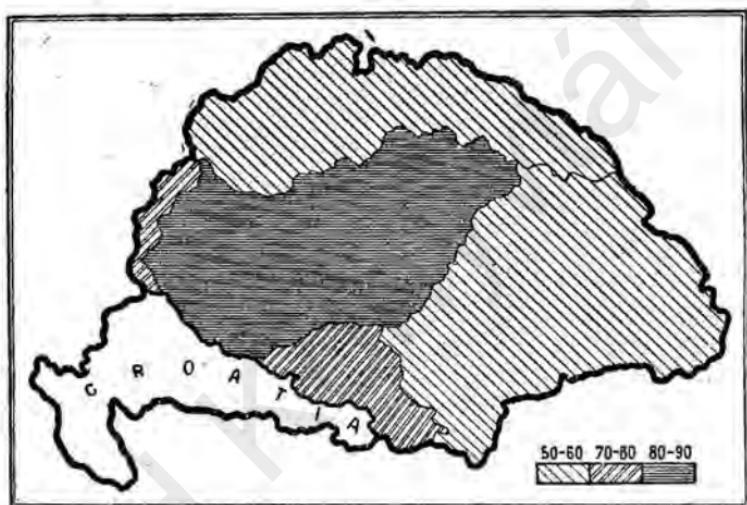
Népességünk ből több, mint 10 és fél milliót vesztenénk, összes lélekszámunk 58·4%-át, ha az 1910. évi népszámlálás adatait vesszük mértékül.

Akkor különben, amikor a földdel, a nekünk megmaradt terüettel foglalkozunk, a népességgel egyelőre csak abból a szempontból van dolgunk, hogy országunk szétválasztott részeinek különböző népsűrűségével megismérkedjünk.

A megmaradó magyar terület, mint az ország gazdasági és forgalmi életének eddig is természetes gravi-

tációs pontja, a legsűrűbb, négyszögkilométerenkint 82·1 % lakossal : olyan denzitás, amely meghaladja Franciaország, Dánia népsűrűségét, pedig közvetlenül a határszélen mesterségesen le vannak kapcsolva róla nagyobb vonzóerejű népesebb városaink, mint Pozsony, Kassa, Szatmárnémeti, Nagyvárad, Arad, Temesvár, Szabadka stb.

Nincs a megmaradt területen egyetlen vármegye vagy megyerészlet sem, amelynek népsűrűsége az 50-en alul maradna ; viszont ott vannak, a környező városokat nem is említi, Pest vármegye 95·7, Békés 84·6, Esztergom

Népsűrűség négyszögkilométerenkint.

104·6, s Csanád megmaradt része 88·8, Aradé 88·1 népsűrűsséggel.

Budapest és környéke (a fővároson kívül Újpest, Rákospalota, Pestújhely, Rákosszentmihály, Kispest, Pestszentlőrincz, Erzsébetfalva, Csepel, Albertfalva, Budafok, Pesthidegkút, Békásmegyer, Czinkota, amelyek együttvéve az 1910. évi népszámlálás szerint 1.076,663 lelkét képviseltek, az 1920. évi népszámlálás szerint pedig 1.184,516 főnyi népességet), erősen tömörült központja a Magyarország részére meghagyott 7,599.246, illetve az új népszámlálás adatai szerint 7,945.878 főnyi, az 1922 év végéig pedig 8,084.167-re nőtt lakosságnak.

Az ország részére meghagyott városok közül a legnagyobbak Szeged és Debreczen (mindakettő százezer lakónál népesebb), azonkívül az inkább agrárjellegű Kecskemét, Hódmezővásárhely, Szentendre, Baja, Székesfehérvár, Nyíregyháza, Makó stb., az ipari karakterű városok közül pedig a főváros környékén alakultakon kívül Pécs, Miskolc, Sopron, Győr, Szombathely, stb.

Vármegyeink közül pedig csupán 10 maradt meg egész sértetlenül birtokunkban: Fejér, Somogy, Tolna, Veszprém, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Pest, Borsod, Békés, Hajdu. És megismétlődnek a török idők szomorú furcsaságaival: Hontmegye Nagymaroson tartja székhelyét, Bács-Bodrog Baján, Abauj-Torna Szikszon, Bereg Tarpán, Gömör Putnokon, Bihar Berettyóújsalun, Szatmár Mátészalkán, Arad Eleken, Torontál Kiszomborban, Ung pedig Záhonyban.

A dunántúli dombvidék nagyobb része Magyarország szűkebb határain belül esik, a kis Magyar Alföldnek csak a Dunától délre eső része, a Nagy Magyar Alföld nagyobb részében, de keleten és délen egészen elmosódó határokkal, s az északi Felvidék előhegységeiből is egy kisebb csík.

Magyarországnak a természettől rendkívül koncentrikusan megalkotott földrajzi egysége van, amelyet Reclus nyomán más geografusok is szinte iskolapéldaszámba menőnek dicsértek. Ez az egység képesítette az országot arra, hogy minden küzdelmes évszázad után is újra össze forrjon azon uralom alatt, amely a Dunakönyöknél, a mai Budapestről kiáradólag tartja központját.

Itt vert gyökeret hajdan a római uralom s Aquincumból (ma Budapestnek egy külvárosa) irányította új koloniáját; a hun nép ebből a központból (s ezen természetes határok védelme alatt) tudta hatalmát fölépíteni.

Egy szabálytalan — kissé tojásalakúan elnyúló — kör vonalnak közel háromnegyedét teszik azok az egymásba fonódó hegygerincek, amelyek a Dunának Magyarországba léptétől annak kifolyásáig az országot körülövezik, itt-ott 2000 m magasságot is meghaladva csúcsaikkal. Ez az egységes hegységszerűség, amely a legnagyobb részében vízválasztó is a Keleti és a Fekete-tenger között, s amely a gerinctől messze, a szélesebb lejtőkön tűr csak meg emberi letelepülést, mindig szétválasztó s így határnak

ideálisan alkalmas, de egy ország belséjében örökös gátja a szabad érintkezésnek.

Az új cseh állam és Románia azt a súlyos terhet vették magukra, hogy háborús szerzeményüket, amelyet különös gondjal kell istápolni, 2000 méter magas hegyek választják el népük többi, s természetesen szokásokban s részben fajlag is különböző részeitől.

Magyarország egységes geografiai alkotásának centripetalis voltát szolgálja a vízrendszer is, mely az északi határon levő két kisebb folyó, a Dunajec és Poprád kivételével kizártlag a Duna medencéjét gyarapítja, s Nyugat, Észak és Kelet forrásai a Központ felé igyekeznek, hogy vizüket a Dunába, vagy ennek fő mellékfolyójába, a Tiszába ömlesszék. Majdnem minden mellékfolyó ezen az egységes földrajzi területen ered, s itt is végzi be útját.

A trianoni békeszerződés határai a mellékfolyók útját is kettémetszették, felső folyásukat az új államok szférájába csatolván. Minthogy azonban a közlekedés útja minden időkben a folyóvölgyekben haladt, s a hegyláncok közt a modern sínpárok sem tudnak a réginél jobb útat választani, az új határmegszabás a szomszédos, de hegyek által elválasztott völgyek lakóit, kik régebben is a síkon tudtak összetalálkozni, most még jobban elszakítja egymástól, mert hegyeik zugában az egyik államhoz csatolja őket, a sikra kivezető útjukat pedig tőlük elvéve, a másiknak hagyja meg.

Ezért az új határok röviden, markáns megjelöléssel nem is jellemezhetők, mert kevés kivétellel nem tapadnak földrajzi jellegzetességekhez (s mint alább látni fogjuk, nem fűződnek etnográfiai sajáságokhoz sem) s irányvonaluk igen ötletszerű. Ezért van az, hogy egymáshoz tartozó szomszédos falvakat ketté szel az új országhatár, sőt ugyanazon község népe más országban lakik ezentúl és más országba megy ki földjét szántani.

De nemcsak Magyarország és új szomszédjai közt ily habozó és nehezen indokolható a határvonal, hanem a Magyarországtól elszakított részeknek az új szomszédok közt való szétosztása sem történhetett meg az érdekeltek kedvére, amit bizonyít az úgynevezett Bánságnak — a Tisza és Maros közötti, igen termékeny síkvidéknél — határvonalá tekintetében a délszláv és román állam közti egyenetlenség. Ezt az egységes karakterű vidéket, amely

természetes kiegészítő része a Nagy-Magyar-Alföldnek, egyik új állam sem tudja beilleszteni a maga geografiai környezetébe, a kettő között megvonni kívánt határ pedig még egyenetlenebb. S mivel etnográfiai szempontok sem jöttek a határmegállapítás segítségéül, nem lehetetlen, hogy e gazdag vidék megosztása állandó súrlódás okát fogja képezni a két megnőtt Balkán-állam között.

A Magyarországból a cseh államnak ítélt rész (ide tartozik a kis Magyar-Alföldnek a Dunától északra eső területe, az Északnyugati-Felvidék, az Északkeleti hegyes terület, de mindenütt a Nagyalföldre is lenyűlő határokkal) 56·6 főnyi átlagos népsűrűséggel bír, de ezt az idekapcsolt magyar nyelvterületek és nagyobb vonzóerejű városok intenzívebb népessége emeli ennyire. Az idecsatolt, tiszán magyar nyelvterület nyugati részén 84·5 a népsűrűség, a keletrre eső magyar nyelvvidéken pedig 70 lélek jut egy négyzetkilométere.

Az inkább tótajkú vidékek már sokkal kevésbé lakottak; legfeljebb a Nyitra és a középső Vág vízvidéke emelkedik ki 73-as népsűrűségével.

A felső Vág és a Morva vízvidékén már csak ötvenhét a népsűrűség.

A Garam vízvidékén 54·5-es népsűrűséget találunk, keletebbre pedig csak 41·3 lélek él négyzetkilométerenkint. Még alacsonyabb, 38·8-es a népsűrűség az Ipoly vízvidéken, a ruténlakta vidékeken pedig, bár ez a terület a termékeny és lakott Felső-Tisza-völgyet is magában foglalja, 37·7-re száll le a népsűrűségi szám.

Románia nyereségében 51·2 népsűrűség van (a régi román királyság népsűrűsége 55·6), ezt azonban ismét a magyar nyelvterületek teszik ily lakottá. Az északi részen a Romániához csatolt magyar vidék 71·5-es népsűrűségű, a déli részen megszállott magyar nyelvvidék népsűrűsége pedig 74·5.

A magyar ethnikum után a délkeleten lakó szász nép közt találunk a román megszállás területén legnagyobb népsűrűséget, 58-at; nem sokkal kisebb, 55·3-es népsűrűséget mutat az a magyarság és oláhok lakta vegyes nyelvterület, mely az erdélyi fejedelemség idején fénykorát élte és amely a Székelyföld és az alföldi magyarság fontos összekötő vonala.

A nagyobbrészt románajkú, de magyar elemmel tar-

kitott nyelvterületnek a Maros feletti északi részén 47·6 a népsűrűség, a Marostól délre eső részeken azonban már jóval ritkább a lakosság, 41·es népsűrűsséggel.

A Székelyföld színmagyar népe — mostoha természeti viszonyai ellenére is — sűrűbben tömörül ennél, négyzetkilométerenként 43 lakóval.

Mindezeknek mélyen alatta áll lakottság dolgában az egész ország leggyérebben népesült része, a máramarosi és beszterczenaszádi oláhság, 28·9-es népsűrűsséggel. Végelemzésben látszik tehát, hogy a román megszállás alatt lévő rész 51·2-es népsűrűségét majdnem kizárolag a magyar- és németajkú nép tömör településének köszönheti.

Jugoszlávia már jóval lakottabb területeket hódít el tőlünk, 72·2-es átlagos népsűrűsséggel. A kulturált Bácskán és gazdag Bánságon kívül Vas és Zala vármegye vendvidékei különösen sűrűn lakottak (85·6). A Muraközön, amely a Dráván túl közvetlenül kapcsolódik Varasd vármegyével, a volt Magyarbirodalomnak legsűrűbben lakott területét képezve, 122·1-es a népsűrűség.

Ausztria szintén igen művelt és sűrűn lakott területet kapott 72·7-es átlagos denzitással, amiből a Sopron megyéből elszakított rész 86·8 népsűrűségű, a vasmegyei 81·5, a mosonmegyei aránylag a legritkább, 42·4-es.

Az osztrák és délszláv követelésen kívül tehát az elveszített területek ott népesebbek csupán, ahol magyar települést szakítanak ki az országból; a megmaradó Magyarország sűrűbb népességgű, mint bármelyik elszakított rész.

Magyarországnak ezek szerint jelentékenyen kisebb területen aránylag sűrűbb népességet kell eltartania akkor, amikor mezőgazdasági termővidékeinek sok, rendkívül értékes részét is elveszíti s amikor a városok megduzzadt népessége is egy nagyon megcsontkított sugarú kör termékeire van utalva.

A fölösztásnál — miután a földrajzi és etnográfiai szempontok teljesen mellőztettek — kétségtelenül az a gondolat volt az irányadó: minél mélyebbre behatolni a magyar nyelvterületre, hogy minél erősebb földrajzi összefüggéssel és minél gazdagabb gazdasági háttéddel biztosítsák az új zsákmányt.

A hegyvidéknek arról a népről, mely eddig azzal

kereste kenyérét, hogy az Alföldre járt aratni, az új határmegosztás úgy akart gondoskodni, hogy az Alföldből is a hegyvidékhez ragasztott termő területeket.

Nagyon kérdéses, hogy a geografiai és néprajzi tényezőknek ez az elhanyagolása — mely Magyarországnak rendkívül sokat ártott — az új államoknak maradandó hasznára válhatik-e?

Bármeddig tartson is azonban ez az állapot, a terület kérdésénél a mívelési ágak szerint való megoszlást az ország jövője szempontjából különös figyelemmel kell taglalnunk.

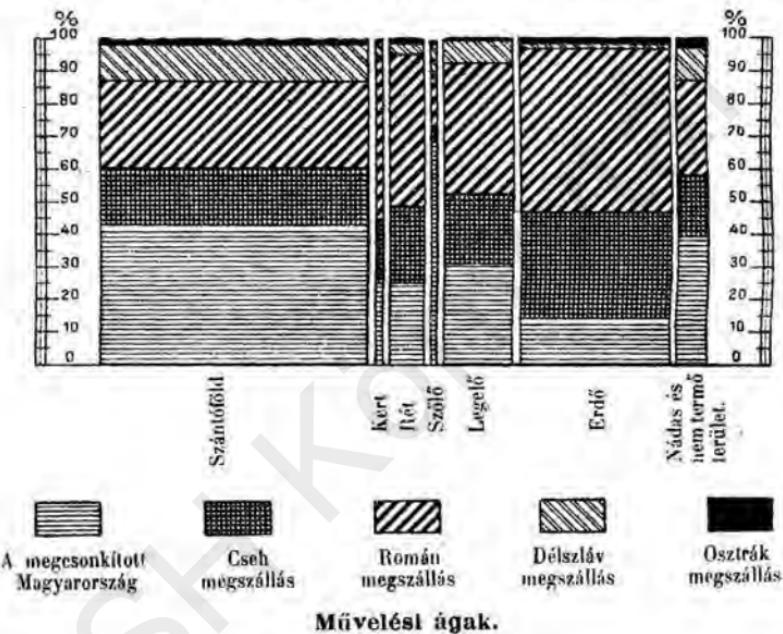
A megmaradó és elszakított területeknek a fontosabb mívelési ágak szerint való megoszlását az alábbi adatok mutatják be:

Terület	Szántó-föld	Kert	Rét	Száló-	Legelő	Erdő	Nádas	Nem termő terület
	e z e r h o l d a k b a n							
Cseh megszállás	3,883	129	1,070	24	1,251	4,101	4	175
%-ban	17·4	19·5	23·5	4·4	21·7	32·4	4·6	48·8
Román megszállás	5,939	320	2,102	81	2,292	6,289	7	735
%-ban	26·6	48·3	46·2	14·8	39·9	49·8	8·0	29·2
Délszláv megszáll.	2,508	37	154	56	404	204	18	250
%-ban	11·2	5·6	3·4	10·3	7·0	1·6	20·4	10·0
Osztrák megszáll.	390	9	75	9	49	213	8	67
%-ban	1·8	1·4	1·7	1·6	0·8	1·7	9·1	2·7
Fiume	0·5	0·1	0·7	0·03	0·3	0·8	—	1
%-ban	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	—	0·1
Összes megszállás	12,721	495	3,402	170	3,996	10,808	37	1528
%-ban	57·0	74·8	74·8	31·1	69·4	85·5	42·1	60·8
A megcsonkolott								
Magyarország	9,583	167	1148	376	1,759	1,834	51	987
%-ban	43·0	25·2	25·2	68·9	30·6	14·5	57·9	39·2
Magyarország								
összesen	22,304	662	4,550	546	5,755	12,642	88	2,515

A szántóföld területe tehát körülbelül megfelel a népességi aránynak Magyarország megmaradó területén; ha ebből már ítélni merünk, a lehetőség nincs kizárvá, hogy kenyérterményekkel továbbra is megfelelően ellátassuk magunkat.

A kertterületnek a népességi arányon alul maradása nem aggasztó, mert általában alacsony számokról van szó, s mert a kertesítés tekintetében folyópartjainkon még további fejlődésre van kilátás.

Sokkal kedvezőtlenebb azonban az, hogy réttel, legelövel aránytalannabbul rosszabbul vagyunk ellátva, mint sűrű népességünk azt megkivánja. Az állattenyésztés fejlesztését ez nagy problémává elezi ki, s az állati termékek ből való kivitelünk, amely a háború előtt mindig fon-

Művelési ágak.

tosabb segítségünké válta külföldi iparcikkekből való szükségletünk fedezésére, erejében nagyon meg volna ingatva.

Hogy ezzel szemben az eddigi szőlőterület 68,9%-át mondhatnók továbbra is magunknak, az sem oly vigasztaló, mint első pillanatra látszik.

A megmaradó szőlőterületről ugyanis mintegy 200,000 kat. hold kevésbé exportképes homoki bort termel. A Hegyalja északi részét, a ménes-magyarádi, küküllő- és marosmenti, Sopron környéki horvidékeinket elszakították.

Megdöbbentő az erdőben való veszteségünk; eddigi erdőterületünknek csak 14,5%-a maradt meg s legértékesebb, kitermelésre kész erdőállományunk idegen imperium alá került. Nemcsak virágzó régi fakivitelünkben, nemzeti jövedelmünknek egy jelentős tételeben szenvedünk itt veszteséget, hanem az ország rekonstrukciójánál is drágán kell fizetnünk a legfontosabb építőanyagot.

A nádasok területéből 57,9%, kereken 51,000 hold maradna meg magyar területen. A nádasok egy részét — ha nem tisztán tőzegtalajuk — a jövendő szántóföldjeknek tekinthetjük; az átalakítás nagy befektetéseivel szemben azonban a nyerhető termőterület vajmi csekély. A nem-termőterület címén kimutatott közel egy millió holdból mintegy 150,000 hold esik a balatonmenti mocsaras vidékre; ennek lecsapolásával szántóterületünk egy virágzó mezőgazdasági kultúrájú vidékkel gyarapodnék.

Jellemző, hogy ha a csehek által megszállt területből Magyarországhoz visszacsatolnák azt, aminek, mint magyar ethnikumnak az önrendelkezési jog alapján vissza kellene kerülnie, ezzel a Csehországnak juttatott szántóföldnek közel felét, több mint másfélmillió katasztrális holdat visszanyernénk.

A Romániához kerülő közel hat millió hold szántóföldből a magyar nyelvterületek, s a Székelyföld címén három millió holdat meghaladó szántóföld juthatna vissza; a Jugoszláviának juttatott, igen értékes szántóföldből is egy millió holdat igényelhetnénk vissza a magyar nyelvterületekkel.

Az idegen imperium alá kerülő, közel 170,000 holdnyi szőlőterületnek több mint fele szintén tiszta magyar nyelvidéken van.

Följegyzésre méltó még, hogy a székelységet nem is említte, amelynek egymagában egy millió holdnál nagyobb terjedelmű erdősége van — a többi elszakadásra kényeszerített magyar nyelvvidék is egymillió holdas erdőterülettel bír; az ethnukum alapján való döntés tehát nehéz fahínyunkat alig idézte volna föl.

Ki kell még emelnünk, hogy a szántóföld kihasználása a Magyarországon maradó területen jobb, mert valamivel nagyobb a bevetett területnek az aránya, viszont azonban az elemi csapások e területet inkább látogatják (legfőképpen az Alföldnek északkeleti felében inkább

megnyilvánuló kontinentális időjárás s a Dunántúl gyermekei jégverései miatt).

A fontosabb művelési ágaknak egymáshoz való arányát az alábbi adatok szemléltetik:

T e r ü l e t	Szántó-föld	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Erdő	Nádas	Nem termő terület	Szántóra, kertre, rétre, szőlőre, eső népürűség
	a t e r ü l e t %-ában								
Cseh megszállás —	35·5	1·2	9·8	0·2	11·4	37·6	0·0	4·3	121·5
Román " "	33·4	1·8	11·8	0·5	12·9	35·4	0·0	4·2	107·8
Délszláv "	69·1	1·0	4·2	1·6	11·1	5·6	0·5	6·9	95·8
Osztrák "	47·5	1·1	9·1	1·1	5·9	26·0	1·1	8·2	105·4
Fiume — — — —	13·7	2·7	19·9	0·9	8·4	22·3	—	32·1	6,226·0
Összes megszállás	38·3	1·5	10·3	0·5	12·1	32·6	0·1	4·6	110·4
Megcsónkitott Magyarország —	60·4	1·0	7·2	2·3	11·1	11·5	0·3	6·2	117·2
Magyarország összesen — —	45·5	1·4	9·3	1·1	11·7	25·8	0·1	5·1	113·1

A fontosabb művelési ágak közül tehát csak a legelő az, amely — Nyugatmagyarország kivételével — minden más követelésnél körülbelül egyforma hányaddal szerepel.

A szántóföldterület hatalmasan kiemelkedő arányát látjuk a délszláv követelésnél, ahol erdőnek, rétnek egyáltalán nagyon alacsony a szerepe. (Az új délszláv állam más hódításainál kárpótolja magát erdőben.)

Az erdő az összes terület egyharmadát meghaladja s a szántó területénél is nagyobb a cseh és a román megszállás vidékein; Nyugatmagyarországon legkedvezőbb az egyensúly az egyes művelési ágak között s alig tér el valamivel az egész Magyarország arányaitól.

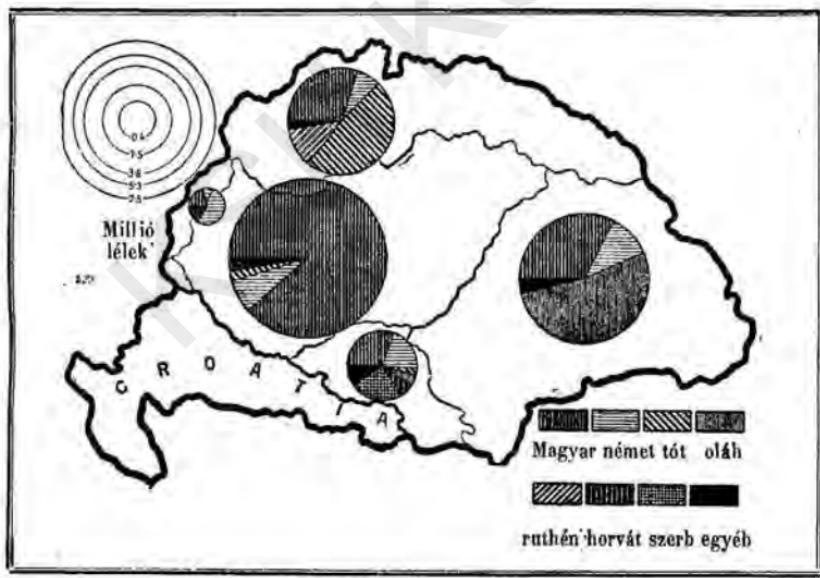
Megmaradó központi területünk nem kapja vissza szántóban azt, amit erdőben veszít s ezért végelemzésben a mezőgazdasági művelésre alkalmas területekhez viszonyítva a népesség itt rosszabbul van ellátva, mint akár a délszláv, akár a román megszállás alá került részek, s valamivel rosszabbul az egész Magyarországra vonatkozó aránynál is.

II. A NÉP.

Nemcsak Wilson elnök világhirűvé vált tizennégy pontja tűzte ki a háború céljául a nemzetek önrendelkezésének biztosítását, hanem a békétárgyalások is ennek a jelszónak hangoztatásával indultak meg és folytak tovább.

Valóban, vannak az összefüggő nyelvterületeknek s ezek kisebb-nagyobb földrajzi elhatárolásának olyan egyszerű példái, amelyek ennek az elvnek a keresztlívítelét elég könnyűnek mutatták.

A legtöbb esetben azonban a való élet kusztáltsága sokkal bonyolultabbá teszi ezt a problémát, mint ahogy

Nyelvi megoszlás.

Buday: Magyarország küzdelmes évei.

2

a részletek ismerete nélkül a békeszerződésekben elvi alapon megkísérelt rendezés ezt sejthette volna. S mint-hogy a szerződésszöveg elkészítése előtt a pörvesztes felek, a legyőzött országok nem juthattak szóhoz, a békeszerződés szövegének átnyújtása után pedig a nagyhatalmak valószínűleg prestige-okokból nem akartak változtatni már a megállapodásokon, ha kezdték is már észrevenni, hogy a szabályozás nem kielégítő és egyenlő mértékű, Kelet-Európa új térképe az önrendelkezésre hivatott népeknek különféle államokba, kisebbség gyanánt való besorozásával állapítatott meg.

Hogy ez céltévesztett volt, mutatja a többi kelet-európai államok között s azok belsejében folyó állandó surlódás.

Magyarország nem a békét újabb megbontásában kereti igazságának érvényesülését; de hogy az önrendelkezési elv az ország új határainak megállapításánál meny nyire nem vétetett figyelembe, azt adatainak bőséges sere gével igazolhatja.

Magyarország földarabolását a népesség anyanyelve szerint a következő összeállítás mutatja be:

Terület	Magyar	Német	Tót	Olah	Ruthén	Horvát	Szorb	Egyéb
	anyanyelvűek száma ezrekben							
Cseh megszállás	1,072	265	1,703	21	442	3	0·4	63
%-ban	10·8	13·9	87·5	0·7	95·2	1·4	0·1	15·6
Román megszállás	1,664	557	32	2,819	10	2	56	96
%-ban	16·7	29·3	1·6	95·6	2·3	1·0	12·1	23·9
Délszláv megszállás	459	308	46	80	11	92	378	145
%-ban	4·6	16·1	2·4	2·7	2·3	47·1	82·0	36·2
Osztrák megszállás	26	216	1	0·02	0·05	45	0·01	4
%-ban	0·3	11·4	0·0	0·0	0·0	23·1	0·0	1·0
Fiume	6	2	0·2	0·1	0·01	13	0·4	27
%-ban	0·1	0·1	0·0	0·0	0·0	6·6	0·1	6·8
Összes megszállás	3,227	1,348	1,782	2,920	463	155	435	335
%-ban	32·5	70·8	91·5	99·0	99·8	79·2	94·3	83·5
A megcsónkított								
Magyarország	6,718	555	164	28	1	40	26	66
%-ban	67·5	29·2	8·5	1·0	0·2	20·8	5·7	16·5
Magyarország összesen	9,945	1,903	1,946	2,948	464	195	461	401

Százaletkos arányokban ugyanezeket a számokat a következőkben mutatjuk be, megtoldva a magyarul tudókra vonatkozó adatokkal:

Terület	anyanyelvük %-ban								Magyarul tudók ezekben (%)	Magyarul tudók %-ban
	Magyar	Német	Tót	Oláh	Ruthén	Horvát	Szék	Egyéb		
Cseh megszállás -- % -ban	30·0	7·4	47·7	0·6	12·4	0·1	0·0	1·8	1,525 12·9	42·7
Román megszállás -- % -ban	31·8	10·6	0·6	53·8	0·2	0·0	1·1	1·9	2,249 19·0	43·0
Délszláv megszállás -- % -ban	30·2	20·2	3·1	5·3	0·7	6·0	24·9	9·6	695 5·9	45·8
Osztrák megszállás -- % -ban	9·1	73·9	0·2	0·0	0·0	15·4	0·0	1·4	102 0·9	34·9
Fiume -- % -ban	13·0	4·7	0·4	0·3	0·0	26·0	0·8	54·8	11 0·1	21·6
Összes megszállás -- % -ban	30·3	12·6	16·7	27·4	4·3	1·5	4·1	3·1	4,582 38·8	42·9
A megcsónkitott Magyarország -- % -ban	88·4	7·3	2·2	0·4	0·0	0·5	0·3	0·9	7,239 61·2	95·3
Magyarország összesen --	54·5	10·4	10·7	16·1	2·5	1·1	2·5	2·2	11,821	64·7

Hogy ez a megosztás mennyire nem alapszik előre megfontolt és átgondolt terven, hanem a szomszédság egyre mohóból váló élvágya szerint változott és ahoz képest, amint a forradalmaktól zaklatott magyar állam ellenálló ereje gyöngült, azt legjobban a cseh demarkációk története mutatja, amelyeknek a sorrendje a következő:

Első követelés: Az 1918 december 6-iki demarkáció területe. Összes népesség: 1.972,866, ebből magyar 220,571, azaz 11·2%.

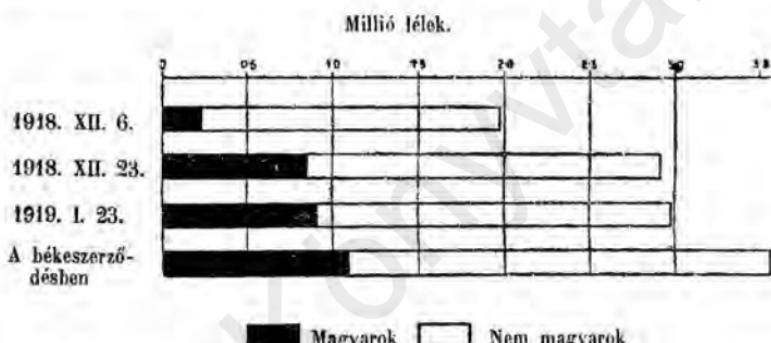
Második követelés: Az 1918 december 23-iki demarkáció területe: Összes népesség: 2.909,160, ebből magyar 841,198, azaz 28·9%.

Harmadik követelés: Az 1919 január 23-án megszállott terület. Összes népesség: 2.979,835, ebből magyar 899,953, azaz 30·2%.

Negyedik követelés: A békeszerződés által a cseh államnak ítélt terület. Összes népesség: 3.567,575 s ebből magyar 1.071,523, azaz 30·0%.

Eleinte óvatos és bizonytalan bekalandozások a magyar nyelvterületre, aztán egyre kiméletlenebb és nyersebb előrenyomulás a magyar róna felé, oly hirtelen egymásutánban, amily gyors ütemben a Napoleonok sem tudtak hódítani.

Ime, a cseh állam csak úgy tudott kikerekedni, ha egy milliónál több magyart kebelez be. Romániának közel két millió magyarrá van szüksége, hogy úgynevetett ethnikai területét kiegészítse; több mint félmillió

Csehország területi követelésének növekvése a követelt terület lélekszámában kifejezve.

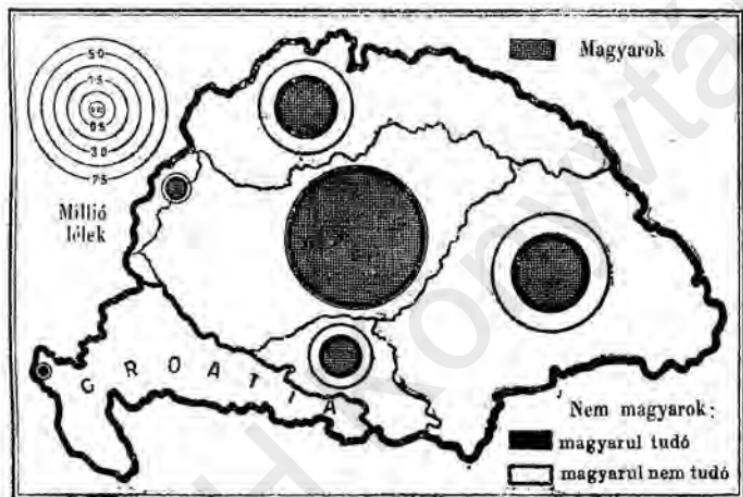
ember tud ezenkívül magyarul a románoknak jutó területen.

Szám szerint nem oly sok, 459,140 magyar került el délszláv fennhatóság alá: de relativ többségét képezi a Jugoszláviához csatolt magyarországi területnek, 30·2%-os arányával, amellyel szemben a horvátokat, szerbeket összefoglalva, s az egyéb nyelvűeket (akiknek nagyobb része tényleg bunyevác vagy sokác, a horvátokkal és szerbekkel rokon, de azuktól mégis sokban elütő nép) mind délszlávnak számítva is, csupán 40·5%-os arányú a hódító nép. Hogy ez a sok töredék hányfelé húz, s hogy a horvát és szerb nép egysége mily kevessé forrott össze, arról tanuskodnak Zágrábnak vissza-visszafojtott, de a Dráván mégis áthallatszó panaszai.

Magyarságunk 32·5%-át veszítettük el, a magyarul beszélőknek 38·8%-át.

A cseh állam 30·0%-os magyarsággal terheli meg ingadozó egyensúlyát, olyannal, amely a mi megmaradó hat és negyedmilliós összefüggő magyarságunknak közvetlen nyúlványa. Ehhez járul még az elszakított terület népének további 12·9%-a, amely már ismeri a magyar szó zenjét.

Románia oly karéjt szakított magának, amelyben a magyarság (vagy közvetlenül kapcsolódva) alföldi nyelv-

Magyarok és magyarul tudók.

területünkhez, vagy sűrű hálózatú összekötő magyar pilárekre támaszkodva) 31·8%-os, a magyarul beszélők aránya 43·0%-os.

Jugoszlávia 30·2%-os magyarsággal s 45·8%-nyi magyarul beszélő lakossággal veszi jogara alá új szerzeményét.

Még az Ausztriának hullajtott ajándék is magyar vér-től foszt meg bennünket, pedig ennek a területnek a kikerekítésében vezette a győző népeket látszólag a legobjektívebb érzék az ethnikai szempontok iránt. Az Ausztriához itélt új területen 9·1%-os magyarság él, 34·9%-nyi magyarul beszélővel.

Az új államoknak ebben a diadalmas osztozkodásá-

ban fajunkon kívül még egy kultúrnépet, a németet is nagy csapás éri. Nem emlitve az Ausztriához kapcsolandó részeket, 1.130.000 németajkú honfitársunk kerül cseh, román, délszláv uralom alá.

A cseheknek ítélt magyar nyelvterület nyugati részén 23·6%-os tótság áll szemben 67·5%-os magyarsággal s 7·8%-os nénetséggel; itt tehát a nép több mint háromnegyede ehhez a két kultúrfajhoz tartozik. A keleti oldalon a tótság aránya még kisebb, 16·9%-os, a magyarság itt 68·3%-ot ér el, a németek 4·2%-ot képviselnek (a kettő együttvéve tehát ismét majdnem $\frac{8}{4}$ részt) s a rutének 9·5%-ot. A magyar nyelvkincs ismerete minden a két területen a nép négyötödében él: Nyugaton 79, keleten 80·8%-ot tesz.

A román megszállás vidékein a magyarság aránya s a nép magyar nyelvismerete között erősebb az összefüggés. Bár a hazai oláhság legtöbb helyütt kevertebben él a magyarsággal, mint a tót, a magyar nyelv megtanulására kisebb forgalmi és kultúrérzéke mégis kevésbé képesít; országos átlagban az oláhságnak 1910-ben 12·7%-a beszélt csak magyarul, a tótoknak pedig 21·4%-a.

A román megszállás területén a magyar nyelvvidéket s a Szamos mentén és a Mezőségen lakó kevert népességet kivéve, csak a szászok lakta földön emelkedik magasabbra a magyarul tudók aránya.

A délszlávok hódításában nyelvileg a Muraköz a legtisztább, ahol a horvátok 91·7%-át teszik a népnek. A vend nyelvvidéken is 63·5%-os a vendek aránya; a többi megszállt területen a délszláv elem — a horvátokat, szerbeket s az egyéb szláv törzseket mind egybeszámítva — sem éri el sehol a népesség felét.

Az egész délszláv megszállásnál jóval nagyobb a magyarul tudók aránya, mint az összes szláv nyelkekhez tartozóké együtt, a magyarság erős relativ többségben van s a németekkel együtt az abszolut többséget is meghaladja.

A megmaradó Magyarország így csakugyan nemzeti állam lesz, mert a nép 88·4%-a magyar lesz s a lakosságnak csak 4·7%-a nem bírja a magyar nyelvet. De ez válik egyedül nemzeti állammá Keleteurópában, a többi új alakulás nyelvileg sokkal tarkább lesz, mint annak idején Magyarország volt eredeti határai között.

Korábban is gyakran fölmerült a ván, a béke meg-

szabása körüli időben pedig még jobban hangoztatták, hogy Magyarország népeit mesterségesen magyarosította, a statisztika pedig, amely az ország népének nyelvi megoszlásáról szól, túlzó és hamis.

Ebben a kis könyvben nincs tér e kérdéseknek alapos kimerítésére. Abból a gazdag cáfolati anyagból azonban, amelyet a magyar békedelegáció előterjesztett, egykét nagyon jellemző dolgot itt is kiemelhetünk. Egyik az, hogy a magyarság kezdettől fogva megszálta az ország központi vidékeit, a nagy folyóvölgyeket, amelyek minden időben a forgalom és kultúra főútvonalai voltak. Minthogy pedig az országban a belső népvándorlásnak útja szintén ezen központi terület felé irányul, a magyarság nagy tömegébe kerülő s a forgalmi életbe jobban bekapcsolódó nem magyarajkú is egy-két nemzedéken át megmagyarođodik. A magyarság terjedése ezen az úton s a szintén forgalmi központokat képező városok növekedésével történt. A magyar nyelvterületek határai azonban semmivel sem tolódtak el azóta, hogy a török hódítás után bekövetkezett nagyarányú telepítés a nem magyarajkú népet annyira növelte. Ha valaki akart is tehát itt-ott mesterséges magyarosítást csinálni, azzal célt nem ért; a föntemlített természetes folyamat viszont minden kényszerítő eszköz nélkül ment végbe.

Frappáns példája ennek, valamint annak, hogy a magyar hivatalos statisztika nem festett hamis képet, az, hogy oláh egyházi sematizmusokból romániai írók (pl. Nicolae Mazere jassyi tanár) a csak magyarul beszélő, tehát oláhnak semmiképpen sem vehető székelyföldi görög ritusú magyarok beszámításával is alig tudnak 21,000-rel több erdélyi oláht kimutatni, mint a hivatalos magyar főjegyzések. Söt ez utóbbiak a községek felében több oláht ismernek, mint amennyit a jassyi professzor.

A magyarságnak 80%-a nem is tud más nyelven, mint magyarul, tehát egyéb ajkúaknak magyar gyanánt való elkönyvelése nem történhetett meg.

A föntemlített belső vándorlás nemcsak a magyarosodás természetes processzusát magyarázza meg, hanem arra is utal, mily erős a gazdasági vonzóereje Magyarország központi terütének a most elszakított részekre.

A belső áramlásnak ez a mérlege végeredményben Magyarország megcsonkitott központja javára az elsza-

kításra ítélt részekből 1900-ban 100,833, 1910-ben pedig 125,375 főnyi nyereséget mutatott.

Nyugatmagyarországnak az a németajkú csíkja, mely Bécsnek, Pozsonynak szomszédságában van, szülölteiből egyre nagyobb tömegeket küldött Magyarország belső részei felé. Felvidékünk népe pedig nem a Kárpátokon túlra sietett fajrokonai felé, hanem a völgyekben ereszkedett le, mert a magyar róna mágnesére húzta.

Az egész Magyarország területéhez való viszonyításban Erdély 2768 főnyi nyereséggel zárta 1910-ben népcseré-mérlegét, de a Duna és Tisza közével szemben mégis több mint 20,000 főnyi vesztesége volt; Délkelet tehát éppúgy a központ felé törekedett, mint Észak és Nyugat.

A békeakta szerint 6.717,476 főnyi megmaradó magyarságunk mellett — ismét csak 1910. évi adatokat idézve — a legnepesebb nemzetiségünk a Bakonyban, Tolnában és Baranyában, végül Budapest környékén lakó németek marad, minden össze 555,327 fővel. Tótjaink száma 164,585 marad, horvátok 40,439-en, oláhok 27,854-en, szerbek 26,294-en. A németek a lakosság 7,3%-át teszik, a tótok 2,2%-ot képviselnek, a többi nemzetiségi töredék minden alul marad az egy százalékon is.

A tótok Békésben 22,4, Esztergom vármegyében 12,3%-ot érnak el, de Budapesten és Pest megyében is nagyobb számmal vannak; oláhokat Bihar és Arad vármegyék meghagyott részeiben találni leginkább, horvátok Baranya, Somogy, Zala vármegyékben maradtak legtöbben, szerbek Baranyában, Csanádban, Budapesten és Pest megyében.

Hogy az újabb népszámlálás változtat-e és mit ezeken az arányokon, azt nem tudjuk. Lehet, hogy a háborús viharok összeterelő ereje némely részeken folytatta az asszimilálást, de lehet, hogy az 1918 őszén megindult agitáció nyomán viszont más helyütt többen vallják magukat nem magyaroknak. Az érzéseknek ez a hullámzása, amely ideig-óráig még tarthat, a nemzetiségi megoszlás valóságos képéni mégsem változtat.

Meg kell még emlékeznünk arról, hogy az 1920 december hó 31-én tartott népszámlálás, mely természetesen Magyarországnak csak arra a területére vonatkozhatott, amely azon időben tényleg magyar igazgatás alatt volt, az előzetes eredmények szerint 7,945,878 főnyi né-

pességet talált, mely ugyanezen területnek 1910. évi lakosságához képest kerek 5%-os növekvést jelent, a természetes szaporodáséval jóformán teljesen egyenlőt. Az eddig ismert külföldi népszámlálási eredményekhez viszonyítva ez látszólag a kedvezőbb eredményekhez tartozik.

Magyaráratul meg kell azonban említenünk, hogy mint valószínűleg a legtöbb hadviselő államban, a háború alatt már a népesség nagyobb mértékben tömörült az országnak ipari és kereskedelmi vállalatokban bővelkedő s több munkaalkalmat nyújtó központján. A központ — tehát a trianoni békében meghagyott Magyarország — felé tódulást növelték a háború alatt az 1915. évi orosz és 1916. évi román betörés is, amelyek Észak, illetőleg Délkelet népének menekülését okozták. A háború befejezte után pedig az új szomszédállamok által megszállt területekről kiutasított magyarság duzzasztotta föl hirtelen a népességet. Hozzájárult még ehhez — bár nem nagymértékben — az is, hogy a hajózás megnyilta után az Északamerikai Egyesült Államokban élő magyarságból igyekeztek hazatérni azok, akikben a háború esztendői alatt a visszavándorlás gondolata megérlelődött.

Az 1920. évi népszámlálás adataiból tehát annyi már konstatálható, hogy a megcsorolt Magyarország területén az alább részletezendő háborús veszteségek dacára nagyobb népesség zsúfolódott össze, mint a békés fejlődés időszakában.

A háború egyik következménye, mely többé-kevésbbé minden hadviselő államot sújt, s mely egy, az 1920. év elején tartott összeírásból már kitűnik, a megnövekedett nőtöbblet, amelynek ismét népesedési és gazdaságpolitikai további konzekvenciái vannak.

A szomszéd Ausztria népcsökkenésében (3,5%), Németországnak kisebb fokú népszaporodásában (3,8%) szinte már benne foglaltatnak a háborúvesztés gazdasági folyományai. Magyarország látszólagos kedvezőbb népességi helyzete még az ideiglenesség benyomását kelti. Tagadhatatlan azonban, hogy a viszonylag nagyobb népi erő az újabb fejlődésnek több biztosítékát nyújtaná, ha a gazdasági erők kifejtésének mesterséges akadályai elhárítatnának.

Nagybritanniában a szaporodás 4,7% volt, Franciaország háború előtti területén 5,3%-os fogyás látszott.

Magyarország mai területén (a szerb megszállás alól

felszabadult baranyai és bácsbodrogmegyei részeken 1921 őszén tarlották a népszámlálást) a tíz legnépesebb város a következő:

	Lélekszám	Tíz évi tényleges szaporodás
1. Budapest	925,724	5·2%
2. Szeged	109,896	4·3%
3. Debreczen	103,228	11·3%
4. Kecskemét	72,768	6·3%
5. Hódmezővásárhely	60,854	-2·6%
6. Miskolc	57,384	11·5%
7. Újpest	55,825	1·1%
8. Kispest	50,244	66·3%
9. Győr	50,035	12·9%
10. Pécs	47,862	-3·9%

Sajátságos ellentétek vannak már ebben a néhány számban is. Iparos városok, amelyeknek népe gyöngült vagy kevésbé szaporodott, mint az agrár városoké; Budapest közvetlen közelében az egyik áradmánynak nagy felduzzadása, a másiknak szinte apadó hulláma.

A tíz év alatti tényleges szaporodásban a menekültek valószínű száma körülbelül kiegyenlíti a háborús halottakban támadt veszteségünket, de csakugyan a forgószerrel ereje és szeszélyessége mutatkozik meg abban, hogy mennyire más helyekről sodorta el a fogyatékot és más hová öntötte a menekülőket. A népesség megoszlásának ez az egyenetlensége azért is sokáig erezetlen hatását, mert a lakások hiánya szinte megrögzíti a kezdeti össze-visszaságot.

A népesség városba tömörülése az elmúlt évtizedben érhetőleg fokozódott; mik 1910-ben a megcsontkított ország népességének 29·7%-a lakott törvényhatósági és rendezett tanácsú városban, addig 1920-ban már 30·9%. Az arány növekedéséhez természetesen hozzájárul az is, hogy városias jellegű községeink közül időnkint több veszi fel a városi szervezetet is.

Az agglomerált Budapest 14·9% át teszi az ország lakosságának, ami magas arány ugyan, de Bécs és Kopenhága kisebb országok nagyobbra nőtt fejei, s nem szabad elfelednünk, hogy Budapestet elsősorban nem főváros volta, hanem geografiai helyzete teszi nagy várossá.

A népsűrűség az 1920. évi népszámlálás eredményeként már 85·7-re emelkedett.

A megcsontkitott Magyarországot s ez elszakított részket a népesség vallása szerint való megoszlásukban ma még csak az 1910. évi népszámlálás adatai nyomán mutathatójuk be.

Terület	Róm. kath.	Görög kath.	Reform.	Ag. ev.	Görög keleti	Unit.	Izraelita	Egyéb
	vallásúak száma ezrekben							
Cséh megszállás	2,112	603	222	396	2	0·2	232	0·6
%-ban	23·4	30·0	8·5	30·4	0·1	0·3	25·5	3·7
Román megszállás	990	1,226	697	263	1,809	69	178	5
%-ban	11·0	61·1	26·8	20·1	77·5	92·6	19·5	27·5
Délszláv megszállás	845	13	49	123	461	0·2	23	4
%-ban	9·4	0·7	1·9	9·4	19·8	0·2	2·6	21·2
Osztrák megszállás	246	0·1	2	40	0·02	0·01	5	0·01
%-ban	2·7	0·0	0·1	3·0	0·0	0·0	0·5	0·0
Fiume	45	0·5	1	0·3	1	0·02	2	0·07
%-ban	0·5	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	0·2	0·4
Összes megszállás	4,238	1,843	971	822	2,273	69	440	9
%-ban	47·0	91·8	37·3	62·9	97·4	93·1	48·3	52·8
A megcsontkitott Magyarország	4,772	165	1,632	484	61	5	471	8
%-ban	53·0	8·2	62·7	37·1	2·6	6·9	51·7	47·2
Magyarország összesen	9,010	2,008	2,603	1,306	2,334	74	911	17

Ugyanezeket a számokat százalékos megoszlásukban a következő adatok szemléltetik:

Terület	Róm. kath.	Görög kath.	Reform.	Ag. ev.	Görög keleti	Unit.	Izraelita	Egyéb
	vallásúak %-ban							
Cséh megszállás	59·2	16·9	6·2	11·1	0·1	0·0	6·5	0·0
Román	18·9	23·4	13·3	5·0	34·5	1·3	3·5	0·1
Délszláv	55·6	0·9	3·2	8·1	30·4	0·0	1·6	0·2
Osztrák	84·1	0·0	0·7	13·5	0·0	0·0	1·7	0·0
Fiume	90·7	0·9	2·3	0·6	2·0	0·0	3·4	0·1
Összes megszállás	39·7	17·3	9·1	7·7	21·3	0·7	4·1	0·1
A megcsontkitott Magyarország	62·8	2·2	21·4	6·4	0·8	0·1	6·2	0·1
Magyarország összesen	49·3	11·0	14·3	7·1	12·8	0·4	5·0	0·1

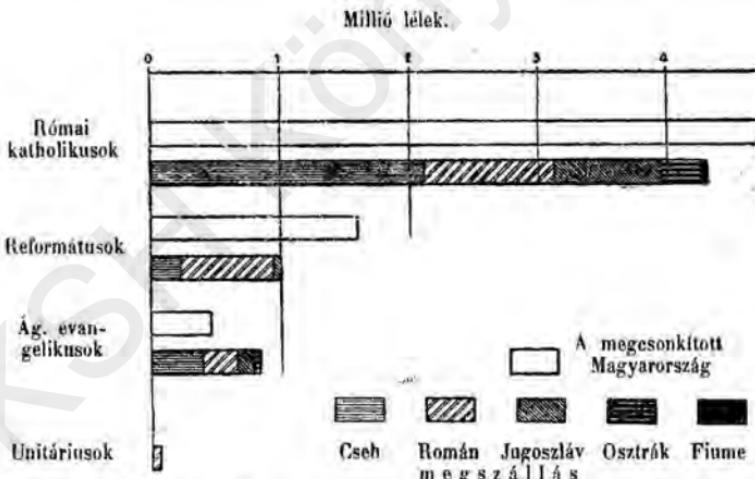
Legszembetűnőbb, hogy a két görög felekezet jóformán eltűnik határainkon, úgyszintén protestánsaink legmagyarabb töredéke, az unitárius felekezet is.

A több mint két milliót számláló görög ritusú katholikusokból csak 165 ezer marad közöttünk, veszítünk azonban magyarakjú görög-katholikusokat is, különösen a Felső Tisza-völgyben.

Görög-katholikusaink Szabolcsban, Szatmárban, Zemplénben, Abaujban a határainkon belül hagyott népesség 10–20%-át teszik, Hajdúban, Beregben, Borsodban 5%-on felül maradnak, a többi vármegyében egészen jelentéktelen az arányuk.

Az orthodox görög felekezet hívői közül nem egészen 61,000 lélek marad Magyarország határain belül: közel 2 millió Románia fennhatósága alá kerül, nem egészen félmillió Jugoszláviához.

Az itt maradó görög-keletiek Békés, Arad, Bihar, Csanád, Baranya vármegyéken kívül Budapesten vannak nagyobb számmal.

Katholikusok és protestánsok a megmaradt és elszakított területeken.

Közel hetvenezer unitáriust veszítünk el, akik majdnem mind Románia jogara alatt folytatják puritán istentiszteletüket.

A többi keresztény felekezet közül a római katho-

likus egyház hívőinek közel felét (4·2 milliót) elveszítjük, s ennek dacára a megcsontkított Magyarországban a katholikusok aránya majdnem kétharmadnyi többségre (62·8%) szökik föl.

Ez a viszonylagos katholikus erősbödés főleg annak az eredménye, hogy a görög ritusú vallások képviselete annyira meggöngült. Nagyon emelkedett a reformátusok aránya is, dacára, hogy közülök is igen sokat veszünk.

A reformátusok megmaradtak második legnépesebb hitfelekezetünknek, sőt arányszámuk 21·4%-ra nő a korábbi 14·3-ról, de közülök közel egy millió vész el a szomszédos követelések révén. Ismét a magyar ethniki terület az, amelyen idegen uralom alá erőszakolt reformátusaink legnagyobb számmal élnek: a cseh megszállás 222,000 reformátusából 198 ezer magyarajkú testvéreinek sorában él. Románia 697 ezer reformátusra terjesztette ki jogarát.

A reformátusok számbeli fölénye a Tisza mentén kezdődik, de a nagyon megszabdalt Bereg vármegyén kívül csak Hajdúban érik el a népesség 76%-át.

Ágostai evangélikus hitvallású népességünk egyharmadát tudjuk csak megtartani, 1,306,384 közül csupán 484,360-at. A megnyirbált Magyarországban vissza is esik a lutheránusok aránya 7·1%-ról 6·4-re.

A határainkon belül maradt ágostai vallásúak csak Békésben élnek nagyobb, 35%-os erejű tömegben; a 10%-ot Győr, Sopron, Tolna, Vas, Veszprém, Nógrád vármegyékben haladják meg.

A magyarországi zsidóságnak 51·7%-a, 471,053 marad az összezsugorodott Magyarországon belül, s 48·3%-a, 440,174 kerül idegen imperium alá. A zsidóság a városokon kívül általában a keleti részeket lakja, s nagyobb részt a cseh állam alá kerül (főleg az északkeleti magyar nyelvvidékeken s a rutének lakta területen), továbbá a román államhoz.

Minthogy azonban a harmadrésznyi kis Magyarországban a zsidóság mégis több, mint feleszímmel megmarad, arányszáma az ország népességében magasabbra szökik.

III. NÉPESEDÉS, KÖZEGÉSZSÉGÜGY.

A világháború nagy pusztítása súlyosan torolta meg minden hadviselő félnek a részvételét, akár győztesen került ki a nagy küzdelemből, akár vesztes maradt. A semleges országok, amelyek ki tudták vonni magukat az ötöd-féléves vérengzés szörnyű sodrából, megőrizhették maguknak a néperő zavartalan fejlődését s ezzel nagy felsőbb séget szereztek a hadviselőkkel szemben.

Minél korábban állott fegyverbe egy ország, annál hamarabb állította meg a természetes szaporodás lehetőségét. Minél alacsonyabb a születési arány, s minél magasabb a halálozási szám, annál súlyosabbá vált a veszteség.

Az amerikai államok alig érezhették meg a néperejűket fenyegető veszedelmet, oly rövid ideig és oly kis mértékben vettek részt a véres küzdelemben. Sőt, mint magas szaporodásuk mutatja (14%), a háborús évtized első felében a bevándorlás nyomán még nőtt az embertartalékuk. Anglia és Wales évi természetes szaporodása 1913-tól 1918-ig leszállt ugyan 377,000-ről 55,000-re, de a mérleg legalább ebben az utolsó esztendőben is pozitív maradt s nem engedett helyet a fogyásnak. Sőt az 1918. évi legkedvezőtlenebb eredmény sem tisztán háborús következmény, mert ez év második felében az influenzás halálesetek nagy száma apasztotta le annyira a szaporodást.

Franciaország ugyanezen idő alatt jóval súlyosabban szenvedett. A háborútól megkimélt 77 département népesedési adatai szerint már 1914-ben tényleges hiányra változott a népesedési mérlegnek amúgy is igen alacsony aktiv nyeresége s e hiány évről-évre nőtt, úgy hogy az 1913. év 17,000 főnyi természetes szaporodásával szem-

ben a következő öt év együttvéve egy és negyed milliónyi veszteséggel zárul, itt is elsősorban a születések számának nagy hanyatlása és kisebb mértékben s ingadozóan a halálozások növekvése miatt.

Az eddig említett számokban nincsenek benne a halottak rovatában a háború közvetlen áldozatai. A háborúnak a népesedésre vonatkozó kedvezőtlen hatásai között egyik legnagyobb és legmaradandóbb kárnak az elmaradt születéseket kell tekintenünk.

S az elmaradt születések komoran nagy száma tekintetében valószínűleg a többi hadviselő fél is Franciaországhoz hasonlóan szenvedett. Magyarország helyzete legalább, mint az alábbiakban látni fogjuk, semmivel sem biztatóbb a francia példánál.

Az európai népesedésnek olyan katasztrófális jelenségével állunk itt szemben, amellyel most s az elkövetkezendő időkben a legkomolyabban foglalkozni kell s a népesedéspolitika és szociálpolitika régi fegyvertárához új segédeszközöket is keresni.

Terünk nem engedi — s adatkincsünk sem elég nagy — hogy a háborúban részt vett többi államok néperőveszteségét itt bemutassuk; Magyarországra vonatkozólag — még pedig annak e népesedési katasztrófa idején még csorbitatlan területére — a következő főjegyzések vannak.

A születések, halálozások és a természetes szaporodás mérlege Magyarországon a háború kitörése előtt s annak tartama alatt a következő volt:

	Éve-születések	Halálozások összes száma	Természetes szaporodás összes száma
1906—10. átlag	648,603	444,548	204,055
1913.	640,566	432,928	207,638
1914.	648,865	439,924	208,941
1915.	445,426	474,972	— 29,546
1916.	314,016	391,820	— 77,804
1917.	297,024	384,628	— 87,604
1918.	253,626	435,618	— 181,992

E táblázatban a háború által okozott halálozások nincsenek benne; azok számát 600,000-re becsülve, a mérleg mintegy 980,000 főnyi fogyást mutat. A tulajdonkép-

peni passzivitás azonban — a normális szaporodáshoz viszonyítva — négy év alatt körülbelül 1.200,000 lélekre rug.

Az első hónap, amelyben a természetes szaporodás végzetes deficitje megállott, 1919 április volt; a születések száma azonban — visszaszámítva az ország egész területére — még az 1919. év legutolsó negyedében is mintegy 22,000-rel volt a normálison alul.

Teljes négy évig tartott tehát a születések elmaradásából eredő szomorú passzivitás.

Ezt a jelenséget érdemes tovább is vizsgálnunk és következményeiben áttekintenünk, hogy a veszedelem egész nagyságát mérlegelhessük.

Az integráns Magyarországra való számításokat tovább folytatva, az elmaradt születések száma az

1915. évben	— — — — —	197,000	volt,
1916.	€	329,000	€
1917.	€	345,000	«
1918.	€	389,000	«
1919.	€	231,000	«

ebben az öt évben tehát Magyarország népvesztesége e címen 1.491,000 fönyi volt.

Az 1900. népszámlálás és az 1899—1901. évi halálozás alapján készült halandósági táblázat szerint (amely most túlkedvezőnek mutatkozik, hiszen a csecsemő életfenntartására szükséges fisiológiai, közegészségügyi és táplálkozási előfeltételek legújabban nagyon megrömlötték), kiszámítva a hat éves kort, tehát a minden nap i skolázásra köteles évjáratot, az iskolázó tankötelesek számában a normálishoz képest

1921-ben	— — — — —	132,000	fönyi
1922-ben	— — — — —	352,000	«
1923-ban	— — — — —	583,000	«
1924-ben	— — — — —	843,000	«
1925-ben	— — — — —	997,000	«

csökkenést fogunk találni.

Ez évben következik be az iskolák legnagyobb fokú elnéptelenedése, amikor a normális idők tanköteleseinek 40·6%-a hiányozni fog a tantermekből, főleg a városekban nagy tanítófölösleget idézve elő.

Ennek az előzetes számításnak a helyességét éppen az ország megcsonkítása miatt nem ellenőrizhetjük ugyan, de tudvalevő, hogy magában Budapesten az 1922/23. tanév elején az elemi iskolákba beiratkozott gyermekek számában már nagyon érezhető volt a csökkenés. Elemi iskolába iratkozott Budapesten

1920/21-ben	- - - - -	57,657	gyermek
1921/22-ben	- - - - -	56,638	"
1922/23-ban	- - - - -	49,907	"

1921-ben tehát 1019 főnyi volt a csökkenés, de az I. osztályban, melyet az elmaradt születések már érintettek, 3324. 1922 őszén újabb 6731 fővel csökkent a budapesti iskolás gyermekek száma.

Folytatthatjuk tovább a halandósági táblák alapján a számítást a 15-ik életéig, amely a produktív munkaképesség kezdő kora s párhuzamosan a 20-ik évig, amelynek már rendszerint munkában kell találnia mindenkit.

1930-ban fog beállani a produktív munkára alkalmas népesség csökkenése, amely fokonkint nagyobb arányokat öltve, a 15 éves korúak számításával 1934-ben a produktív korú népesség csökkenése 931,000 főnyi lesz, ami normális időkben az egész (15–60 éves) produktív korú népességnak 9%-át teszi.

A 20 éves korúak számításával pedig 1939-ben a munkaképes nemzedék csökkenése 897,000 főnyi lesz, ami a 20–60 éves korú népességben 10,5%-os fogyatéket jelent.

Természetesen folytatódik a munkaképes nemzedék csökkenése később is, ha nem is ilyen ijesztő arányokban.

Ez a legnyersebb veszteségszámítás, egyelőre teljesen figyelmen kívül hagyásával azoknak a hézagoknak, amelyek a mostani produktív korú népességben előálltak, mert a fegyverfogható nép egy része elpusztult, egy része megrokkant, vagy más módon vált munkaképtelenné.

Olyan országban, amelynek nemzeti tőkéi nincsenek, s Magyarország a már említett történeti okokból is ezek közé tartozik, jóformán egyedül a produktív embererő az, amivel értéket lehet termelni; tiz év mulva azonban ez a forrás is elzárul egy jó évötödre, ha nem többre.

Ma a pangó gazdasági viszonyok miatt alig tudtunk a munkanélküliség rémétől szabadulni, a következő év-

tized közepén túl pedig közel egymillió munkaerő hiányát fogjuk érezhetni Magyarország egész területén, bár mily politikai határok vonuljanak át rajta, sőt megráz-kódlatja ez a munkaerő válság majd az egész hadat viselt Európát. A munkahiánynak az a szélsőséges nagysága, amely a háború után mutatkozott, már is enyhült valamit, vagy ide-oda tolódott, megrázva a győztes államokat is, s ha hosszantartó is, mégis átmenetinek látszik. Az a munkaerő azonban, amely a termelésből egy nemzedéken át hiányozni fog, effektív veszteség lesz, a termelő erőnek igen érzékeny deficitje.

Minden évnek ki kell állítani a maga szellemi és fizikai munkás-ujoncait. Ut éven át hiányozni fognak ezek az ujoncok minden hadviselt állam népéből. Csak egyetlen megoldás kínálkozhatik: az 1905—14. évek szülöttjeinek esetleges fölöslegéből keresni az 1930-tól 1939-ig mutatkozó nagy munkaerőhiány pótłását.

Az 1905—14. évek azonban fölösleget legfeljebb a női nemből adhatnak. Ha pedig ebből a tartalékból kell meritenünk, akkor, miután ezúttal nem meglepetésszerűen következik be a női ujoncok igénybevétele, hanem dátumszerűen tudni fogjuk előre, mikor és mely női évfolyamokra lesz nagyobb mértékben szükségünk a termelő munkánál, ennek az átcsoportosításnak előkészítése már a legközelebbi években megkezdődhetik.

Nem különleges magyar probléma ez, hanem az európai népek jövendő jólétének egyetemes kérdése. Nagyon kívánatos volna, ha ennek a problémának szociális és termelési szempontból való gondos előkészítése Európa népeit már nem mint idegeneket találná egymással szemben, hanem a közös érdekben megértően együtt dolgozó felekét.

A megmaradt Magyarországra az elmaradt születések-ből mintegy 580,000 esik. A háborús halottak pontos számáról nincsenek pozitív adataink. Mégis, ameddig a kiadott veszteséglajstromokból nyomon lehetett kísérni az egyes fajok és területek veszteségeit, megközelítőleg megállapíthatjuk, hogy a volt monarchia népeiből Magyarország veszített legtöbbet Magyarország népeiből meg a magyarság.

A bécsi Kriegsstatistische Bureau adatai nyomán végzett számítások is ezt mutatják.

Ezek szerint ezer lakosra Magyarországon 25 háborús halott esett, Ausztriában 23·3, Boszniaban 19·1.

Az összes korosztályokban Magyarország vesztesége a legnagyobb; az 1890—97-es korosztályban (a háború kezdetekor 17—24 évesek) 50—70 ezrelékre is fölment a magyarság várálodozata.

Soha a halál a magyarság között sokkal nagyobb rendet vágott, mint mások között, fől kell tennünk, hogy a rokkantak sorában szintén a magyarságé a szomorú elsőség.

Azoknak a rokkantaknak a száma pedig, akiknek organikus megbetegedéseik vannak, — itt főleg a tüdővészre gondolhatunk s részben az érrendszer megbetegedéseire — még tetemesebb.

Hogy a háború különben minden szervezetben elvezette a maga romboló munkáját s a hadban résztvevő, vagy itthon kétszeres munkáját végező emberek élettartama valószínűleg jóval alatta marad a békés idők boldogabb generációinak, az statisztikailag ugyan ma még nem bizonyítható, de nagyon fenyeget az az eshetőség, hogy ez a komor jóslat be fog válni.

A tuberkulózissal hazatért katonák a kedvezőtlen táplálkozási viszonyok között a hiányos egészségügyi ellenőrzés alatt lévő családtagjaikat igen valószínűen fertőzhetik.

Azt már megállapíthatjuk, hogy Budapesten — ahol a higienikus életmód előfeltételei leginkább megvanak — a háború előtt ezer lélékre 3·6, a háború után pedig 4·6 tuberkulózis halálozás esett s a mégcsontkott Magyarország évenkint mintegy 20,000 halottal adózik a tuberkulózis halálozásnak.

A többi fertőző bajokkal szemben a küzdelem eredményesebbnek látszik. A gyermekfertőző betegségek kis halottjainak arányszáma természetesen mindenütt csökken, hiszen kisebb számú az a fiatal nemzedék, amelyet e bajok pusztíthatnának; annál inkább ki kell tehát emelnünk a vörhenyt, amelynek 10,000 lakóra való aránya az 1921. évi adatok szerint változatlanul 5·6 maradt, a vörhast, mely még az említett évben is 1362 áldozatot szedett, holott békés időkben igen szórányos volt s a kiütéses hagymázt, amelynek azonban 1921-ben már csak 27 halottja volt.

Népességi és szociálpolitikánknak óriási feladata lesz majd megküzdeni fennmaradásunk e két nagy ellenségével, a halálozási arányok valószínű emelkedésével s a rövid átmenet után újra csökkenő születési arányszámmal s gondosan meg kell figyelni a népesség kormegoszlásának beteges kilengéseit.

Az 1909–12. évek átlagában a népesedés folyamata Magyarországnak szétszagatásra ítélt területein arány-számokban a következő volt:

Terület	Az 1909–12. évek átlagában						
	ezer lélekre esett						
	általában,		a magyaroknál		éleveszületés	haláloz.	term. szaporodás
	éleveszületés	haláloz.	term. szaporodás				
Cseh megszállás	36·9	23·7	13·2	33·7	20·5	13·2	
Román	35·9	25·3	10·6	36·7	23·7	13·0	"
Délszláv	36·6	25·7	10·9	36·5	23·3	13·2	"
Osztrák	32·2	22·2	10·0	27·3	16·0	11·3	"
Fiume	33·7	24·0	9·7	30·7	15·4	15·3	
Összes megszállás	36·2	24·7	11·5	35·5	22·4	13·1	
A megcserekített							
Magyarország	35·2	23·3	11·9	35·5	23·2	12·3	
Magyarország összesen	35·8	24·1	11·7	35·5	22·9	12·6	

A kulturált vidék jellegzetes népmozgalmi tünetei Nyugatmagyarországon mutatkoztak legélesebben. Itt szállt alá legalacsonyabbra a születési arány, itt voltak legkedvezőbbek a halandósági viszonyok, s a kettő eredméként, évi 1%-os természetes szaporodás mutatkozott. A cseh megszállás alatt levő vidékeken a térség kedvező egészséggügyi viszonyai a halálozási arányt az országos átlagnál jobbá alakítják ki, az északkeleti magyarság s a rutének magas születési száma pedig a másik irányban hat oda, hogy ennek a területnek a természetes szaporodása legyen az országban a legnagyobb. A román és délszláv megszállás alatt lévő vidékeken elég magas születési arány mellett kedvezőtlen halandósági viszonyok uralkodnak, s a szaporodás kisebbé törpül.

A békeszerződés által meghagyott belső területen az országos átlagnál alacsonyabb születési szám volt (városainknak s a dunántúli falvaknak egyke-rendszere folytán), de a nagyobb kultúra a háborúig fokozatosan kedve-

zöbbie alakította a halandósági arányt is, úgy hogy a természetes szaporodás e területen egészen kielégítő volt.

A magyarság természetes szaporodása a megszállás alatt levő területeken is mindenütt kivétel nélkül kedvezőbb volt, mint az ott lakó egyéb népfajoké, s népünk ezt a felsőbbségét a román megszállásnál a születések tekintetében mutatkozó kis előnyén kívül kizárolag a nagyobb kultúrájából folyó kedvezőbb halandósági viszonyainak köszönhette.

Ezt a nehéz kulturmunkával szerzett elsőbbséget fenyegeti most az, hogy a háborúban teljes erőfeszítéssel küzdve, nagyobb áldozatokat hoztunk.

A háború utáni népmozgalom adatairól nincs egységes összefüggő képünk, mert nemileg más volt az a terület, amelyen 1921 őszéig végezhettük megfigyeléseinket (Nyugatmagyarországon is, de a szerb megszállás alatt levő baranyai és bácsbodrogi területek nélkül), és más az, amelyre megfigyelésünk 1922-ben kiterjedt. A születések évi száma meghaladja a 200,000-et, de alul marad a negyedmillión, a halálozás pedig 150—200,000 között ingadozik, úgy, hogy a természetes szaporodás évenkint mintegy 60—70,000 fővel gyarapítja népünket.

A természetes szaporodás aránya igen nagyon csökken, s ezer lélekre a korábbi 12—13 helyett 7—9-re szállt le. A születési arányszám 28—29 körül ingadozik a korábbi 35 helyett, a halálozás pedig 20—21 körül. Az irányzat még nem vehető ki világosan, de több jel arra mutat, hogy a halálozás arányának kevesebb hajlandósága van a csökkenésre, a születési arány pedig nehezen vihető túl a 30-as magaslaton.

A háború által nem sujtott újabb nemzedéknek kell elfoglalnia a maga helyét a fajfenntartók sorában, hogy e számok határozottabban megrögződjenek s biztosabb javuló irányzatot mutatnak.

A népesedésnek még egy tényezője, a *vándorlás*, a multinak nagy vérvesztése volt, a jövőnek pedig nagy problémája.

A multban Magyarországnak az a területe, amelyre most szorítkoznunk kell, csak északkeleti felében mutatott nagyobb kivándorló hajlamot. Az amerikai kivándorlók és visszavándorlók a megnyírbált-Magyarország területéről a következő számokkal szerepelnek statisztikánkban:

Megnevezés	Kivándorolt Amerikába	Visszavándorolt Amerikából	Visszavándorlók a kivándorlók %-ában
	az 1905—13. évek folyamán		
Magyarország egész területén —	790,068	213,542	27·0
Évi átlagban 1000 lélekre —	4·8	1·3	
A megszállt területeken —	577,001	155,240	26·9
Évi átlagban 1000 lélekre —	5·9	1·6	
Magyarország megmaradó területén —	213,067	58,302	27·4
Évi átlagban 1000 lélekre —	3·2	0·9	

Az 1905—13. évek folyamán nem egészen negyedmillió lélek, 213,067 ember vándorolt ki erről a demarkált területről, s ezek közül 58,302 tért vissza, a kivándorlók 27·4%-a. Azok a reményeink, amelyeket a háború után tömegesen hazavándorló amerikai véreinkhez fűztünk, csak csekély hányadban teljesültek. A földbirtok-reformtörvény külön gondoskodott itthoni elhelyezkedésükrol, de ez sem csábított sokat haza.

Hazai kivándorlási statisztikánk minden hiányos volt. Ennek újabb adatai azt mutatják, hogy a ki- és visszavándorlás legalább is egyensúlyban tartják egymást. 1921-ben 1457 kivándorlóval szemben tudomásunk szerint 1731-en jöttek haza, majdnem kizárálag Amerikából, 1922-ben a 3076 kivándorlóval szemben csak 1114 visszavándorlót jegyeztek föl, ezek nagyobb részét is Amerika felől.

Ha fől is tételezzük, hogy oly mértékű vándormozgalom, a minő pl. Németországot bolygatja, hazánkat most nem fenyegeti, s az Északamerikai Egyesült-Államok bevándorlási kontingense hamar kimerülvén, kivándorlóink egy része európai államokban keres munkát, a mi hatalmára nézve nagyobb biztosítéka: különösen az építőipari s az ezzel kapcsolatos iparok szakmunkás elemeinek a szomszéd államokba való kiszivárgása sokkal nagyobb lehet, mint azt a hivatalos statisztika adatai sejtetik.

IV. NÉPESSÉGI ÉS SZOCIÁLPOLITIKA.

Az előző fejezetben a háborúokozta népesedési veszedelmeket még egy más irányban is meg kell világítanunk, hogy a követendő népességi és szociálpolitika jövendő útjait tisztábban lássuk.

A háború a társadalmi tagozódásban valószínűleg minden oly népnél, mely élénkbben ki volt téve a háború veszedelmeinek, nagyobb eltolódásokat okozott. A vagyoni eltolódásokat, amelyek más háborúnál is elő szoktak fordulni, most azonban a háború hosszú tartama és gigantikus ereje folytán sokkalta jobban kiéleződtek, nyomon követte a gazdaságilag függő helyzetbe kerültek nagyobb száma, következésképpen az állami szociálpolitika védelmére szorulók megnövekedett aránya. Valószínű, hogy így alakult a helyzet nagyjában egyebütt is; Magyarországon azonban ez a jelenség rendkívül kiélezetten nyilvánult meg először a háború következtében, másodszor pedig az ország megcsontkítása folytán.

A magyar gazdasági életnek az a centripetális volta, amely minden termelt gazdasági értéket úgyszólvan hajtott a központ, a Duna—Tisza völgye felé, hogy onnan értékben növekedve vagy konvertálva juttasson vissza a végekhez, szükségképpen maga után vonta, hogy az ország középső nagy medencéjében nagyobb legyen a koncentráció. Az a nagystilű gazdasági termelés, amely itt folyt, nagy vállalatok szolgálatába állította, ezekkel hozta függési viszonyba az itt dolgozó népesség nagy részét s a nagyvállalatok árnyékában aránylag kevesebb kis exisztenzia tudott magának önálló életet biztosítani.

Az ország külső kerületében, amely a trianoni béke folytán a szomszédos államok birtokává vált, egyszerűbb gazdasági élet folyt, kevésbé kifejlődött koncentrációval,

úgy hogy e részeken a bár szerény, de önálló exiszenciáknak sokkal nagyobb tömege élt. Ennek az eredménye, hogy a munkásság aránya, amely Magyarországon 45·7% volt, a szükebb határok közt a kereső népesség abszolut többségét meghaladva, 52·2%-ra rug. A mezőgazdasági cselédség aránya 7·7%-os az egész Magyarország 6·6%-os arányával szemben, a kereső mezőgazdasági munkásoké pedig a megcsönkített területen 16·2%-os az egész ország kimutatott 15·8%-ával szemben. Az ipari munkásság 14·4%-os erejű, holott az egész országban csak 11·2%. Ugyanígy nagyobb a kereskedeleml, hitel, közlekedés szolgálatában álló munkások aránya is, valamint a házicselédeké.

De a munkásoknak kívül egy másik függő osztály is feltorlódott a megcsönkített Magyarország területén, a gazdasági és közszolgálati tisztviselőké.

A gazdasági életnek az ország közepén való koncentrációja természeteszerűen maga után vonta, hogy a közigazgatás személyzete is ott duzzadt föl legmagasabbra, ahol az üzlet, a forgalom, a javak átalakilása és kicserélése a legélénkebb s ahol e sok árnyalatú, lüktető mozgalom a legközvetlenebb irányításra és szabályozásra szorul.

Vegyük hozzá, hogy a központi főhatóságok, amelyek mindenütt az ország fővárosában helyezkedtek el, személyzetük számában is 18 milliós népre voltak berendezkedve s így érthetőnek kell találnunk, hogy Magyarországnak az a területe, amelyet meghagyta, népességi arányánál sokkal gazdagabban el van látva közszolgálati alkalmazottakkal.

A csonka Magyarországon a közszolgálati és szabadfoglalkozású értelmiségnek közel 48%-a maradna.

A gazdasági ágakban működő tisztviselők még nagyobb arányban szerepelnek a megmaradó Magyarország területén. Az ipari és kereskedelmi tisztviselők közül, akiknek zöme Budapestre és közvetlen környékére jut, a demarkálásra szánt területeken minden össze csak egy harmadrész él: még a mezőgazdaságnál alkalmazottaknak sem jut fele az elszakításra szánt területekre.

Végül újabb állami védelemre szoruló osztály ujoncozódott a társadalom minden rétegéből a hadirokkantak, hadiőzvegyek és árvák szomorú seregeiben.

A békekötés óta ez a helyzet két irányban változott, számokkal ma alig megmérhetően. A közszolgálati értelmiség az elszakított területekről való menekvés folytán nőtt; s ha egyeseknek gazdasági pályákon való elhelyezkedése, nagyobb tömegeknek pedig a szolgálatból való elbocsátása ritkította is soraikat, különösen ez utóbbiak elég erőtlenek arra, hogy ne merjük őket már teljesen elhelyezettnek hinni. A másik irányban a munkáság aránya csökkent, különösen néhány, itthon kevésbé foglalkoztatott iparág szakmunkásaié. Ezek főleg a Balkán-Államokban keresettek, de a rekonstrukciós munkákat végző nyugati államokba, Franciaországba és Belgiumba is eljutnak.

A békesszerződések által teremtett genfi nemzetközi munkásügyi hivatal már megkezdte munkáját és ontja adatgyűjtéseit s indítványait: az azonban ma még nem világos, hogy mennyire lehet az egyes államok testére rászabni a szociálpolitikai terveknek ezeket az egyenruháit.

Ma is, mint a békekötés időpontjában, kétségtelenek látszik előttünk, hogy egyéb szociálpolitikai intézkedések mellett az állam legfőbb törekvéssének arra kell irányulnia, hogy néperejét védje, fejlessze s azokat részesítse különös oltalomban, akik e támogatásra leginkább rászorulnak.

A népi erő legnagyobb veszedelmei — mint azt fönlebb kifejtettem — a mai generáció megrendült egészsége, a magas halálozási és alacsony születési arány.

Ha ebből a látszögből nézzük szociálpolitikánk feldatait, a teendőknek hosszú sora nyílik meg előttünk.

A néperő gondozása tekintetében bizonyos mértékű időrendben — bár a legtöbb vonatkozásban egymásba fonódva — a következő feladatok tárulnak elénk:

1. A mai produktív korú népesség fenyegetett munkaképességének meghosszabbítása.

2. A meglevő új sarjadéknak teljes kifejtésű munkaképességre nevelése.

3. Küzdelem a népbetegségek ellen.

4. A születési arányszám emelése.

Az első három csoportnál ma is a közélelmezés kérdésének nagy fontosságát kell hangsúlyoznunk.

A közélelmezés cikkeinek szabad forgalmúvá téte-

lére — aminek aggodalmas voltát e munka első kiadásánál is hangsúlyoztam — az első lépés valamivel hamarabb történt meg, holott valószínű, hogy akkor némi türelem mellett mostanra már a szabadforgalom több korlátját sikerült volna széttörnünk, mint ahogy eddig valóban tehettük.

Kétségtelenül tiszteletremélő indokok szóltak a szabadforgalom felé törekvés mellett; a gabona ára mesterségesen sokkal mélyebbre le volt nyomva, hogysem a gazdák — akiknek minden beruházási és használati szükségelete egyre drágábbá vált — számításaikat csak valamennyire is megtalálhatták volna. Az államkincstár helyzete pedig, főleg az aggasztóan romló valutaérték a mezőgazdasági terményekből való kivitel mielőbbi megindítását követelte.

Mégis kétségtelen, hogy a készleteiből kifosztott s kiadós fölöslegekkel csak bő termésű években rendelkező ország — amely azonfölül ellenséges gyűrűnek a forgalmat zaklató intézkedéseitől is szenved — a szabadforgalmat minden zökkenő nélkül különösen kezdetben nem birja meg. Szabaddá tehetjük azt, ami tőlünk függő, de ennek ellensúlyául, sajnos, nem válik számunkra szabaddá az, ami szomszédaink kényétől függő.

Nem szabad tagadnunk mégsem, hogy a közélelmézes terén a forradalmak óta eltelt évek határozott javulást mutatnak s a közélelmézes problémája ma más, mint korábban volt. Nem arról kell gondoskodni, hogy a csekély készlet az egész ország lakossága között hogyan osztásék meg, hanem arról, hogy az árszinvonal folytonos emelkedése mellett a védelemre legjobban rászoruló — számban hasonlíthatatlanul kisebb — rétegek is hozzájussanak a megélhetés fontosabb cikkeihez.

Ez az újabb föladatkör tette szükségeséssé már 1921 őszén a Közélelmézesi Tanács fölállítását, majd a Közélelmézesi Minisztérium újraélesztését. A probléma termelési, pénzügyi és egyéb gazdasági kérdésekkel van átszövődve. Egyes részleteiről a további fejezetekben emlékezünk meg, itt főleg szociális jelentőségét emeljük ki. A néperő és egészségügy érdekében a leggyöngébb társadalmi rétegek közélelmézesi szükségletéről mindaddig gondoskodni kell, míg a forgalom vagy teljesen szabaddá nem lehet vagy termelésünk még jobban meg nem erősödik.

A nép munkaerejének fejlesztése érdekében, de mindenekfölött a népbetegségek leküzdése céljából második nagyobbstílú s a közélelmezés kérdésénél nehezebben s időben is lassabban megoldható állami feladat a helyes lakáspolitika.

Elsősorban a tuberkulózis fenyegető pusztításának leküzdésére kellene, hogy ez szolgáljon, mert igen erős a valószínűség, hogy a háború nagy fáradalmai növelték a férfinépességben, a szokatlan háborús túlmunka s a gyönge táplálkozás pedig a női népességben a diszpozi ciót a tuberkulózisra, a fertőzés veszedelme ott kísértett a lövészárkokban úgy, mint a városok zsúfolt műhelyeiben s így a veszedelmes kór alkalmasi terjeszti csiráit oly lakásokban és vidékeken is, amelyek eddig mentesek voltak tőle.

Nyugat-Európának nagyszabású küzdelme a tuberkulózis ellen az utóbbi évtizedek egyik legszebb egészségügyi sikere volt; vajon a háborús nyomorúság később jelentkező eredménye gyanánt nem üti-e föl újra a fejét ez az aggasztó veszedelem?

Magyarországon annál inkább tartanunk kell tőle, mert a háború előtt sem voltak kifogástalanok az állapotok. És — a városokon kívül, amelyek az emberi nyomorúságnak természetesen gyűjtőmedencéi — Magyarországon éppen az egyébként nagyon életerősnek mondható magyar faj alföldi településeinél látszott legpusztítóbbnak a tuberkulózis.

Magyarországon átlag a halálozások 14,8%-a esett a tuberkulózisra, városokban magasabb arányszámmal (17—19%), falun rendszerint alacsonyabbal (13—15%). Alföldi falvainkban azonban ez az arány néhol 20—22%-ig is felemelkedik. Az Alföldön kívül az országnak volt még két fertőzéses területe: egyik az északnyugati felvidéken, a másik Erdélyben; mindakettő most idegen egészségügyi igazgatás alatt küzködik életéért.

Városaink azonban szintén terjesztik tovább a tuberkulózis-fertőzést. Hogy e tekintetben is a hazai viszonyok mennyire kedvezőtlenebbek a nyugatiaknál, arra jellemző, hogy a munkásbiztosítás körében (háború előtti adat szerint) Budapesten a betegségi napoknak 12, Lipcsében pedig csak 6%-a esett a tuberkulózisra.

A lakáspolitika kétségtelenül nem az egyetlen gyógy-

szer a tuberkulózis leküzdésénél, hanem a legfontosabbak közül való. Mindenesetre nagyon költséges, de ezeket a költségeket a néperő védelme érdekében mielőbb meg kell kockáztatni.

A lakásépítés 1914 közepétől a legutóbbi időig teljesen szünetelt s a meglévő lakásokban elhelyezkedni kívánó népnek egy veszedelmes és győztes konkurense támadt: a megnövekedett háborús intézmények és hivatalok helyiségekereső vágya.

Az emberiség sokkal jobban összezsúfolódott ugyanakkor, amikor az egészségügyi gondozás megcsökkent, tehát ellensúlyozóul inkább nagyobb izoláltság lett volna szükséges.

A tömeges lakásépítés tehát — városokban és falvakban egyaránt — nemcsak momentán egésszegügyi szükséglet, hanem a jövő nemzedékek életerejére rendkívül nagy kihatással bíró szociálpolitikai követelmény.

A lakásinség nálunk az adminisztrációs intézkedések egész sorát s a kényszermegoldások kétségebesítő kísérleteit teremtette meg. A vagonlakások nyomorúsága 1921 októberében kulminált, amikor 4387 vasúti kocsit foglaltak le a hajléktalan családok; azóta lassú ütemben sikerült elhelyezni ezek nagyobb részét, de 1922 novemberében még mindig 1900 vagonban laktak jobb födelet hiába keresső családok. Budapesten 1910 és 1920 közt közel 20,000 lakás keletkezett építés folytán s 13,500 nagyobb lakásnak a megosztása folytán. Az 1921-ben 300 millió, 1922-ben egy milliárd korona állami áldozattal megindított lakásépítési akció eredménye 1922 novemberéig 3869 lakás, túlnyomó részben egy szobával s konyhával.

Az állami építkezések vidéken is folynak; a magánépítkezés — a tömegek elhelyezése szempontjából — egyelőre egészen jelentéktelen.

A lakásépítés előmozdítására törekpszik egy újabb indemnítási törvényünknek az a rendelkezése, hogy a Magyar Pénzügyi Szindikátus által alapítandó szövetkezet egymilliárd K erejéig jelzálogkötvényeket bocsáthat ki olyan, legföljebb 10% erejéig megterhelt ingatlanokon való építkezésre, melynek fedezetéül szolgálnak az ingatlan és jövedelmei, továbbá az építettő személyes kötelezettségvállalása. Természetesen ez a rendelkezés csak

akkor válik igazán hathatóssá, ha a pénzügyi helyzet úgy alakul, hogy a jelzálogkötvényeket nagyobb számban el lehet helyezni.

A hajléktalanok födélhez juttatása s a lakászsúfoltság csökkentése már maga is higiénikus eredmény. Fokozni lehet azonban ezt, ha további lakásépítésnél a zsúfoltság megszüntetésén kívül az az irányadó főszempont, hogy a fertőzött családok gondosan különyálasztassanak az eddig mentesektől s minden esetre külön épületekbe, de lehetőleg külön nagyobb csoportokba is telepíttessenek, ahol egészségügyi gondozásuk centralizálva, olcsóbban és eredményesen történhetnek.

Négy-öt ily nagyobb teleppel ki lehetne vonni még a nagy városok népességeből is a fertőzés legerősebb terjesztőit, ezzel csökkenteni a városban a további fertőzés eshetőségeit. Egészségügyileg a fertőzötteket így használhatatlanul jobban lehetne gondozni s munkaerejük visszatérését nagyobb mértékben biztosítani.

Sokkal nehezebb azonban a küzdelem a népbetegségek ellen a falvakban, az ottani hiányos higiénikus berendezkedések s a falvak lakónak bizonyos szokásokhoz való görcsös ragaszkodása miatt, aminő az is, hogy a jobb és levegősebb szobát üresen hagyva, rosszabb szobában zsúfolódnak össze.

Falvakban magát a tuberkulózis elleni küzdelmet is igen nehézzé teszi az orvosi ellátás és megfigyelés hiánya; a helyzetet pedig a háború befejezte óta még nehezítette az, hogy a rokkantak szerte vitték a rosszul szellőztetett padlóllan lakásokba a tüdővész csirait; nem lehet megvárnunk, amíg olyan vidékek népe is inficiálódik, amelyek eddig kisebb mértékben voltak kitéve a bajnak.

Alig lehet képzelni másat, — hiszen olyan nagyra nőtt a háború alatt a tuberkulózis veszedelme — mint hogy az oktatás kísérletezései mellé a kényszerítés fenyegetéseit is odaállítsuk. Amint az ipari munkásokra káros egyes anyagok eltáltásáról az emberiség szabad érintkezésének boldogabb idejében nemzetközi egyezmények készültek, amelyeket minden állam törvénytárába iktattott, úgy szükséges és sürgős volna a háborús fáradalmak utóbajainak, mindenek fölött pedig a tuberkulózisnak leküzdéséről nemzetközi megegyezéssel olyan törvényt al-

kotni, amelynek végrehajtásában minden állam a saját anyagi ereje által megengedett határokig elmenne.

Rendkívül nehezen megoldható a születési arányszám emelkedésének kérdése is.

Ismeretes, hogy a születési arány csökkenése évtizedek óta világszerte mutatkozik; Magyarországon évötödönkint a nyolcvanas évek kezdete óta következőleg módosult:

	Az élveszülöttek összes száma	Ezer lélekre esett élveszülött
1881—1885. átlag	626,488	44·6
1886—1890. «	646,764	43·7
1891—1895. «	648,300	41·7
1896—1900. «	642,830	39·2
1901—1905. «	637,028	37·0
1906—1910. «	648,603	36·3
1909—1912. «	653,915	35·8
1909—1912. Magyarország mai határai között	263,286	35·2

Az ország megcsontkított területén a születések aránya az újabb években a következő volt: 1920-ban ezer lélekre 26·9, 1921-ben 28·0, 1922-ben 29·5.

Ismeretes az az összefüggés is, amely a születési arányszám hanyatlása s másfelől a növekvő kultúrfok s ezzel kapcsolatban az emelkedő gazdasági igények között van.

Mintbogy azonban az a gazdasági megfontoltság, amely a házasfeleket a gyermektől való óvakodásra bírja, igen gyakran nem objektív mérlegelésen alapul, hanem a környezetnek, az ismerősöknek, az egész falunak hasonló szokásához való alkalmazkodást jelent csupán s így legtöbbször nem is valójában gazdasági ok, hanem gazdasági okká minősített szokás, az ily szokások ellen mégis lehet céltudatosan küzdeni, más irányú szokásoknak kedvezményezésével.

Biztató erre a kísérletre az, hogy azokon a vidékeken, ahol nálunk az egy-gyermekrendszer leginkább el van terjedve, meg tudtak maradni kisebb szigetek, amelyek (igaz, hogy többnyire a lakosság birtokviszonyainak más összetétele folytán) bőséges szaporodásuk; biztató az is, hogy a legritkább születésű Franciaország is a

háború előtti nívó fölé tudta emelni születési arányszámát (18-ról 20 6 %-ra).

A születési arány emelésének egyik segítsége volna minden esetre azoknak az akadályoknak elhárítása, amelyek objektívek vagy legalább annak látszanak. E téren, a helyes birtokpolitikán kívül — amelynek javító hatásról még kérdéses, hogy néhány nemzedéken túl megmaradna-e — az egyetemes veszedelmének legjobban kitett falvak némi indusztrializálása sokat használna.

A falusi munkaalkalmak szaporításának sohasem szabad azzal járnia, hogy a falut falusi jellegéből kivétköztesse. De még ekkor sem lehetünk abban az illúzióban, hogy ilyen intézkedések gyorsan és egyetemesen javítanának a születési arányszám alacsony voltán; amint a csökkenés lassú folyamatú volt, úgy hosszú rendszeres munka kell azzhoz is, hogy a háborút megelőző arányokat meg tudják tartani, még hosszabb azzhoz, hogy az arányszám emelkedése érezzelővé váljék.

A munkaalkalmak teremtésén kívül azonban tervszerű propaganda-eszközök is alkalmasnak látszanak az alacsony születési arány ellen való küzdelemben. Propaganda-eszközök, de nem oly irányban, hogy a kevés gyermeklétszámot kárhoztassuk, hanem csak úgy, hogyha a sokat dícsérjük és kiemeljük.

Adóbeli kedvezmények a többgyermekes családnak, amiről több államban volt már szó s amiben a serkentő lehetőségeket Franciaország most leleményes új eszközökkel szaporítja, budgetáris szempontból nagy veszteséget nem jelentenek s mégis a népben bizonyos *hasznos irrigyset* keltenek a kedvezményezettek iránt.

A népszokás megfordításához a pszichológiai kulcsot minden abban kell keresni, hogy *emellessék ki az, amit korábban gúnyoltak* s a hangulat kezd lassan megváltozni.

Lássák a kevés gyermekűek, hogy a nagy család kitüntetésben, segítségenként részesül és boldogulni tud: s a menyecske már kevésbé pirul szégyenletében s kevésbé fordul titkos eszközökhöz, ha áldott állapotba jut.

Oly óriási érték azonban a megszületett és felnövekvő gyermek az állam gazdasági szempontjából, minden, de különösen az elmúlt nagy vérveszteség után, hogy erre

Művelési ág	Törpegazdaságok (0–5 holdas)	Kisgazdaságok (5–100 holdas)	Középgazdaságok (100–1000 holdas)	Nagygazdaságok (1000 holdnál nagyobbit)	Osszesen
Legelő % -ban	69 3·2	909 5·3	679 12·0	1,624 13·6	3,281 8·9
Erdő % -ban	42 2·0	696 4·1	882 15·6	4,790 40·2	6,410 17·4
Nádas % -ban	3 0·1	29 0·2	21 0·4	65 0·5	118 0·3
Nem termő % -ban	82 3·8	274 1·6	148 2·6	555 4·7	1,059 2·9
Összesen % -ban	2,155 100·0	17,137 100·0	5,663 100·0	11,901 100·0	36,856 100·0

A gazdaságok területe azonban egészben más megoszlást mutatott. Az ezer holdon felüli birtokok a szántóföldterületből 19·5%-ot kötöttek le, kevés hiján négy millió katasztrális holdat, mintegy háromszor annyit, mint amennyin a 0–5 holdas birtokosoknak másfél millióra rúgó tömege gazdálkodott. Igaz, hogy a törpe birtokok jórésze nem szolgál mezőgazdasági művelésre, hanem kert, házhely stb.; s nem is egyetlen megélhetési forrása a tulajdonosnak, mert a törpebirtokosok között sok az értelmiségi keresetű, kisiparos és egyéb foglalkozási ág is. Mégis úgy találjuk, hogy e két roppant szélsőség között sem helyezkedett el jól és egyenletesen a birtokosok és a birtokok többi része; a kisbirtokok alacsonyabb kategóriái (az 5–10 holdasoké) még csekély területűek voltak, a 10–20 holdasoknak valamivel nagyobb volt már a részesedésük, a 20–50 holdasoknak csak 200,000-ét tevő száma azonban már a szántótöldterületnek több mint egyötödét magáénak mondhatta.

Nehéz volna ezeket a régi adatokat oly szeszélyes határok szerint részletezni, mint ahogy Magyarország területét most szétszaggatták; de mert sok oly viszonyítást is tartalmaznak, amelyekről újabb foly jegyzésein nincsenek, néhány pillanatra időznünk kell ezek mellett is.

Figyelemre méltó még ma is az akkor 100 holdon felüli szabad gazdaságoknál a gazdálkodók hitfelekezeti és nyelvi megoszlása:

A gazdálkodók hitfelekezete	A népességből % esett az oldalt megnevezett felekezetre	A 100 holdnál nagyobb bir- tokok területéből kat. hold	
		8.061,297	49·7
Róm. kath. - - -	47·8	8.061,297	49·7
Görög kath. - - -	10·9	404,540	2·5
Görög keleti - - -	13·6	403,518	2·5
Ág. hitv. ev. - - -	7·8	1.004,027	6·2
Református - - -	14·6	2.146,301	13·2
Unitárius - - -	0·4	78,619	0·5
Zsidó - - -	4·7	3.852,194	23·8
Egyéb - - -	0·2	261,368	1·6
Együtt:	100·0	16.211,864	100·0

Szembeötlő, hogy a görög felekezeteknek alacsonyabb részesedését mennyire ellensúlyozza, sőt a reformátusok és ágostaiak részvételét is nagyon hátraszorítja a zsidók nagy szerepe a mezőgazdaságban, mely népességi arányuk ötszörösének felel meg.

A haszonélvezeti gazdaságoknál a római és görög katholikus felekezetűek a gazdaságok 95%-át tartják a kezükben, a nagy egyházi javak révén, a többi felekezetre csak elenyésző kis töredék jutott.

A haszonbérleti gazdaságoknál — ahol a földművelés leginkább válik üzleti jellegűvé — a zsidóké volt már 1895-ben is az erős túlnyomóság, 65·7%-kal; kiyülük a római katholikusok 20·5%-os részesedése figyelemreméltó még.

A vegyes — részben tulajdoni, részben bérelt — gazdaságoknál még mindig erősen előtérben van a vállalkozás üzleti jellege; itt a róm. kath. és a ref. felekezet szerepe valamivel az országos arányon alul marad, a többiek részesedése jelentékenyen kisebb, a zsidóság azonban 27·7%-kal vesz részt a gazdálkodás ebben a fajtájában.

A tulajdon-gazdaságoknál — ezek teszik az összes gazdaságok területének 51·9%-át — a protestáns felekezetek, főleg a reformátusok erősebb részesedése folytán, már országos arányukat meghaladó módon szerepelnek, s ugyanez áll a róm. kath. vallásúakra is. A görög felekezetek azonban itt is jelentékenyen háttérbe szorulnak, s helyükbe jó részt ismét a zsidóság tódul, amely 11·6%-os arányával még mindig viszonylag erősebben volt képviselete, mint bármelyik más felekezet.

A 100 holdnál nagyobb területen gazdálkodóknak anyanyelv szerint való megoszlása 1895-ben a következő volt:

A gazdálkodók anyanyelve	A népességből % esett az oldalt megnevezettekre	A 100 holdnál nagyobb gaz- daságok területéből	
		kat. hold	%
Magyar	48·53	12,669,663	72·13
Német	13·12	2,468,084	14·05
Tót	12·50	151,021	0·86
Oláh	17·07	485,456	2·76
Horvát	1·28	29,763	0·17
Szerb	3·26	237,335	1·35
Egyéb	4·24	170,542	0·97
Jogi személy	—	1,353,305	7·71
Összesen	100·00	17,565,169	100·00

A magyarságnak nagy fölénye tűnik ki ezekből az adatokból; a szorgalmas német szerepel még a nagyobb birtokosok közt népességi arányát meghaladó módon. A többi nemzetiségek inkább az alacsonyabb birtokkategóriákban foglalnak helyett; a 100—200 hold területű gazdaságoknál a magyarság részvételle leszorul 65·7%-ra, a németeség itt még erősebben participál, 16%-kal, a tótok 3·8, az oláhok 7·3, a szerbek 4·2%-kal szerepelnek.

1895 óta a birtokmegoszlás fejlődési irányát — főleg a 100 holdnál nagyobb birtokokat illetőleg — a háború derekáig szóránatos megfigyelésekkel szinte csak mozaik-szerűleg tudjuk bemutatni.

A háborús éveknek megélénkült birtokforgalma nem volt elég kedvező nemzeti szempontból.

A *birtokforgalom* nagyobb lendületet csak a háború utolsó éveiben vett; a szerződés által beállott telekkönyvi birtokváltozások száma 1915-ben, az első teljesen háborús évben mutatta a minimumot, s azóta gyors ütemben emelkedett.

Volt birtokváltozás (élők közti jogügylettel):

	szám szerint	ezer K értékben
1915	107,654	275,442
1916	168,158	919,933
1917	221,854	2.333,217

A *külföldi honosok* birtokszerzése a háború elejétől

kezdve kissé csökkenő, aztán lassan, később pedig feltűnőbben emelkedő volt.

A magyar állampolgárok és külföldiek között történő birtokcserében volt a külföldiek

	vesztesége kat. holdakban	nyeresége
1914—1915 között	534	—
1915—1916	«	1,148
1916—1917	«	12,492,

úgy, hogy az első év vesztesége dacára is a mérleg 13,106 holdnyi területgyarapodást mutat a külföldi honosok javára. Ebben a cserében a magyarság minden művelési ágnál veszített, főleg a szántóföldnél.

A 100 holdon felüli birtokcserének a birtokosok anyanyelve szerint való vizsgálata azt a tanulságot mutatja, hogy a magyarság birtokállománya a háború elejétől kezdve egyre csökkent. A 100 holdon felüli birtokcseréből a magyarságnak

1914—15-ben	—	767	holdnyi vesztesége
1915—16-ban	—	4910	«
1916—17-ben	—	16,327	«
1914—17-ben összesen	—	21,004	«

volt. A szerbek kivételével az összes többi nemzetiség közép- és nagybirtokállománya nőtt ez adatok szerint, a tótoké 22·8, a románoké 14·6%-kal.

A hitfelekezetek szerint való vizsgálat a régi birtokos magyar felekezeteknek a veszteségére utal; 1914 óta a közép- és nagybirtokban történt változásoknál vesztesége

a róm. kath. felekezetnek	15,733	hold
a ref.	«	21,069
az ág. ev.	«	10,398

, ellenben

nyertek a görög katholikusok 937, az izraeliták pedig 47,946 holdat. Ez utóbbiak négy éven át a következő mértekben gyarapították közép- és nagybirtokaikat:

1914—15	—	3461	hold
1915—16	—	12,361	«
1916—17	—	32,104	«
1917—18	—	60,271	«

Az úgynevezett *kötött forgalmú* birtokok területe az utolsó években emelkedőben volt, s 1913 óta 1917-ig 143,966 holdal gyarapodott. A növekvés azonban túlnyomóan a részvénytársasági birtokokra esik, amelyek területe 108,393 holdal nőtt, amiből körülbelül egyformán 45—45,000 hold a szántóföld és az erdő. Az egyházi birtokok növekedése 10,268 hold, amely azonban úgy alakult, hogy 10,381 hold erdőt vásároltak, egyéb művelési ágaknál veszteségük van, magánál a szántóföldnél 1291 hold.

A *parcellázási mozgalom* a háború alatt is tartott, az 1917 őszén a birtokforgalmat korlátozó rendelkezésig, 1905-től 1913-ig adataink szerint 921,325 holdat parceláltak, 1913 óta 142,136 holdat.

Ha a kiparcellázott magánbirtokokat abból a szempontból vizsgáljuk, hogy milyen nemzetiségű birtokosnak földje kik között osztatott szét, az így felállított mérleg ismét rendkívül kedvezőtlen a magyarságra, mert a kiparcellázott birtokok nagyobb része magyar kézen volt, az új tulajdonosok közt pedig nemzetiségeink szerepelnek nagyobb számmal. 1905 óta a magánbirtokok parcellázása folytán 1917-ig

a magyarság	202,408	holdat vesztett
a németek	15,114	« nyertek
a tótok	85,018	« «
az oláhok	75,134	« «
a ruthének	13,366	« « stb.

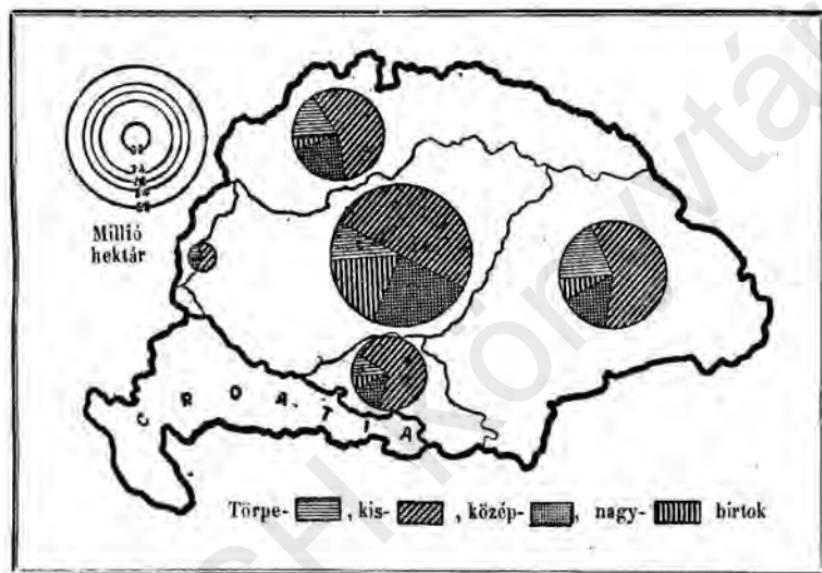
Ha az adatokhoz hozzávesszük a kiparcellázott korlátolt forgalmú birtokoknak az új tulajdonosok közt való megoszlását, a nemzetiségi mérleg még mindig a magyarok kárára marad kedvezőtlen.

E végső mérleg adatai (1905—1917):

	nyereség kat. holdakban	veszteség - -
magyar	—	90,878
német	49,341	—
tót	103,310	—
oláh	119,381	—
ruthén	21,937	—
szerb	17,018	—

1895 óta újabb adatokat csupán a szántóföldről, a háború végső esztergályából, az 1918. évi összeirásból idézhetünk.

A két számlálás eltérő volt s ezért a változások képét csak nagyjában rajzolhatjuk meg. Némileg javult ez idő alatt a helyzet a törpebirtoknál, úgy annak legalacsonyabb, egy holdnál kisebb területű kategóriában, mint az 1—5 hold közötti tipusban; az apró parcelláknak száma nem növekedett, területe azonban igen, a megoszlás tehát

▲ szántóföld megoszlása birtoknagyságok szerint.

kissé egészségesebb. Az 5—10 holdas szántóföldnél is kedvezőbb alakulást találunk, viszont azonban a következő magasabb kategóriákban, a 10—50 és 50—100 holdas gazdaságoknál némi visszafejlődést. A középbirtokoknak alacsonyabb tipusai, a 100—200 holdas gazdaságok, amelyek különben általában nem nagy szerepük, továbbá a 200—500 holdasok már ismét némi növekedést mutatnak az 500 holdnál magasabb birtokkategóriák rovására.

Ezekkel az átlagokkal szemben az ország szétszaggatott területei, mint az alábbi összeállítás mutatja, meglehetős szélsőséges eltérést mutatnak.

A szántóföldterület megoszlása birtoknagyságok szerint.*

A szántóföldterület nagysága.	Cseh megszállás	Román megszállás	Délszláv megszállás	Osztrák megszállás	A megcsónkitott Magyarország	Magyarország összesen
0—1	1·71 22·09	1·86 34·95	1·00 8·80	2·54 2·76	0·98 31·40	1·36 100·00
1·1—3	7·40 22·33	8·47 37·37	4·42 8·78	8·62 2·19	3·89 29·33	5·80 100·00
3·1—5	8·35 22·90	9·55 38·25	4·66 8·42	10·21 2·36	4·10 28·07	6·40 100·00
5·1—10	18·50 22·75	19·25 34·54	10·53 8·53	24·19 2·50	10·33 31·68	14·27 100·00
10·1—50	33·93 17·20	33·67 24·94	46·70 15·61	32·21 1·37	32·30 40·88	34·60 100·00
50·1—100	4·16 10·57	5·68 21·06	12·77 21·39	4·77 1·02	7·25 45·96	6·91 100·00
100·1—200	4·54 16·68	4·04 21·66	5·85 14·16	2·74 0·85	5·09 46·65	4·78 100·00
200·1—500	9·27 21·20	6·16 20·58	4·25 6·40	4·34 0·83	8·94 50·99	7·67 100·00
500·1—1000	7·28 17·83	4·98 17·85	3·27 5·28	5·84 1·21	9·45 57·83	7·16 100·00
1000 kat. holdnál nagyobb	4·86 7·71	6·34 14·71	6·55 6·85	4·54 0·61	17·67 70·12	11·05 100·00
Az összes —	100·00 17·54	100·00 25·61	100·00 11·57	100·00 1·48	100·00 43·80	100·00 100·00

Legszembeötlőbb első sorban, hogy a törpebirtokok száma s azok területe a megcsónkitott Magyarországon mily egyenlőtlenül oszlik meg; a parcellák legszélsőbb elaprózottsága erre a területre esik. Nem sokkal kedvezőbb az arány a délszláv megszállás alá került vidéken, miközött az ország többi elszakított területén a törpebirtokok tekintetében jóval egészségesebb az arány.

Az 5—10 holdig terjedő szántóparcellánál Magyarország megcsónkitott területe már valamivel kedvezőbb megoszlást mutat; úgy a gazdaságok számában, mint az

* A felső arányszám azt jelenti, hogy az illető birtoktipushoz tartozó szántó hány %-át teszi a szétszakított ország összes szántóterületének, az alsó pedig azt, hogy a tipushoz tartozó szántóterületek hogyan oszlanak meg az ország szétszakított részei között.

e tipusra eső birtokterületben valamivel alul marad az országos arányon.

Kedvezőtlenebb viszont a kép a 10—50 holdas szántó-birtok tekintetében; itt a gazdaságok számát illetőleg az Ausztria által megszállt terület, azok átlagos nagysága tekintetében pedig főleg a délszláv megszállás alatt lévő részek emelkednek ki.

A magasabb birtokkategóriákban, — amelyek azonban legföljebb már az elfoglalt terület nagyságával emelkednek ki, a gazdaságok száma tekintetében azonban természetesen rohamosan csökkenő szerepük — Magyarország megcsönkított területe egyre nagyobb arányokban részesedik. A nagyobb birtokok s az átlagos határon túlnőtt kisbirtokok a délszláv megszállás területén is gyakoriak; a többi elszakított részen a normális kisbirtok inkább uralkodó, valamivel nagyobb területi egységekkel a cseh, mint a román megszállás vidékein. A megcsönkított Magyarország három jellemzője tehát a törpebirtoknak, a jobbmódú kisbirtoknak s a nagybirtoknak erősebb szerepe. A törpebirtokot illetőleg azonban meg kell jegyeznünk, hogy az szinte velejárója a megcsönkított területen erősebben kifejlett városi életnek s a városok közelében kialakult kisebb parcellarendszernek. A jobbmódú kisbirtok erősebb részesedése csak akkor lenne biztos, ha a mezőgazdasági népesség nagyobb része ebbe a kategóriába tartoznék; minthogy azonban, mint alább látni fogjuk, a birtoktalan östermelőnép aránya igen nagy, a kisbirtok magasabb kategóriáinak szerepe tulajdonképpen az elesebb birtokegyenlőtlenségnek a mutatója.

A 100 holdnál nagyobb birtokok	Cseh meg- szállás	Román meg- szállás	Délszláv meg- szállás	Osztrák meg- szállás	A meg- csönkített Magyar- ország	Magyar- ország osszesen
Száma ezrekben	6	9	2	0·3	11	28
Szántóföld	1,110	1,441	695	71	4,205	7,522
Kert	21	48	3	0·8	34	107
Rét	277	386	66	22	567	1,318
Szőlő	4	11	6	0·3	44	65
Legelő	889	1,761	361	25	1,495	4,531
Erdő	3,696	5,522	161	114	1,715	11,208
Nádas	5	8	17	7	38	75
Földadó alá nem eső terület	263	440	174	49	611	1,537
Összesen	6265	9,617	1,483	289	8,709	26,363

A 100 holdnál nagyobb gazdaságoknak egyéb művelési ágait 1918-ban az előző lapon levő tábla mutatja.

Az 1000 holdnál nagyobb kiterjedésű birtokok pedig a birtoklás jogcíme szerint megmaradó vármegyeinkben a következően oszlanak meg:

A birtok jellege	száma	A birtoktestek területe kat. holdban
1. Szabadforgalmúak	1065	3.028,773
2. Kincstáriak	11	175,177
3. Községek	92	503,335
4. Alapítványiak	24	214,219
5. Iskolaiak	12	44.006
6. Egyháziak	93	856,426
7. Hitbizományiak	86	1.246,773
8. Közbirtokosságiak	78	161,946
9. Részvénytársaságiak	46	124,443
2—9. Korlátolt forgalmúak	442	3.326,325
1—9. Összesen :	1507	6.355,098

A szabad birtokok s a korlátolt forgalmúak tehát körülbelül egyensúlyban tartják egymást. Ezt az utóbbiak előnyére kell följegyeznünk, mert — kétségtelenül fennforogható helyi kivételeket nem emlitve — ritkábban a korlátolt forgalmú birtok állja az útját a paraszt föld-szerző vágyának, hanem a szabadforgalmú, amely maga is terjeszkedik.

Más vonatkozásban is megismerjük népünk birtokviszonyait, ha a népszámlálások által nyújtott személyi adatokat vesszük szemügyre. Az östermeléshez tartozó népesség országunk új tagolása szerint a következő:

	Szám szerint	%	Östermelők az összes népesség %-ában
Cseh megszállás	2.271,871	19·9	63·5
Román megszállás	3.708,619	32·5	70·4
Délszláv megszállás	1.005,974	8·8	66·9
Osztrák megszállás	203,841	1·8	69·6
Fiume	1,598	0·1	3·2
Összes megszállás	7.191,903	63·1	67·4
A megcsont. Magyarország	4.207,219	36·9	55·4
Magyarország összesen	11.399,122	100·0	62·4

Ahogy látszik, visszamaradó területünkön nem olyan túlnyomó a mezőgazdasági foglalkozás, mint az országban általában; a népességi arányon jóval alul marad az östermelők száma, míg az ország elszakított egyéb területein azt meghaladja mindenütt.

A megmaradó magyar területen a városi népesség magasabb aránya szorítja le az östermelők szerepét. A falusi népesség sorában az östermelők legtöbb vármegyében nagyobb hánnyadot képviselnek a fönti 55·4-es átlagnál.

A nyugatmagyarországi területhűl a sopronvármegyei németesség legkevésbbé gázdálkodó (51·7%), a vas- és mosonvármegyeinek már a népességnek több mint két-harmada a földmíveléshból él.

A cseh megszállás vidékén a magyar nyelvterület nyugati részén, amely mezőgazdasági terményeink annyi értékes produktumát adja (sörárpa, cukor, hizlalt marha stb.) 60·3%-os az östermelő lakosság; a keleti részek magyar vidékein azonban már 56·4-re száll le az arányuk. Legegyetemesebb (a háromnegyedrész megközelítő vagy azt meg is haladó) a földmívelés az Ipoly mentén, s azután északkeleten: a zempléni és ungi tólságnál és a rutén nyelvvidéken.

A délszlávok által megszállott terület a maga egészében kifejezetten mezőgazdasági jellegű, túlnyomóságuk azonban nem a déli Alföld pompás talaján van, hanem a nyugati részek sűrűn lakta területein. A Muraköz 75·8, a vend nyelvvidék pedig 82·8% östermelőt számlál.

A román megszállás vidékein a magyar nyelvterületek népe is közel kétharmadában östermelő. Valamivel alacsonyabb arányt (60·3%-ot) mutat a nem kis részben iparúzó királyföldi szász nép. A Székelyföld népe 71·7%-ában a mezőgazdaságból él és a vegyes és az oláh vidékek még ezt is meghaladó mértékben, sőt a Maroson inneni oláhság 81·9%-ában östermelő.

Az eltartottak száma s aránya az összes östermelő népességhöz országunk eldaraboltságában a következő:

	Az östermelési eltartottak száma	%-a az összes österm. között
Cseh megszállás	1.353.727	59·6
Román megszállás	2.139.067	57·7
Délszláv megszállás	601.235	59·8
Osztrák megszállás	116.647	57·2

	Az östermelési eltarthatott száma	%-a az összes österm. között
Fiume	739	46·2
Összes megszállás	4,211,415	58·6
A megcsönkított Magyarország	2,532,131	60·2
Magyarország összesen	6,743,546	59·2

A népnek birtokkategóriánkint való megoszlását mutatják az alábbi adatok.

Terület	Az összes	100 kat. holdon felüli	10–100 holdas	10 holdon aluli	100 birtokos, bérliő közül		
		birtokosok és bérliők s z á m a e z r e k b e n	100 kat. holdon felüli	10–100 holdas	10 holdon aluli		
		birtokkal v. bérlettel birt					
Cseh megszállás	332	3	97	232	0·8	29·3	69·9
Román	582	4	179	399	0·7	30·7	68·6
Délszláv	134	2	55	77	1·2	40·9	57·9
Osztrák	34	0·2	12	22	0·4	34·9	64·7
Fiume	0·3	0,003	0·014	0·3	1·0	4·7	94·3
Összes megszállás	1,082	9	343	730	0·8	31·7	67·5
A megcsönkított							
Magyarország	521	9	178	334	1·8	34·2	64·0
Magyarország összesen	1,603	18	521	1,064	1·1	32·5	66·4

Itt szemünkbe ötlik már a birtokos népnek mostanában oly sokat emlegetett három kategóriája: a közép- és nagybirtokos, a kisbirtokos és a törpebirtokos.

Hogy a kép teljes legyen, melléje kell állítanunk azoknak a sorozatát is, akik még ezidőszerint kívül vannak az ajtókon: a mezőgazdasági népességnek földnélküli elemét.

Terület	Nem birtokos mezőgazdasági népesség	E b b ö l			100 nem birtokos mezőgazdasági kereső egyen közül		
		segítő család- tag	gazda- sági cselel	gazda- sági mun- kás	segítő család- tag	gazda- sági cselel	gazda- sági mun- kás
Cseh megszállás	576	278	95	200	48·2	16·5	34·6
Román	971	453	125	380	46·6	12·8	39·2
Délszláv	266	110	37	116	41·3	13·9	43·7
Osztrák	51	28	9	13	55·9	16·4	27·3
Fiume	0·5	0·05	0·05	0·4	9·4	9·0	79·8
Összes megszállás	1,864	869	266	709	46·6	14·2	38·1
A megcsönkított							
Magyarország	1,136	364	242	513	31·9	21·5	45·2
Magyarország összesen	3,000	1,233	508	1,222	41·1	16·9	40·8

A birtokmegoszlás szempontjából a megmaradó magyar területet a délszlávok lepte déli vidék kivételével minden egyéb résznél egészségesebbnek kellene tekintenünk, mert a 10—100 holdas parasztbirtokosok képviselete nagyobbnak látszik, a 10 holdon aluliak szerepe pedig kisebbnek, Minthogy azonban a birtoktalan elem viszont éppen a központi területen a legnagyobb, ez nagyon lerontja a birtokmegoszlásról első pillanatra alkotott kedvező felfogásunkat.

A korábbi birtokmegoszlás alapja a történeti fejlődés, amellyel szemben a jobbágyfelszabadítás óta történtek eltolódások.

Természeteszerű tehát, hogy a birtokos elemben a magyarság, mely ezer év előtt megszállta e földet, a legérsebb az utolsó népszámlálás adatai szerint is, jóllehet a felszabadítás óta a városba tóduló magyarság helyén a falusi birtokokban a nem magyarakjuknak észrevehetően terjeszkedtek.

Kevésbé áll ez a nagy- és középbirtokra, hiszen a nem magyarakjuk 1848 óta a nagybirtokhoz vezető hosszú utat kevésbé lehették meg. De már főljegyzésre méltó, hogy a középbirtokosság sorában a magyarság aránya 1900-tól 1910-ig 71·9%-ról 68·4-re hanyatlott.

Még jellemzőbb az egyes területekre az 50—100 holdas, jobbmódú kisbirtokosok elbelyezkedése. Ezek sorában a magyarság a cseh megszállás területén 1900-ban még relativ többségen volt, de aránya tíz év alatt 40·4%-ról 37·3-ra esett s a viszonylagos többséget a tótok érték el. Kívülök a rutének is valamivel előre juttattak ebben a birtokkategóriában, a németek pedig tért vészítettek.

A román megszállás vidékein a 41·6%-ról 39·7-re való csökkenés dacára is megtartotta a magyarság a jobbmódú kisbirtokosok között a viszonylagos többséget; az oláhok azonban úgy, mint a németek, előbbre nyomultak.

Nyugat-Magyarországon, a délszlávok által lefoglalt területen, valamint a meghagyott magyar megyékben — majdnem mindenütt a németek rovására — a magyarság az 50—100 holdas gazdák sorában kissé előbbre haladt, ami végeredményben az országos átlagot is valamivel javítja.

A magasabb birtokkategóriákban való térvéstés az alacsonyabbakban természetesen kiegyenlítődik.

Minden lassú térvéstés ellenére is a magyar faj szerepe oly jelentékeny a birtokos-osztálybán, hogy ezzel is igazolni lehet a szétdarabolás igazságtalanságát.

A cseh megszállás területén a tótság csak a 10—50 holdas birtokok létrafokán jut el az abszolut többséghez, de maximális aránya is csak 54·4%, az 5—10 holdasok közt.

A románok által megszállt vidékeken az oláhok túlsúlya egy-egy fokkal lejebb kezdődik, 5—10 holdnál jutnak többségre s 5 holdon alul érik el a maximumot.

A délszlávok legföljebb relativ többségig jutnak el s a maximális arány, amivel szerepelnek, 34·2%, az 5—10 holdas gázdák sorában.

Nyugat-Magyarországon a németség csak a középbirtokban s az 50—100 holdas kategóriánál van többségben, azon alul ilt-ott még a relativ többséget is elveszti.

A magyarság szerepe azonban a megmaradó területen legalább 76·4%-os erejű, s országos átlagban a magasabb birtokkategóriákban erős abszolut többséget alkot.

A mezőgazdasági népesség két fontos csoportja a mezőgazdasági cselédek és a gazdasági munkások osztálya. Ha ezek gazdasági helyzetét sok túlzással sötétre szokták is színezni, kétségtelen, hogy ezek azok, akik a nagyobb üzemek termelésében hathatósan résztvesznek anélkül, hogy nagyobb részüknek saját földterületük volna.

A mezőgazdasági üzem jövedelmezőségből nincsnek azonban teljesen kirekeszve; köztudomású, hogy a legtöbb cselédszerződés konvencióban illetményföldet is köt ki, a termények egy részének (pl. a kukoricának) művelését többnyire a munkások végezik természetben adott részért.

A mezőgazdasági munkások osztálya nálunk nem teljesen birtoktalan. Közel egyharmaduknak van házuk és kis belsejük.

A gazdasági tiszttisztviselőknek nem egészen 10,000 főnyi számából 51·7% esik megmaradó vármegyeinkre, nyilvánvaló jeléül annak, hogy az itteni üzemek inkább kezrik a gyakorlati és elméleti szaktudást a gazdaságok vezetésében.

A gazdasági cselédeknek a félmilliót meghaladó szá-

mából 47·7% esik megmaradó területünkre, a munkásoknak az egy és egy negyedmilliót megközelítő tömegéből pedig 42·0%.

A mezőgazdasággal foglalkozó kereső nép sorában a cselédek általában 11, a munkások 26·6%-kal szerepelnek. Ez az egyensúly a megmaradó magyar területen megbomlik, s itt a cselédeknek 14·4%-os képviselete mellett 30·6%-ot tesznek a munkások, mert az ország közepén kisebb a birtokososztály képviselete s általánosabb a gazdasági függő viszony.

Tisztább képet nyerünk a birtoktalan osztály helyzetről, ha a cselédeket és munkásokat egymáshoz viszonyítjuk. Száz cselédre esett mezőgazdasági munkás:

a cseh megszállás területén	—	—	210·2
a román	“	—	305·0
a délszláv	“	—	315·6
az osztrák	“	—	144·4
a megesonkitott Magyarországon	—	—	212·0

Nyugatnak és északnak kedvezőbb szociális helyzete s a déli és keleti területek szélsőségesebb kilengései látszanak ezekből az adatokból.

A megmaradó területen is határozottan a nyugati vármegyék mutatják a kedvezőbb arányszámokat, a keletiek a munkáselem nagyobb túlsúlyát a cselédséggel szemben.

Föl kell jegyeznünk azonban még azt a kedvezőtlen adatot is, hogy az egész ország földmivelő népességében (függetlenül a szétdarabolás határaitól) a magyarságban van legtöbb birtoktalan elem, a földmívesek 48·4%-a, míg a tótoknak csak 33·6, az oláhoknak 31·5%-a van cseléd- vagy napszámosorban.

VI. MEZŐGAZDASÁGI TERMELELÉS ÉS ÁLLATLÉTSZÁM.

A mezőgazdasági termelés fontos kérdésénél kettőről kell beszámolnunk: azokról a veszteségekről, melyet Magyarország területének megcsonkitása folytán östermelésünk szenvedett, s azokról az eredményekről, amelyeket a nagy pusztítás után mezőgazdasági termelésünk az első években el tudott érni.

Hogy tökehiány és sok egyéb ok miatt Magyarország a béke éveiben sem tudta mezőgazdasági termelésének teljes erejét kifejteni, s hogy a korábbi akadályokhoz a háború alatt újabbak is járultak, azt talán már dispután kívülinek is tarthatjuk.

Főbb mezőgazdasági terményeink learatott területét az 1911—15. évek átlagában a következő táblázatunkban mutatjuk be. Learatott területről van szó, tehát már az elemi csapások által elpusztított terület leszámításával. Évenkint 1—2%-a válik így teljesen meddővé a termő területnek, de inkább kontinentális jellegű éghajlatunk szeszélyes csapongásai egyébként is nagyon lesoritják termésátlagainkat.

Terület	Buza	Rozs	Árpa	Zab	Tengéri	Bur-gonya
	learatott területe ezer holdakban					
Cseh megszállás — — —	555	377	663	443	215	460
%-ban — — —	9·7	20·0	34·4	23·8	5·1	42·7
Román megszállás — — —	1,575	203	219	552	1,614	125
%-ban — — —	27·3	10·8	11·4	29·6	37·8	11·6
Délszláv megszállás — — —	915	46	78	227	916	36
%-ban — — —	15·9	2·5	4·0	12·2	21·4	3·3

Terület	Buza	Rozs	Arpa		Ten- geri	Bur- gonya
	leáratott területe ezér holdakban					
Osztrák megszállás	76	68	54	40	29	34
%-ban	1·3	3·6	2·8	2·2	0·7	3·2
Fiume	0·07	—	0·08	—	0·07	0·09
Összes megszállás	3,122	694	1,014	1,262	2,774	655
%-ban	54·2	36·9	52·6	67·8	65·0	60·8
A megcsónkított Magyarország	2,630	1,186	915	600	1,493	423
%-ban	45·8	63·1	47·4	32·2	35·0	39·2
Magyarország összesen	5,752	1,880	1,929	1,862	4,267	1,078

A búzaterület, amely szántóföldünknek 26%-át teszi, Magyarországon a hat millió holdat megközelíti; felénél kevesebb maradna azonban csak meg részünkre s jóval több, mint három millió holdat elveszítenénk. Sajnos, a megmaradt búzaterület nagyobb része esik a Tisza mentére, ahol az időjárás szeszélyesebb s a termés ingatagabb.

Több, mint másfélmillió holdnyi búzaterületünket szakítja el a román megszállás, főleg a magyar ethnukum déli részének, s azonkívül a Mezőségnek figyelemremél-több búzatermelésével.

A délszlávok több, mint 900,000 hold búzaterületünkre teszik rá a kezüköt; Bácska és Torontál jelentik itt a legérzékenyebb veszteséget.

A cseh megszállás 555,000 hold búzaterületre terjed ki: ennek 60·8%-a azonban a magyar ethnukum földjén terül el. Az Ausztria által követelt vidéken már csak 76,000 hold búzát termelnek, felét a vasmegyei német-ség körében.

A rozsvetésnek a két millió hold felé járó területéből már jóval jelentékenyebb hányadot mondhatunk magunknak, 63·1%-ot.

Az elszakított rozsterületből a legnagyobb hányad a cseh megszállásra esik, 377,000 hold.

Árpaterületünk alig több a rozsnál, s szintén nem éri el a két millió holdat. Veszeségünk azonban a megszállások folytán jóval erzékenyebb: az árpaterület 47·4%-a marad csak imperiumunk alatt. Magyarország árpaterüle-

tének jó harmada cseh megszállás alatt van; a magyar ethnukumon kívül, mely nyugati részében híres sörárpánkat szolgáltatta, a Nyitra és a Morva mellett, valamint Sárosban és Szepesben jelentékenyebb az árpatermelés.

A zabvetés kisebb valamivel a rozsnál és árpánál s inkább a zordabb vidékek növénye: veszteségünk ezért a gabonaneműek közül ebből a legnagyobb: a learatott terület 67·8%-a. Összes zabtermelésünk azonban kerekén 600,000 holdra szorítkozik.

Az elvesztésre ítélt zabterület főleg román és cseh megszállás alatt van.

A kukorica négy és egynegyed millió holdat foglal le, s ennek csak 35%-át, mintegy másfélmillió holdat tudunk megtartani. A román megszállás területe egy-magában erősebben részesedik, 37·8%-kal a kukoricaterületben; 21·4% jut a délszláv megszállásra, a cseh és osztrák hódítás szerepe azonban már jelentéktelen.

A burgonya területe az egy millió holdat haladja meg valamivel s 39·2%-a marad meg határainkon belül. Legtöbbet hódít el a cseh megszállás, burgonya területünk 42·7%-át.

A búzának és kukoricának uralkodó túlnyomósága a Délvidéken látszik, s aztán a keleti részeken; megmaradó belső területünkön már a kukorica jóval alárendeltebb.

Az ország mindegyik részében a búzát az elsőség, de Nyugat-Magyarországon közel áll ehhez a rozs aránya, északon pedig az árpáé. Legegyenletesebb a főbb vetemények eloszlása Nyugat-Magyarországon, azután a megmaradó belső területen, amely arányaiban az országos átlagtól csak két terménynél mutat nagyobb elhajlást: valamivel több rozsot s kevesebb kukoricát termel.

A szántóföld többi területeit az ipari növények, hüvelyesek, zöldségfélék és a mesterséges takarmányok foglalják le. Ezeknek számra igen nagy, terjedelemre ingadozó sorozatából néhány fontosabb termékkel külön is foglalkoznunk kell. Említésre méltó, mint exportiparunknak egy igen fontos nyersanyaga, a cukorrépa. A cukorrépatermelés Magyarországon mintegy 200,000 holdon folyt, amiből a szétdarabolás folytán 58·1%-ot vesztettünk el.

A csehek cukorrépaterületünk 31·0%-át foglalták le,

a délszlávok 15·0%-át, a román megszállás területére 8·8%, Nyugat-Magyarországra 2·9% esik.

A 80,000 holdat valamivel meghaladó cukorrépa-területünk kilenetizede közép- és nagybirtokokra esik, a periferiákon azonban — amik e terménynél a szűkre szabott határainkhoz közvetlenül tapadó magyar nyelvterületek termelését jelentik — sokkal kedvezőbb az arány a kisbirtok javára. Meg van adva tehát nálunk is a valószínűség, hogy a cukorrépa a kisgazda veteményévé váljon.

Az 50,000 holdat meghaladó dohányültetvényeinknek már 82·7%-a maradt határainkon belül; dohánytermelésünknek több, mint egyharmada Szabolcsra esik, még pedig túlnyomóan nagybirtokra.

A kendertermelés nagyobb része kívül marad határainkon. A különben sem nagy — 70,000 holdon felüli — kenderterület 23%-át tudtuk megtartani. A délszláv megszállással kenderterületeink 34·4%-a vész el, a román foglalással 26·6, a cseh uralom alá került részekkel pedig 15·4%.

A takarmányövények közül a takarmányrépát lehet elsősorban említeni mintegy 300,000 holdas vetésterülettel, amelynek ismét közel kétharmada az ország belsejére esik.

Nem egészen 120,000 hold megmaradó csalamádé területünknek jó tizedét Pest megyében találjuk s nem sokkal kevesebbet Fejérben sem. A dunántúli vidék szerepe ennél a terménynél is kimagasló.

A bükkönyt 575,000 holdnyi területen termeltük, s ennek 58·8%-a továbbra is határainkon belül marad.

Lóherevetésünk a 650,000 holdat meghaladta, de ebből már nagyobb hányad esik a megszállott területekre. Határainkon belül csak 37·2%-a maradna a lóhereföldeknek; cseh megszállás alá 28·8, román megszállás alá 25% került.

A 370,000 holdnyi lucernavetésből már újra nagyobb a részesedésünk, 56·5%-os.

Az 1911—15. évek átlagában a főbb terményekből a következő termésünk volt:

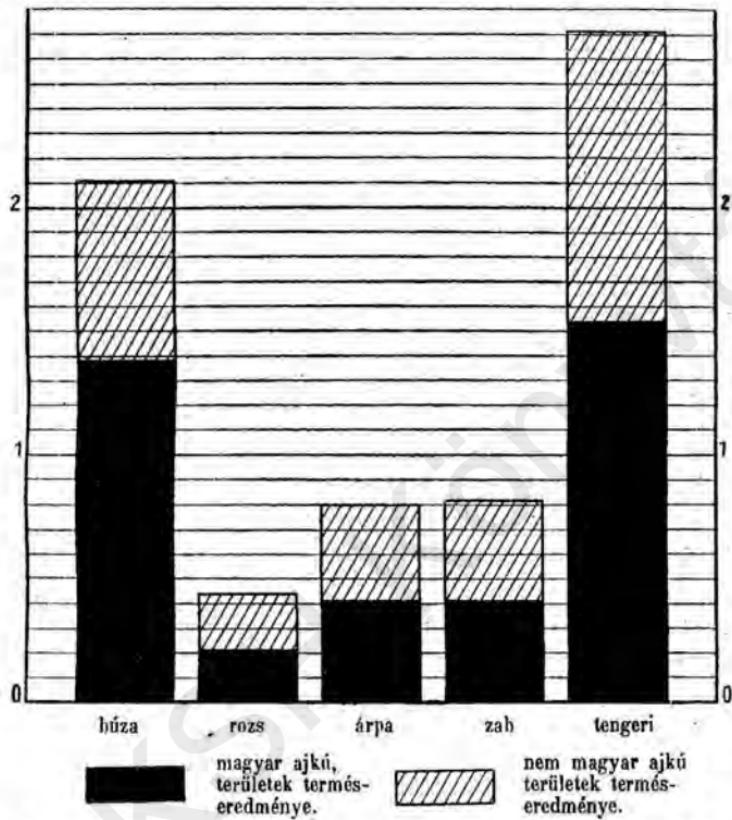
Terület	Buza	Rozs	Árpa	Zab	Tengeri	Burgonya
	termése ezer métermázsákban					
Cseh megszállás	3,862	2,414	5,269	2,492	1,769	23,224
%-ban	9·4	19·4	34·9	19·8	4·2	44·9
Román megszállás	9,687	1,204	1,552	3,459	12,886	5,504
%-ban	23·6	9·7	10·3	27·5	30·6	10·7
Délszláv megszállás	6,921	309	673	1,927	12,128	1,768
%-ban	16·9	2·4	4·4	15·3	28·7	3·4
Osztrák megszállás	569	455	461	297	277	1,654
%-ban	1·4	3·7	3·1	2·4	0·7	3·2
Fiume	—	0·3	—	0·3	—	0·4
Összes megszállás	21,039	4,382	7,955	8,175	27,060	32,156
%-ban	51·3	35·2	52·7	65·0	64·2	62·2
A megcsónkított Magyarország	19,979	8,058	7,161	4,413	15,058	19,517
%-ban	48·7	64·8	47·3	35·0	35·8	37·8
Magyarország összesen	41,018	12,440	15,116	12,588	42,118	51,673

41 millió métermázsás búzatermésünk ből tehát közel 20 millió termett országunk közepén, több, mint a vetésterület nagysága után várható volna. A déli termékeny zóna 7 milliós termésével, valamint a nyugatmagyarországi 0·57 millió métermázsával eredmény szintén kedvezőbb a vetésterület nagyságánál; a cseh és román megszállás alatt levő búzaföldek azonban már rosszabb termést adtak.

Burgonyából és árpából valamivel gyengébb volt a termésünk, mint a bevetett terület adatai alapján várhatuk volna; a kukorica, rozs és zab azonban magasabb átlagokat adott. A termésátlagok az említett öt évről a következők:

Terület	Buza	Rozs	Árpa	Zab	Tengeri	Burgonya
	termésátlaga holdankint métermázsákban					
Cseh megszállás	7·0	6·4	7·9	5·6	8·2	50·5
Román	6·2	5·9	7·1	6·3	8·0	44·0
Délszláv	7·6	6·7	8·6	8·5	13·2	49·5
Osztrák	7·5	6·7	8·6	7·4	9·7	48·7
Fiume	4·5	—	3·2	—	5·9	68·9
Összes megszállás	6·7	6·3	7·8	6·5	9·7	49·1
A megcsónkitott Magyarország	7·6	6·8	7·8	7·3	10·1	46·2
Magyarország összesen	7·1	6·6	7·8	6·8	9·9	47·9

A bemutatott termésátlagok minden esetben az eddigi extenzív művelésre valló alacsony mennyiségek. Németországban az 1911/14. évek átlagában holdankint búzából 12,3, rozsból 10,2, árpából 14,8, zabból 11,3 métermázsa volt a termés, tehát közel kétszer annyi, az Északamerikai

Az elszakított területek gabonatermése millió métermázsákban az elszakított magyar ajkúvidékek termésének feltüntetésével.

Egyesült-Államokban pedig még ennek is kétszeresére tudták fokozni a termést.

Egyelőre még mindig nem számolva be arról, hogy a megcsonkitás után Magyarország termésátlagai hogyan alakultak, megemlíthetjük, hogy az 1911–15. évek átlagos termése alapján, figyelembevéve a vetőmagsság-ségletet s az azóta e területen megnőtt lakosságnak ke-

nyérrel való nem fukarkodó ellátását, búzából és rozsból, a kivitelre szánható fölösleg évenkint alig volna több, mint $7\frac{1}{2}$ millió métermássa.

Az abraktakarmányokból pedig, színtén a vetőmagnak, ezenkívül pedig az állattartásra és ipari célokra szükségteljes mennyiségeknek, összesen közel 30 millió mm-nak figyelembevételével az átlagos termésekben nemcsak fölöslegünk nem maradna, hanem 3·3 millió mm évi hiányval küzködnénk. minden válságos termésű év (aminő volt a háború utolsó esztendeje, 1918), nemcsak ezt a hiányt sokszorozná meg, hanem a kenyértermékekben való fölöslegünket is deficitre változtatná.

Azért érdemes e régi adatok mellett még ma is időzni, mert rávilágítanak arra, miért kellett elveszítenünk olyan színmagyar vidékeket is, amelyeknek semmi egyéb közük nincs a területünkön osztozó új államokhoz, minthogy — kiadós gabonatermésük van. Ha a megcsonkitott Magyarország határa odáig terjedne ki, ameddig a magyar nyelvhatárok, akkor termelésünknek ez a deficites mérlege eltünnék, s gabonaneműekből évenkint mintegy 11 millió métermázsát szánhatnánk kivitelre, s ezzel külföldi szükségleteink legnagyobb részét megyásárolhatnánk. Az 1910. évi népességi és termési adatok szerint magyar nyelvterületen minden főre 3·71 métermázsa búza és rozs, továbbá 2·81 métermázsa kukorica esett, a nem magyar vidékeken pedig egy főre 1·56 métermázsa búza és rozs, s 1·87 m.-mázsa kukorica.

Ami mezőgazdasági termelésünk újabb fejlődését illeti, erről a következő adatok számolnak be:

Termény	A főbb terményekkel bevetett terület			1911/15-höz	1920-hoz
	1920-ban	1921-ben	1922-ben	képest 1922-ben emelkedés (+) v. csökkenés (-) %-okban	
	1000 holdakban				
Buza	1,872	2,031	2,007	-23·7	+ 7·2
Rozs	1,037	943	942	-20·6	- 9·2
Árpa	891	833	794	-13·2	-10·8
Zab	564	622	576	- 4·1	+ 2·0
Tengeri	1,419	1,524	1,207	-19·2	-14·9
Burgonya	442	467	328	-22·5	-25·7
Cukorrépa	54	72	63	-38·8	+14·9
E termények együtt	6,279	6,492	5,917	-19·5	-5·8

Termény	A főbb termények termésátlagai			Holdankint termésátlag	
	1920-ban	1921-ben	1922-ben		
	1000 métermázsákban			1911/15-ben	1922-ben
Buza	10,322	14,347	12,267	7·6	6·1
Rozs	5,143	5,880	5,447	6·8	5·8
Árpa	4,719	4,661	4,545	7·8	5·7
Zab	3,238	3,188	3,232	7·3	5·6
Tengeri	12,742	8,053	8,254	10·1	6·8
Burgonya	20,722	12,492	9,215	46·2	28·1
Cukorrépa	6,398	5,429	5,734	146·5	91·6

Szinte megdöbbentő a változás, akár az egyes termények területét, akár azok termésátlagait nézzük. A többtermelés folytonos emlegetése mellett a bevetett terület általában közel 20%-os csökkenést mutat, s a termésátlagok is minden visszaestek a béke idejéhez képest. A háborús erőveszteség, az emberben, gépi és igaerőben való hiány — mindenek fölött pedig az ellenséges megszállás — a fő oka ennek a visszaesésnek, amelyet előre kellett ugyan látnunk, azt azonban alig lehetett hinnünk róla, hogy ily hosszú ideig fog tartani.

Még a kalászos terményekben kiválóan kedvező 1921. évben is a termésátlagok alacsonyabbak voltak, mint az utolsó békeévötöd átlagában. A vetésterület csökkenése a meg nem művelt föld növekvését mutatja, az átlagok csökkenése a mivelés ki nem elégítő voltát.

Idő kell tehát hozzá, hogy mezőgazdaságunk annyira megerősödjék, mint a békénívón volt; a többtermelés követeléseinek majd csak azután lehet eleget.

Ez a termésmennyiség még a kenyérmagyavkból sem elegendő a lakosság eltartására, s hogy 1921-ben mégis megindulhatott némi lisztkivitel, s ezt 1922-ben is folytathatták, annak magyarázata az, hogy 1920-ban hiányunkat részben még külföldi gabonából és lisztből kellett pótolnunk, továbbá az, hogy a lakosság egy részénél — ha nem is kötelezően, inkább a szükség nyomasztó hatása alatt — a lisztfogyasztás ma is még jóval alatta marad a békébeli nívónak. Az abraktakarmányokban való hiányunk megérzik a zsírellátás bajain, burgonyából csak legutóbb is nagy behozatal volt szükséges; a cukorrépa pedig csökkent termelésével is elég a hazai cukorfogyaszta fedezésére.

A szállítási nchézségek nagy akadályt gördítenek gyümölcsünk értékesítése elő is. Gyümölcstermésünkrol pontos számszerű adatokat nem tudunk idézni. Gyümölcs-termő helyeink közül jelentős veszteség a Felvidéknek s az Északkeleti Kárpátok lejtőinek elvesztése; a korai nyári gyümölcs termelésének fő centrumai: a Duna—Tisza köze s a Dunántúl azonban megmaradtak részünkre.

Meg kell azonban emlékeznünk termelésünknek egy fontos és valóban exportképes ágáról, a szőlőmivelésről, amely a szétdarabolás folytán igen sok értéket veszít ugyan, de eleget meg is tud tartani. Szőlőterületünk az új országhatárok szerint a következően oszlik meg:

Terület	Összes szőlőterület kat holdakban	E b b ó l	
		immunis talaj	nem immunis talaj
Cseh megszállás	22,356	3,554	18,802
Román	74,496	5,709	68,787
Délszláv	51,296	13,342	37,954
Osztrák	9,165	305	8,860
Fiume	35	—	35
Összes megszállás	157,348	22,910	134,438
A megcsontkított			
Magyarország	375,893	201,205	174,688
Magyarország összesen	533,241	224,115	309,126

Hegyi szőlöinknek tehát közel felét elveszítjük, az immunis talajú homoki szőlőkből azonban 89·8% kezünkön marad, csupán a délszláv követelés területén vannak nagyobb terjedelmű homoki szőlők.

Szőlőterületünkön az 1911/15. évek termésének átlaga szerint a must mennyisége és értéke így alakult:¹

¹ E munka a korona ingadozása miatt óvakodik az értékeknek pénzben való kifejezésétől. Ahol mégis szükséges pénzértéket említenie, ott az olvasó sziveskedjék az időszakra ügyelni, amelyből az értékadat származik, nehogy téves következésre jusson.

Terület	A musttermés	
	mennyisége hektoliterekben	értéke koronákban
Cseh megszállás	168,575	8.862,217
%-ban	5·2	6·1
Román megszállás	599,656	25.214,836
%-ban	18·5	17·6
Délszláv megszállás	390,872	14.834,077
%-ban	12·0	10·3
Osztrák megszállás	82,115	4.564,231
%-ban	2·6	3·2
Fiume	—	—
%-ban	—	—
Összes megszállás	1.241,218	53.475,361
%-ban	38·3	37·2
A megcsönkított Magyarország	2.002,298	90.268,045
%-ban	61·7	62·8
Magyarország összesen	3.243,516	143.743,406

A három és negyedmilliós hektoliter musttermésből tehát valamivel több, mint 2 milliót az ország belső területén szüreteltek, a románok által megszállt vidékről nem egészen 600,000 hl eredt, a délszlávok kezére került magyar földön 400,000 hl-nél kevesebb termett, a cseh megszállás és Nyugat-Magyarország termelése pedig még kisebb arányú.

Szűkebb határaink közt Pest, Heves, Zala, Tolna, Baranya, Somogy, Zemplén, Fejér megyékből ered a musttermésnek mennyiségileg legnagyobb része s az értékes tokaj-hegyaljai, egri, pécsi, badacsonyi borvidékek is e határok között helyezkednek el, bár a Hegyalja egy részét elszakították tőlünk.

A must mennyisége és értéke közti viszonylat mutatja, hogy a délszláv terület szolgáltatja árnylag a legyöngébb minőségű bort.

A szőlőtelepítés terén a háború óta elmult néhány év nem volt alkalmas nagyobb terjeszkedésre a telepítés rendkívül nagy költségei miatt. A termés mennyiségére azonban ez években sem panaszkozhatunk (1920-ban 2·4, 1921-ben 3·4, 1922-ben 4·4 millió hl mustunk termett), csupán a bor értékesítése körül merültek föl újabban nehézségek.

A magyarországi erdőknek fanemek szerint való részletezését az elszakítás után az alábbi számokban mutatjuk be, megjegyezve, hogy ezek az adatok némileg eltérnek a 13. lapon közöltektől, mert ezek az erdészeti hatóságoknál nyilvántartott számok, míg az előbbiek kataszteri adatok. A mivelésben beálló változásoknak a kataszterben való keresztül vezetése rendszerint hosszabb időbe kerül.

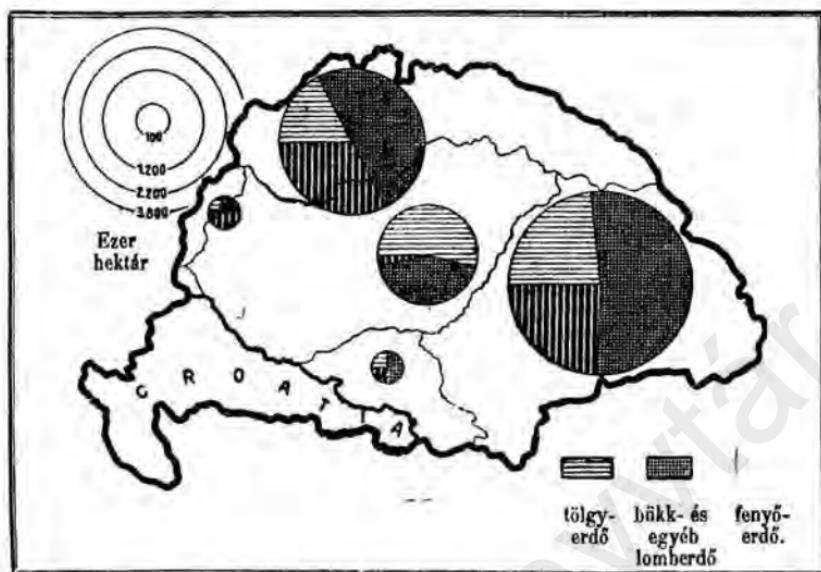
Terület	Az erdőterület fanemek szerint						
	tölgy-erdő	bükke és más lomb-erdő	fenyő-erdő	összesen	tölgy-erdő	bükke-erdő	fenyő-erdő
	ezer holdakban				% -ban		
Cseh megszállás	678	1,913	1,264	3,855	17·6	49·6	32·8
%-ban	20·0	30·0	40·8	30·0			
Román megszállás	1,528	3,438	1,625	6,591	23·3	52·1	24·6
%-ban	45·4	54·0	52·4	51·3			
Délszláv megszállás	47	115	31	193	24·5	59·7	15·8
%-ban	1·3	1·8	1·0	1·5			
Osztrák megszállás	31	47	94	172	18·0	27·3	54·7
%-ban	0·8	0·7	3·0	1·3			
A megcsorolás							
Magyarország	1,099	862	86	2,047	53·7	42·1	4·2
%-ban	32·5	13·5	2·8	15·9			
Magyarország összesen	3,383	6,375	3,100	12,858	26·3	49·6	24·1

Legnagyobb a veszteségünk a tülevelű erdőkben, amelyeknek csak 2·8%-át tarthatjuk meg; a cseh és a román megszállás a fenyőerdők 93%-át vágja el tölünk. Még az osztrákok követelésében is sokkal több fenyves van, mint országunk központján; Vasmegye nyugati résein veszítünk fenyőerdőket.

A tölgyerdőben való részesedésünk még a legkedvezőbb, de itt sem marad meg harmadrésznyi a régi állományból.

A bükk- és egyéb lomberdők tekintetében szegényebben maradtunk, s 86·5%-ot veszítünk az idegen, főleg a román és cseh megszállás miatt.

Elénkebben szemléltetik az erdőségekben való veszteségeket a kitermelésre vonatkozó — nem az utolsó számjegyig megbízható — számjegyek.

Az erdők megoszlása.

Az utolsó hétevében, 1913-ban a kitermelés mennyisége a következő volt:

tölgyhaszonfából	956,000	köbméter,
bükk- és más lombhaszonfából	625,000	«
fenyőhaszonfából	6.000,000	«
tűzifából	9.500,000	«

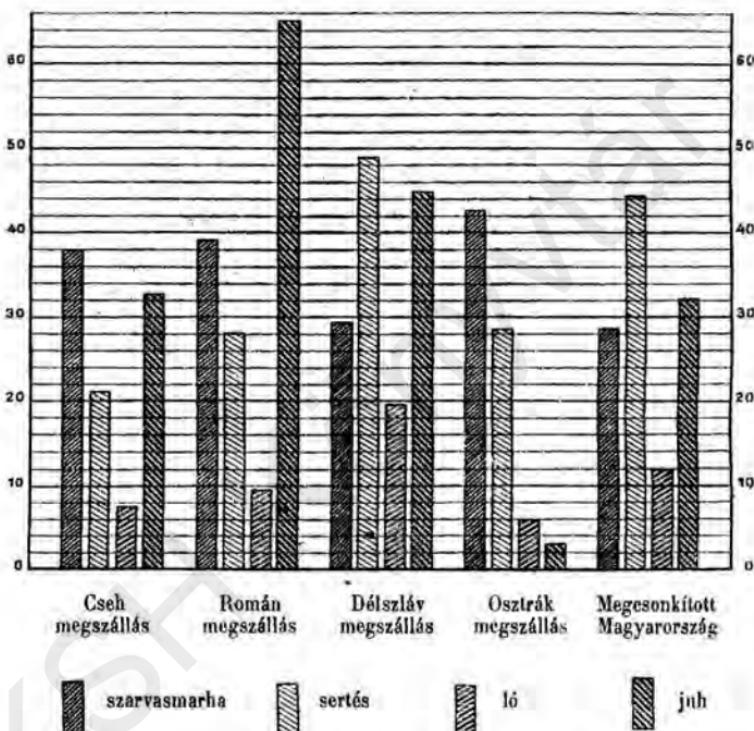
A megcsontkitott Magyarországnak egyébként is gyöngébb minőségű erdeiből pedig évenkint nem számíthatunk több kitermelésre Kaán Károly becslése szerint mint:

tölgyhaszonfából	218,200	köbmétere,
bükk- és más lombhaszonfából	54,850	«
fenyőhaszonfából	35,000	«
tűzifából pedig	1.320,000	«

Nyilvánvaló, hogy korábbi jutalmazó fakivitelünk helyett állandó nagy behozatalra szorulunk, melynek összege 1921-ben 2·9 milliárd K volt.

Magyarország állatállományából a határmegállapítás rendkívül sok értéket elragadott.

Az adatok, amelyek alapján megmaradó állatállományunkat megmérhetjük, az utolsó kilenc év változásait mutatják 1911 tavaszától 1920 tavaszáig. 1920-ban azonban nem a békészerződés szerinti, hanem a tényleg birtokunkban volt területen végezhettük csak az összeirást, úgy, hogy több viszonyításban az 1911. évi adatokat az

Az állatállomány 100 lélekhez viszonyítva.

1918. évekkel kell szembeállítani, ami pedig éppen két válságos év ingadozását nem mutatja meg. Csak némely részletben tudunk újabb észlelésről beszámolni, amely az állomány legutóbbi gyors lerömlásáról képet adhat.

A szarvasmarhák 1911. évi számáról az új határvonalak szerint a következő táblázat tájékoztat:

Terület	Szarvasmarha ezer darabokban			
	2 éven aluli	2 éven felüli	együtt	magyar fajta
Cseh megszállás	360	1,000	1,360	124
%-ban	20·8	22·5	22·0	6·6
Román megszállás	574	1,492	2,066	916
%-ban	33·2	33·5	33·4	48·9
Détszláv megszállás	128	314	442	183
%-ban	7·4	7·1	7·2	9·8
Osztrák megszállás	51	108	159	2
%-ban	2·9	2·3	2·5	0·1
Fiume	0·02	0·3	0·3	—
Összes megszállás	1,113	2,914	4,027	1,225
%-ban	64·3	65·4	65·1	65·4
A megcsónkított Magyarország	617	1,540	2,157	648
%-ban	35·7	34·6	34·9	34·6
Magyarország összesen	1,730	4,454	6,184	1,873

Valamivel gazdagabb tehát a szarvasmarhaállományunk, mint a makkora terület visszamaradna részünkre, de jóval kisebb, mint a hogy népességi arányunkhoz képest arra szükségünk volna. Az állatállományt a területhez s a népességhoz viszonyítva, tisztábban látjuk a veszteség mértékét.

Terület	Az állatállományból 1911-ben							
	egy □ km-re esett				száz lélekre esett			
	szarvasmarha	sertés	lö	juh	szarvasmarha	sertés	lö	juh
Cseh megszállás	21·6	12·1	4·4	18·6	38·0	21·3	7·8	32·8
Románia	20·2	14·5	4·9	33·5	39·2	28·2	9·6	65·2
Détszláv	21·1	35·0	14·1	32·2	29·5	49·0	19·7	45·0
Osztrák	39·5	25·8	5·5	2·5	54·3	35·5	7·5	3·4
Fiume	16·3	29·2	33·3	1·5	0·7	1·2	1·4	0·1
Összes megszállás	21·2	16·2	5·8	27·8	37·8	28·9	10·4	49·6
A megcsónkított Magyarország	23·3	36·0	9·7	26·0	28·4	43·8	11·8	31·7
Magyarország összesen	21·9	12·5	7·1	27·2	33·9	35·1	11·0	42·2

Az 1918. évi adatok szerint két milliót valamivel meghaladó szarvasmarhánk maradna, amiből azonban közel egy millió két évnél fiatalabb állat. Az 1911. évi összefrászhoz képest 1918-ban ebben az irányban már érezhető volt a hanyatlás: az állománynak nagyobb hányada (1911-ben 28·6%, 1918-ban 44·8%) esett a fiatalabb állatokra.

A Dunántúl gondos és virágzó állattenyésztése révén a területhez viszonyítva szarvasmarhával jobban el vagyunk látva, mint az elszakításra ítélt területek bármelyike, kivéve az ugyancsak dunántúli s állattenyésztésben legfejlettebb nyugatmagyarországi sávot. Ez mutatja a legkedvezőbb arányokat, négyzetkilométerenként 39·5 darabbal, amely mögött a megmaradó terület is messze elmarad 23·3-es átlagával.

A lakossághoz való viszonyításban azonban állatállományunk már sokkal elégtelenebbnek látszik: száz lélekre 28·4 szarvasmarhánk jut, jóval alacsonyabb átlag, mint bármelyik megszállt területen.

Azon a területen, amelyen 1920 tavaszán az állatösszefrást végre lehetett hajtani, a marhaállomány az 1918. évi adatokkal szemben mintegy 67,000 darabnyi csökkenést mutatott, s az egész létszám az 1911. évinél nem egészen 13,000 darabbal nagyobb. Ez a hanyatlás majdnem kizárolag a megszállások sarcolásaival függ össze.

Terület	Sertés ezer darabokban			
	1911-ben		együtt	1918-ban összesen
	fél éven aluli	fél éven felüli		
Cseh megszállás	364	399	763	734
%-ban	12·1	11·8	11·9	10·0
Román megszállás	679	807	1,486	1,674
%-ban	22·4	23·7	23·2	22·9
Délszláv megszállás	330	404	734	1,047
%-ban	10·9	11·9	11·4	14·3
Osztrák megszállás	40	64	104	117
%-ban	1·4	1·9	1·6	1·7
Fiume	0·07	0·5	0·6	0·1
Összes megszállás	1,413	1,674	3,087	3,572
%-ban	46·8	49·3	481·1	48·9
A megcsónkított				
Magyarország	1,606	1,723	3,331	3,739
%-ban	53·2	50·7	51·9	51·1
Magyarország összesen	3,019	3,397	6,418	7,311

Sertésben a megmaradó terület, mint a túloldali tábla mutatja, viszonylag jobban van ellátva. Az 1911 és 1918 közötti igen csekély számbeli fejlődés ugyan itt is értékben hanyatlást jelent, mert a félévesnél fiatalabb állatok száma nőtt, az idősebbeké pedig csökkent, a sertések szaporasága és gyors kifejlődése mellett azonban — ha abraktakarmányban a föntemlített hiány nem fenyegetne — ez a veszteség gyorsan pótolható lenne. A területhez való viszonyításban az elszakadásra szánt részek közül csak a délszláv megszállás területe közelíti meg sertésben való bőségünket; a lakosság számához viszonyítva még kedvezőbb helyzetben is van.

A tényleg birtokunkban lévő területen 1920-ban 3.314,894 darab sertést írtak össze. Némi növekvés ez az 1911. évi létszámmal szemben, de sok megyénkben csökkenés látszik, főleg a Tiszamentén és Tiszántúl.

A sertésállománynak kielégítő nagysága dacára az abraktakarmányban való többször említett hiányunk okozza a háború befejezte óta szinte megszakítás nélkül lappangó s időnkint élesen kiütöző zsírhiányt, amely még 1922 őszén az amerikai zsír behozatalára utalt bennünket.

Sertésállományunkat a békeidőben a most elszakított Délvidék kukoricájával hizlaltuk, de időnkint rászorultunk szerb, román, sőt La Plata tengerire is; az az újabb terv, hogy hizott sertéskivitelünk előmozdítására megfelelő módoszatok mellett ismét külföldi kukorica behozatalát engedjük meg, állattenyésztésünknek, mezőgazdaságunknak, s állami pénzügyi érdekeinknek csak használhat.

A lovaknak és juhoknak megoszlását az alább közölt adatok mutatják.

Terület	Ló és juh ezer darabokban			
	L ó		J u h	
	1911-ben	1918-ban	1911-ben	1918-ban
Cseh megszállás	279	200	1,172	993
%-ban	14·0	12·5	15·2	15·1
Román megszállás	506	351	3,432	3,121
%-ban	25·3	21·9	44·5	47·5
Délszláv megszállás	296	283	675	634
%-ban	14·8	17·8	8·8	9·6

Terület	Ló és juh ezer darabokban			
	L ó		J u h	
	1911-ben	1918-ban	1911-ben	1918-ban
Osztrák megszállás	22	16	10	10
%-ban	1·1	1·0	0·2	0·1
Fiume	0·7	0·1	0·03	0·3
Összes megszállás	1,104	850	5,289	4,758
%-ban	55·2	53·2	68·7	72·3
A megcsönkitott				
Magyarország	897	747	2,408	1,819
%-ban	44·8	46·8	31·3	27·7
Magyarország összesen	2,001	1,597	7,697	6,577

A háborúnak természeteszerű nagy vesztesége volt lóállományunknak megfogyatkozása.

Központi területünk ennek dacára aránylag megfelelő lóállománnyal bír; a délszláv megszállás területileg és a lélekszámhoz viszonyítva is kedvezőbb helyzetű, mert két kiváló lótenyésztő vidéket hódított el tőlünk: a Muraközöt és Bács-Bodrog megyét.

1920 tavaszán, amikor a lóállomány háborús pusztítása már befejeződött, a tényleg birtokunkban levő területen 717,700 lovat írtak össze, mintegy 125,000-rel kevesebbet, mint 1911-ben.

A juhállomány csökkenése korábbi keletű, de a háborúban még fokozódott, s az ország juhlétszáma 1·1 millióval fogyott 1911—1918 között. Leginkább a belső területünkön lévő állomány csökkent, amely már korábban is kedvezőtlenebbül volt ellátva juhokkal. A román megszállás területén a juhállomány aránylag több, mint kétszerese a megcsönkitott Magyarországnak. 1911-től 1920-ig mai területünkön 2,293,000-ról 1,476,000-re csökkent a juhok száma.

Végezetül az állattenyésztés két oly mellékágazatról érdemes megemlékeznünk, amelyek eddig stagnálóak, vagy lassú növekvésük voltak, de új helyzetünkben veszteségeink dacára is figyelmet keltők: a méh- és selyemtenyészséről.

A méhtenyésztés a Dunántúl s a Tisza mellékén, valamint a Délvidéken volt korábban a legfejlődőttebb, s mint-

egy 30,000 métermázsa mézet s 1500—2500 métermázsa viaszat produkált évenkint. A megcsonkitás folytán korábbi méztermelésünknek mintegy 32%-át tudjuk megtartani. Valószínű, hogy a háború alatt az egyre kedvezőbb értékesítési lehetőségek miatt nagyon haladt a méhészeti, s bár fontos mézelőterületeket elvesztettünk, a megmaradt vidékek termelése még nagyon fokozható.

A selyemtenyésztő községek közül Arad, Bács, Baranya, Krassó-Szörény, Temes és Torontál megyékben veszítünk sokat; a háború előtti időknek selyemtermeléséből 22—24% marad meg határaink közt. Minthogy azonban a megmaradó területnek sok vármegyéje igen alkalmas a selyemtenyésztésre, megfelelő szervezással a selyemtenyésztés népünk keresetét még nagyon növelheti, s az ipari fejlődésnek is elég teret nyit. Az 1911/15. évek átlagában országosan évenként 12,300 métermázsa selyemgubót termeltünk; ezt a mennyiséget a megmaradt területen belül nemcsak elérni, de fokozni is lehet költségesebb berendezkedések nélkül. Hivatalos hírek szerint Baranyában az újabb szervezkedés már meg is indult.

VII. BIRTOKREFORM. MEZŐGAZDASÁGI POLITIKA.

Félénk, félbemaradt kísérletek, azután pedig egymást követő erőszakos és dőre műtétek után a magyar földbirtokválság megtalálta végre hivatalos orvosszerét a földbirtok helyesebb megosztását célzó 1920. évi XXXVI. törvénycikkben. Emellé sorakozik, mint annak hamarább nagykorúsított gyermeké a házhelyek kijelöléséről és kis haszonbérletek alakításáról szóló 1920. évi XXIX. t.-c., a lovagkor emlékeit és patinás szokásait felújító vitézi rend intézménye s a gazdálkodó népet kötelező egységbe tömöríti a mezőgazdasági érdekképviseletekről szóló 1920. évi VIII. t.-c.

A rendszer, ahogyan ekkor a törvényalkotások egymás mellé sorakoznak és egymásba fonódnak, tagadhatatlanul szerencsés. Kitűzik a lehető fejlődésnek szélső határpónáit, anélkül, hogy kötelezően előírnák azt a menetsebes séget, amellyel a pónának felé haladni kell. Nem is lehet egy létféleben megengedett s a legsúlyosabb anyagi válságokkal küzdő ország legfőbb erőforrását, mezőgazdasági termelését elsihetett birtokreformok kaoszának kitenni.

Az ország megcsonkitása óta lepergett évek mezőgazdasági termelésének ingadozó volta s a legbővebb esztendőben is aránylag csekély feleslege ismét ráutálnak arra — ha talán most már bizonyos árnyalattal enyhébben is —, hogy országunk nagyobb arányú olyan kísérletezést, amely a termelést átmenetileg csökkenti, nem bír meg. A városoknak évenkint megújuló küzdelme a gabonaellátásért, a folytonos óvatos számítgatása annak, hogy mennyi gabona és liszt mehet ki határunkon az itthonmaradottak közélelmezési érdekeinek sérelme

nélkül: mindezek szükségképpen lassúbb ütemet írnak elő a birtokreform végrehajtására.

De lassítja az ütemet más is: a berendezkedésnek, föl szerelésnek, különösen pedig az építkezésnek rendkívül drága volta. Ez az utóbbi fék veszedelmesebb, mint az első, mert nemesak az új kisbirtok kezdő beruházásait akasztja meg, tehát termelőképességének határidejét messzibbre tolja ki, mint reméltek, hanem olyan beruházásoknak is gátat vet, amelyek a termelés korábbi színvonalának elérésére volnának szükségesek.

A birtokreformtörvények végrehajtása a házhelyek kijelölésével kezdődött meg. Rendkívül sok igénylő akadt mindenütt, ami érthető is, hiszen az országban hét év óta nem volt építkezés, a továbbterjeszkedésre lehetőség, a családokból új rajok kibocsátása. Az első jelentkezések mohó naivitása mindenki csökkent, mi helyt konkrét formában kialakult a házhelyekért fizetendő összeg nagysága; a szerényebb erejüknek már ekkor ki kellett törlülniök szemükből azt az álmot, hogy hamarosan saját fedelük alá kerülhetnek. Ami az országban szórványosan történt azon a téren, hogy községi földterületből, különösen kedvezményes áron egyeseknek, főleg rokkantaknak, a törvény szándékain túlmenően is adtak házterelket, az a nagy tömeg kielégítetlen vágyai mellett egészen jelentéktelen csekélység. Még inkább árván maradt — utánzó példa, sőt még kísérlet nélkül is — az a megható gondoskodás, amellyel gróf Károlyi Lászlóné a Suum cuique telepén Fót község rokkantjait telekkel és lakóházzal is elláttá.

Az Országos Földbirtokrendező Bíróság 1922. évi december hó 31-ig 35,856 házhelyet hasított ki a törvény végrehajtásaként; de az építkezés akadályai — örvendetes helyi kivételek leszámításával — szinte napról-napra súlyosabbakká váltak, úgy hogy nagyobb szabású házépítő-akció megkezdése is bizonytalan, későbbi időre tolódott ki. A lassúbb haladás annál sajnálatosabb lenne, mert nehéz viszonyaink között még a városok hajótöröttjeiből is minél több embert kell a faluban lerögzíteni, amelynek egyszerűsége az életmódot könnyíti meg, tiszta levegője a munkakedvet kelti föl újra. A falu hajótöröttjei csak a faluban boldogulhatnak s ha zsellér-lakásukból a maguk kunyhójába huzódhatnak, ez nekik áldás, az ország-

nak erőnyereség. A házépítés siettetésére az Országos Központi Hitelszövetskezetet is sorompóba szólították. Az eredményt ma még nem látni tisztán, mert ez a nagy hálózatú, mozgékony szervezet akkor kapta a megbízást, amikor a kénytelenségből elmulasztott idő már súlyosra halmozta az építkezés problémáit.

A kiosztott házhelyeknek terület szerint való megoszlása azt a megnyugtató benyomást kelti, hogy a segítség csakugyan ott volt legnagyobb, ahol a szükség legégetőbb s azokban a vármegyékben, ahol a zsellérkedő mezőgazdasági munkások száma erősebben kiemelkedik, az újonnan kihasított házhelyek is nagyobb számúak. Legtöbb házhelyet hasítottak ki a következő vármegyéinkben:

Békés	3326	Somogy	1961
Heves	2769	Bihar	1651
Fejér	2744	Pest	1333
Szabolcs	2615	Sopron	1152
Csanád	2499	Szatmár	1007

A nemrég visszanyert Torontál kivételével minden — bárha csak néhány faluból álló — csonka vármegyében is történt már házhelykiosztás. A házhelyre való jogcímét közel felerészben a mezőgazdasági munkával való kereső foglalkozás adta meg; körülbelül egynegyedre hecsülhetjük a nem mezőgazdasági foglalkozású hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvák házhelyeit s ugyanennyire az egyéb jogcímen (közalkalmazott stb.) igénylőket.

A földbirtokreform véghajtása aránylag kevesebb döccenővel halad előre, mert hiszen ennél a kezdeti kése-delem, a szükséges szervezet beállításából származó időhaladék magától érthető volt. A birtokreform céljaira igénybevethető földterületet újabb törvényhozási intézkedés is gyarapította, az ingatlan-vagyonváltságról szóló törvény, amely a nagybirtok váltságát természetben kiáltotta meg. A földváltságnak ez a lerovása legtöbbnyire olyan módon történik, hogy addig, amíg az állam az illető birtoktest parcellázása iránt intézkedhetik, megfelelő bérleti összegért a korábbi tulajdonos kezelésében hagyja. Így gyarapodnak lassanként azok az anyagi eszközök is, amelyek a földbirtokreform rendelkezésére állhatnak.

Szükséges is a gyarapodásuk, mert másfelől a reform céljaira tervbevett pénzügyi eszközök vásárló ereje rendkívüli mértékben összezsugorodott. Az új földkötvények kibocsátása már akkor, amikor a törvényhozás először rájuk gondolt, inkább a jövőbe vetett reménységnek látott, mint a jelenben reálisan megvalósítható hitelműveletnek; a közben lepergett két esztendő pedig a jövőt mindig bizonytalanabbnak s így vállalkozásra kockázatosabbnak tüntette föl. A búzazáloglevelek gondolata, melynek tetszetős formája egy ideig ott keringett a közvéleményben s amelyhez hasonló külföldi kísérletek is vannak, újból kikopott onnan; a hitelezőket nem lehet olyan fizetési eszközzel kecsegtetni, amelyet elsőbbségi jogon nás, könyörtelen hitelezők lefoglalhatnak: mint a tavaszi fagy, a májusi kód s a júniusi jégverés.

A földbirtokreform áldásait tehát abban a részben, ahol nyomós állami áldozatoknak kellene az új települők segítségére menni: a járadékbirtokoknál, a vagyontalan kisemberek földhöz juttatásában szintén a vártnál lassúbb ütemben lehet osztani.

A Földbirtokrendező Bíróság eddigi működése után itélve, az elővásárlás útján megszerezhető földterület sokkal kisebbnek bizonyul, mint ahogy azt várni lehetett volna (1922 végéig csak 20,640 hold), az állami felügyelet alatt végbemenő magánparcellázás jóval több földet meg tud mozgatni, az említett időpontig 45,376 holdat, amiből 23,055 hold már szét is van darabolva 5821 igénylő között. A birtokreform céljaira eddig legtöbb területet az utolsónak tartogatott eszközzel, a megváltással kellett megszerezni; ez az eljárás (a házhelyekre igénybe vett 7852 holddal együtt) 91,256 holdat mozgósított. Az eredmény 23,865 új törpebirtok, 1233 kisbirtoknak kiegészítése és 97 közös legelő.

Azok a vármegyéink, amelyek nagybirtokaikból eddig legtöbbet áldoztak a reform céljaira, a következők:

Békés	—	22,891	hold	Vas	—	—	5147	hold
Jász	—	16,114	«	Győr	—	—	4149	«
Somogy	—	10,097	«	Hajdu	—	—	3111	«
Fejér	—	5677	«	Komárom	—	—	2737	«
Bihar	—	5467	«	Zala	—	—	2733	«

Minthogy az akeció még folyamatban van, ehhez a

sorrendhez további következtetéseket nem lehet fűzni, annál kevésbbé, mert megváltás tényleg még csak 209 községen történt.

Ennyi eredményt a földbirtokreform megkezdése óta nagyon is kielégítőnek kell tartanunk s ha az eddigi tapasztalatok után valószínűleg merült is föl a szüksége annak, hogy az eljáráson, sőt tán itt-ott az elveken is változtassanak, a fokozottabb siettetés mellett közigazdasági érdek aligha szól.

Sőt az a jelenség, hogy 1921 nyarán már a mezőgazdasági munkások tömegesebben maradtak munkanélkül, valószínűleg a megritkitott vagy megritkitástól félő nagyobb birtok kevésbbé intenzívebb munkájára vezethető vissza; tehát nemcsak termelési, hanem szociális bajoknak is lehet okozója a birtokreform megoldásának olyan siettetése, mely csak éppen azért, hogy egy meghaladott épületet mielőbb tető alá hozzon, nem gondol arra, milyen alkatrészektől építi azt s ahonnan elveszi őket, nem okoz-e ott kárt a hiányokkal?

Egyre népszerűbbé válik azonban az a gondolat, hogy a földre jogosultak közé iktassák be a magyar lásdalonak egy sokat szenvedett rétegét, az expatriáltakat. Gyakran nem az eke mellől jöttek ugyan, hanem az íróasztal mellől, de nem egyszer némi kis megtakarítással, amit a mostani improdiktív várakozásban haszon nélkül fölélnének. Föl lehet hozni, hogy a menekültek járásra nem való gazdálkodásra s meddő kísérlet az élet derekán levőket új munkára tanítani: de kétségtelenül akad az expatriáltak szomorúan nagy tömegében sok olyan, akinek nemcsak érzéke, hanem tanulta, gyakorlata is van ezen a téren. Illuzió volt az, mikor úgy hittük a háború végén, hogy rögtönzött kertészeti tanfolyamokkal s hasonlókkal egész néprétegeket máról holnapra át lehet terelni új foglalkozási ágra; de tán nem oly hiábavaló reménység az, ha egy kisebb átképzésre és elhelyezésre minden esetre rászoruló réteg hánynál-vetett állapotának akarják végét venni azzal, hogy földhöz segítek közülök azokat, akik földre vágynak s ahoz értenek is, arra megmaradt vagyonkájukat áldozni hajlandók.

A *mezőgazdasági politika* jövendő útjaira az ország megcsonkitása óta eltelt néhány év tanulsága vetett már némi világot. Termelésünk nemcsak nem lett kiadósabb,

mint hittük, hanem a várakozáson alúl maradt, bár arra egyáltalán nem lehet panaszkodnunk, hogy rossz termésű éveink lettek volna. A kül földről való szükségletünk megfizetésére a mezőgazdasági termelés félőslege minden nyiszor elégtelegenek bizonyult, mert az itthoni fogyasztás a sűrűbb népesség körében nagyobb tömegeket igényelt. Új termelőágak nem sarjadtak ki, mert a nagyobb intenzitáshoz szükséges tőke és munka hiányzott. Állatállományunk nem vált a kereskedelmi mérlegnek s az erőgyarapodásnak kívánt forrásává, jólléhet az állati betegségek kevésbé léptek föl. Legfontosabbnak látszó kiviteli cikkünket pedig, a bort, a külső államok védekező intézkedései akasztották meg útjában. A növény és állatnemesítés terén abbanmaradt kísérletek vontatottan indulnak meg s a többtermelés jelszava ma is még minden pozitív kísérlet nélkül harsog a kárpitok között.

A mezőgazdasági politikára nehezedik legnagyobb súlyval az a feladat, hogy az állam zilált pénzügyi helyzetéből való kibontakozást elősegítse, mert a mezőgazdaság erőforrásai, ha aránylag nem is a legnagyobbak, minden esetre a legszilárdabban vannak megalapozva.

Ezeknek az erőforrásoknak a növekvéséről már a háború alatt, különösen pedig azóta, minden fokozódó túlzásokat hallunk. Amily mértékben eltoldtak az árak, egyfelől az áruk fogyása, másfelől a pénz devalválódása miatt, azon mértékben gazdagodónak hitték a mezőgazdaságot is, holott az áruk fogyását részben ennek a csökkenő termelése okozta, a pénz devalvációja pedig ennek a további beruházásait drágította meg.

Ez a folyamat, amelynek a végét ma sem látjuk, minden esetre erősítette valamennyire a mezőgazdaságot, mert megóvta azoktól az áringadozásoktól, amelyeknek korábban állandóan ki volt téve s mert termelvényeinek kényszerárfolyama idején nem volt kitéve külföldi versenynek. Ez az erőgyarapodás azonban csak éppen szokatlanabb volt, de semmi esetre sem nagyobb, mint a többi termelő vagy forgalmat közvetítő rétegé. Amíg arra lehetett használni a jövedelemtöbbletet, hogy a birtok korábbi terhelő adósságait segítsen lejebb szállítani vagy éppen eltüntetni, addig kétségtelenül komoly gazdasági hasznat jelentett s a magyar földnek az eladósodásból való kibontakozása tette lehetővé, hogy a legújabb évek-

ben megnövekedett adóterheket el tudja viselni. Az a jövedelemtőbblet azonban, amely az adósságtörlesztésen túl is megmaradt, nem tudott okos elhelyezést találni. A gazdaságnak romladozó felszerelését javítani, újjal pótolni a mérléktelen árak mellett a gazda szemében szinte pazarlásnak tetszett és huzódozott is tőle, várván az olcsóságot, amely pedig nem hogy közeledett volna, hanem inkább mindenkor távolodott. Megpróbálta állatokba feketetni a pénzét: ennek köszönheti közgazdaságunk, hogy a sok mostoha körülmény dacára állatokkal való ellátottságunkban nem következett be oly fenyegető inség, mint a gabonaneműekben. A gazda is köszönhetett sok időleges nyereséget az állattartásnak, de sok nem várt veszteséget is. A száraz években a szálas és abraktakarmány hiánya, mely annál felötlőbb volt, minél intenzívebben gyarapították az állatlétszámot, gyakran pánikszerű árdepressziót idézett elő az állatvásárokon s a határnak a kivitel elől való lezárása időnkint ugyanerre az eredményre vezetett. A vidéki kisvárosok állatáralakulásai között (amelyek a gazdát közvetlenül érintették) s a budapesti piac árai között (amelyen már csak a nagyban eladó szerepelt) alig volt valaha oly szembeszökő a különbség, mint ezekben az években.

Attól kell tartanunk, hogy a gazda átmeneti erőgyarapodása elporlad és értéktelelné válik, mielőtt újabb megróbáltatások várnak rá. Az újabb megróbáltatás eredhet egy-két rossz gazdasági évtől, eredhet azonban egy tartósabbnak igérkező veszedelemtől, Keletnek újra megindulható versenyétől. Azt a rövid szélcsöndet, mely ennek a bekövetkeztéig még rendelkezésünkre áll, kell arra felhasználni, hogy a mezőgazdasági politika a küzdelemre megerősítse gazdáinkat s mostani jövedelmeik okos felhasználására tanítsa őket.

E tekintetben az a gazda, akinek a földbirtokreform folytán megvan a lehetősége a terjeszkedésre, egyelőre kevesebb gondozásra szorul, mert anyagi erejét a földvásár s a feltétlenül szükséges felszerelés — amelyet még takarékoskodó szempontjai mellett sem nélkülözhet — elégé leköti a területeinek csökkenése kisebb veszélyben van. Az egyelőre terjeszkedni nem tudó, életmódjában a szükségesekkel ellátott, a beruházások fontosságát elégé meg nem értő gazdát azonban feltétlenül istápolni

kell. Ha a nemesített vetőmagot s az értékesebb állatfajtát, vagy a jobb ekét el is tudjuk hozzá juttatni, kell bizonyos ügyesség — szinte furfang — ahhoz, hogy ezeket meg is kedvetlessük vele. A gazdaversenyeknek, helyi kiállításoknak az intézménye — ha sok fölösleges külsőségekkel jár is — abban a vonatkozásban minden hasznos, hogy a díjat nyert gazda már nem fog visszatérni a rosszabb gazdálkodásra, a szomszédja pedig irigységből is ráfanyalodik arra, hogy a példát kövesse. A szövetkezeti mozgalomnak fejlesztése — s e ponton a terményekben való számítástól sem riadnánk vissza — valószínűleg azzal az eredménnyel járna, hogy a most rendkívül megdrágult első befektetések költsége nem tünnék fel oly magasnak, a gazda könnyebben és szívesebben adná hozzájárulását. S mire terjednének ki az ily szövetkezeti alakulások? Van ugyan sok teendő, még abban a tekintetben is, hogy a gazda árujának értékesítése nagyobb szervezettséggel, a kedvezőbb árat biztosító módon történjék, de az adott helyzetben nem ezt tartanám a sürgősebb teendőnek, hanem a mai erőfölösleggel olyan új kereseti ágak nyitását, amelyek a jövőben válnak jövedelmezőbbé, a mezőgazdasági konjunktura csökkenésének idején. Szövetkezeti úton lehetne így a méhészeti berendezéseket szaporítani, a gyümölcsfaállományt egységes és értékesebb minőségűekkel kicserélni, a falu földrajzi fekvéséhez, anyagaihoz és terményeihez képest kisebb vagy középipari vállalatokat létesíteni stb. A szövöszék gondolata, amely lelkes asszonyok munkájával most indul a megalósulás útjára, csak egy példa a sok közül: az időpont az ilyen vállalkozásokra a faluban most a legkedvezőbb, a befektetések költségeit minden látszólagos magasságuk mellett most lehet leginkább elintézni. Az erre törekvő mezőgazdasági politikának lehetetlen a társadalmi szervezeteknek hangulatkeltő, kedvébresztő segítségét nélkülöznie, mégis ügyelni kell arra, hogy a társadalmi akcióknak szokásos külső parádéit lehetőleg mellőzzék.

Későbbi teendő az áruértékesítés olyan szövetkezeti szervezése is — a mezőgazdaság minden olyan terményére, mely a nagyobb utat megbírja —, hogy az ne csak a hazai piacok közül tudja kikeresni a legmegfelelőbbeket, hanem a kivitelben is közvetlenül részesedhessék.

A mezőgazdasági politikának ezidőszerint tehát — azokon kívül, amiket e munka első kiadásában felsoroltunk s amiket ma is megszivlelendőknek tartunk — egyik főgondja az legyen, hogy alkalmat nyújtson a helyenként mutatókozó erőfelesleg okos elhelyezésére, olyanra, amely ezeket az erőket a jövőre is konzerválja. Talán néhol csak kerülő úton érheti el ezt a célt népünknek mindenféle invesztálástól való tartózkodása folytán, de ez a kerülő út is egyenesebben célhoz vezető, mint a gazdavilágnak gondozatlanul hagyása a mai, ránézve szokatlan s könnyen rosszabbra forduló helyzetben.

A mezőgazdasági szociálpolitika részére nagy perspektivájú tervezet vannak régóta megszöve, anélkül, hogy a gyakorlatban sok érdemleges munka történt volna. Amikor a termelés nem kielégítő mértékű s a mezőgazdasági munkások egy része mégis kenyér nélkül marad, a szociálpolitikának már erősebb beavatkozásra van szüksége. Amikor népünk életterejét a háború úgy elgyöngítette s a falu egészségügye mégis hiányosan gondozott, ismét csak a szociálpolitika segítségét várjuk.

VIII. BÁNYÁSZAT.

A bányászat Magyarország lakosságának csak kis hánnyadát foglalkoztatja; 210,409 főnyi bányásznépünk ből (az összes lakosság 1·2%-a) 87,638-at tudtunk megtartani, összes bányásznéünk 40·6%-át, a megcsenkitől Magyarország népének 1·1%-át.

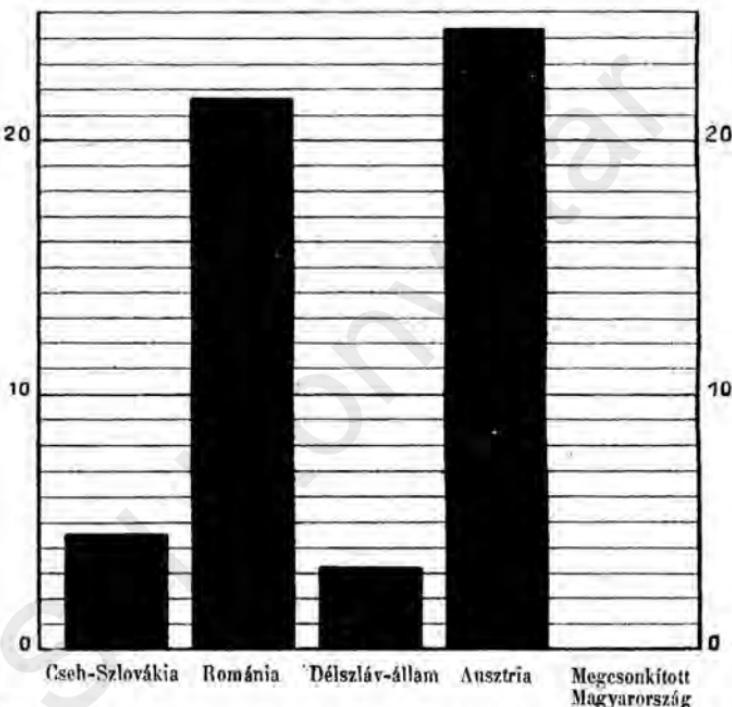
A bányásznép valamivel magasabb arányú a román és cseh megszállás alá került részeken, viszont azonban a délszláv megszállás területén, valamint Nyugatmagyarországon egész jelentéktelen. Sopronnal és környékével 2198 főnyi bányásznépet kaptunk vissza.

A megmaradó Magyarországon bányásznéünk, a kis soproni töredéken kívül, főleg négy központ körül tömörül: a tata- és esztergomvidéki szénbányászat 23,036 embernek ad kenyeret, a pécsvidéki szén Baranyában és Tolnában 13,405 főnyi bányásznépet tart el, a nógrádi szénmedence Salgótarjánban és környékén 18,187, a borsodi vas- és széntelepek pedig 16,195 főnyi bányászlakosságot gyűjtöttek össze.

A magyarországi bányatermelés értéke 1915-ben 203 millió korona volt; ennek 41·6%-a továbbra is határainkon belül maradna, közel 84·5 millió korona értékben. Nem sokkal kisebb, 84·25 milliónyi a román megszállás alatt álló területek produkcíja; a cseh követelés 34·27 millió bányaterméktől fosztott meg bennünket, a délszláv hódítás pedig 45·5 ezer K értéktől.

Nincsenek ide beszámítva az elvesztett ásványvizek és gyógyforrások, úgyszintén a földgáz, amely a jövő regeneráló munkájában egyik legfontosabb segítségünk lett volna. Nem szerepel ebben az adatban elveszett kőbányáink termelése sem, amiről azonban van hozzávetőleges adatunk. A háború előtt Magyarországon a nagyobb

magánkőbányák közel $2\frac{1}{2}$ millió köbméter követ fejtettek ki, az állami bányák 287,500 köbmétert. A megcsenkitott Magyarországon az állami bányák termelőképessége 71,000, a magánbányáké 1,5 millió köbméterre becsülhető, 1920-ban azonban a tényleges kitermelés alig haladta meg a 210,000 köbmétert, míg 1921-ről és 1922-ről főleg a magánbányákban nagyobb produkcióról számolt

A Duna-völgyi új államok fejenkinti sótermelése kilogrammokban.

hatunk be. 1921-ben volt a termelés az állami bányákban 35,260 köbméter, a magánbányákban pedig 326,820 köbméter; 1922-ben pedig az államiakban 40,960, a magánbányákban 540,340 köbméter.

Az elveszett bányatermékek közül irányítsuk először azokra figyelmünket, amelyek teljesen határainkon kívül maradnának, mindaddig, míg a béke recsegő deszkaváza halomra nem dől.

A 2,5 millió métermázsányi sótermelést egészében

elveszítettük; a cseh állam 620,000, Románia pedig 1·9 millió métermázsa évi sóprodukciót vonta el. Termelésünknek értékben 90, mennyiségben mintegy 87%-a a máramarosi bányákból került ki.

A sótermelés az 1911—15. évek átlagában nálunk 2·5 millió mm volt, amiből közel 2 millió a kősó; jelenleg teljesen behozatalunk (100,000 mm-án alul) tengeri sóból állt a tengerparti lakosság ellátására; kivitelünk a Balkán-államok felé a 200,000 mm-án alul maradt.

Az 1911—15. évek átlagában Magyarországon fejenként 13·3 kg volt az évi sófogyasztás. Ezzel az átlagos kulccsal szorozva megmaradt belső területünk népességét, közel 1.010,700 métermázsa évi sószükséglet fedezésére kell elkészülnünk.

A háború óta sószükségletünket Németországból és kisebb mértékben Ausztriából fedeztük; alighanem Észak és Nyugat felől kell továbbra is várunk a sóbehozatalt.

Á só azonban, sajnos, csak éppen megnyitja azoknak a fontosabb bányatermékeknek a sorozatát, amelyektől az idegen megszállások ideje alatt tejesen meg vagyunk fosztva.

Kőolajtermelésünk nagyon csekély volt, de fejlődő; a 65,000 mm-t meghaladó produkciónak szűkebb határainkon kívül esik. E mennyiségnek a kétharmadát a nyitramegyei egbelli kút szolgáltatta, 20,000 métermázsa került ki a most román megszállás alatt levő vidékekről s 2000 métermázsát meghaladó kis rész a Muraközről.

A nemcsak világító anyagnak, hanem energiaforrásnak is alkalmas kőolajból természetesen sokkal nagyobb fogyasztásunk van, hogysem a hazai termelés elmaradása itt lényeges zavarokat okozhatna. A határaink között maradt kőolajfinomítóiparunk az áltmeneti megrázkódtatások alatt kétségtelenül sokat szenved.

Kőolajforgalmunkról és a finomításról a háborút megelőző évben a következő adatok tájékoztatnak:

	Behozatal	Kivitel	Behozatali (-), kivit. (+) többlet	ezer métermázsákban
Ásványolaj nyers	2888	—	—	2888
Könnyű ásványolaj, finomított v. félíg finomított, 770 foknál kisebb sűrűségű	117	55	—62	
Könnyű ásványolaj, finomított v. félíg finomított, 770—880 fok sűrűségű; ásványégőolaj	341	193	—148	
Nehéz ásványolaj, 880 foknál nagyobb sűrűségű	100	127	+27	
Ásványkenőolaj	227	114	—113	
Az ásványolaj gyártásánál visszamaradt üledék	2	7	+5	

Tizenegy kőolajfinomítónk maradt meg, amelyek a békéidőben mintegy 860 munkást foglalkoztattak; a megszállott területre 17 üzem esik, közel 1500 munkással. Ez utóbbiak 1·6, a központi területen lévő finomítók pedig 1·5 millió métermázza nyersolajat dolgoztak föl.

Az 1920. és 1921. évben a hazai kőolajfinomítók, amelyeknek évi szükséglete 6000 wagon, kevessé voltak foglalkoztatva. 1922 folyamán azonban egyéb államok termékein kívül sikerült Oroszországból nagyobb mennyiségű nyersolajat behozni. Miután ennek a behozatalnak folytatására van kilátás, sőt Amerikával is folynak tárgyalások petróleum átengedése iránt, a hazai feldolgozás lehetősége egyelőre ismét biztosítva van.

Bányászati termelésünkben csak újabban szerepelt a bauxit, az egyre fontosabb aluminium anyaga. Termelése 1915-ben már 590,670 métermázsára rúgott s igen fejlődő volt. 1916-ban és 1917-ben már másfélmillió mm terméke került Németországba kivitelre. Biharmegye keleti felének lekapcsolásával ettől az értékes teleptől is megfosztottak.

Meg kell említenünk, hogy az újabb kutatások a Bákonyban Halimba mellett s a Vértesben Csákvár mellett bukkantak oly bauxittelepkre, amelyeknek készletét a valószínűleg túlzó remények 200 millió tonnára becsülik. Ha ezek a várakozások csak némileg is valóra válnának, ez annál fontosabb lenne, mert földünknek 1·2 millió

tonnát tevő bauxit termeléséből (1920. évi adat) csak 200,000 mm kerül ki Európából, a többi az Unióból, főleg pedig Keletindiából.

Arany- és ezüstércből, arany- és ezüstattalma réz- és ólomerccből 3 millió métermázsát meghaladó tömeget aknázunk ki s ebből semmit sem tarthatunk meg; több mint 2,52 milliót termelnek a román megszállás alatti vidékek (Nagybánya környéke s a hunyadmegyei aranybányák), közel félmilliót pedig Selmecz és Kőrmöcz vidékén. Tiszta aranytermelésünk évenkent tudvalevőleg átlag 3500 kg volt, ezüsttermelésünk pedig 12,000 kg.

A rézércreknek 105,000 mázsányi termelését szintén teljesen elveszítjük, legtöbb bánya cseh területen van s a szepesmegyei Iglóhollópatak szállítja az egész termelés négyötödét.

A horganyércreknek 1330 métermázsát tevő termelése a román megszállás folytán vész el, antimonérctelepeink pedig, amelyek 114,000 métermázsát termeltek, főleg cseh megszállás alá estek. Legnagyobb antimonérctelepünk, amely a termelés 55%-át szolgáltatta, magyar nyelvvidéken van, a gömörmegyei Csucsmon.

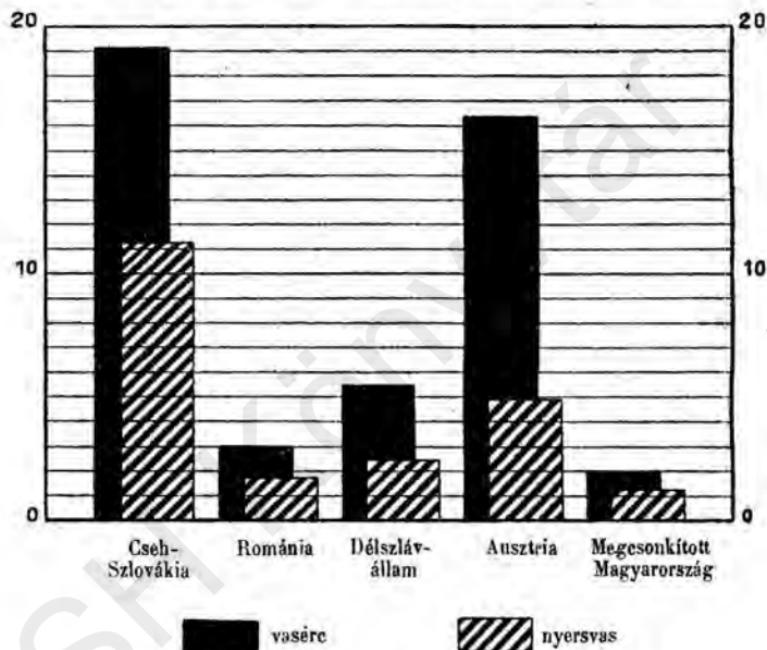
A kénkovandnak egymillió métermázsán felüli termelése szintén 55%-ában esik cseh megszállás alatt levő területre, a szepesmegyei Szomolnokra; a többi bányánkat Románia tartja megszállva, így a jelentősebb zala-vidékit s a korábban kisebb, a háború alatt megnőtt termelőképességű északkeleti bányákat.

Mangánérccből sem maradt semmi szűkebb határainkon belül; a 117,000 métermázsányi termelésből közel 55% ered a cseh megszállás vidékeiről (Szepesből és Trencsénből), a többi pedig a románok által visszatartott területen: Arad és Krassó-Szörény vármegyékből.

A vasérc termelése szűkebb határainkon belül is több mint 2 millió métermázsát ér el borsodmegyei bányáink révén, ezek termése azonban gyöngén vastartalmú s az érctelepeknek gyors kimerülésétől kell tartanunk. Több mint 10 millió métermázsát azonban egyelőre nélkülöznünk kell. A csehek $7\frac{1}{4}$ millió termelőképességű bányáinkat tartják vissza (ezek közül 2,34 millió esik magyar nyelvterületre), a román megszállás alatti vidékeken pedig a 3 milliót meghaladja a termelés, majdnem kizárálag Hunyad- és Krassó-Szörény megyékben.

A vastermelésnek 3,9 millió mázsát tevő mennyiségből 1,2 millió került ki megmaradó telepeinkről, a többi a cseh és román megszállás fönemlített vidékeire esik. A megmaradó vasipari telepek a vasércet azonban jórészt azokról a gömöri vidékekről szerezték, amelyeket most a cseh tilalomfa zár el előlünk.

A vasnak s a különböző vastartalmú érceknek termelési mennyiségei nem tájékoztatnak vashiányunk mér-

A Duna-völgyi új államok vastermelése millió métermázsákban.

legéről; hozzá kell még füznünk, hogy az utolsó hétkében vasércből 950,000 métermázsát hoztunk be s 5,76 milliót vittünk ki; a behozatalnak mintegy negyede került megmaradó területünkre, a kivitelnek azonban közel kétötöde onnan indul ki. Behozatalunk leginkább Bosznából eredt, kivitelünk Ausztriának most már Csehország-hoz csatolt részére irányult.

Nyersvas-behozatalunk 1,58 millió métermázsával, kivitelünk mintegy 150,000 mm. Központi területünk 1,2 millió mm nyersvasat használt föl.

Vasérceinket tehát külföldre szállítottuk s vasszük-ségletünket idegen feldolgozású árúból fedeztük.

Vasfogyasztók maradtunk, de érctelepeinket más fogyasztóterület kapcsolta magához.

A világ vastermelésében különben a háború mindenütt nagy zökkenőt okozott, a hadviselt államokban a termelés csak lassan indult meg, úgy, hogy a béke első éveiben a piacon a svéd és északamerikai vas játszotta a legnagyobb szerepet. Maga Anglia is 1920-ban még csak 1 millió mm nyers vasat tudott előállítani, a következő évben azonban ezt a mennyiséget 2-26 millióra emelte.

Másik legsfontosabb bányászati termékünk a szén. Az 1915. évi termelési adatok szerint 10·97 millió mm feketeszén-termelésünkbeli majdnem 8 milliót megtarthatunk, az egész termelés 72·8 %-át. Ez a termelés kizárolag a pécsi szénvidékre esik, amely majdnem három évig idegen megszállás alatt volt. 3 millió métermázsa kőszén-termelésünket most a román megszállók élvezik; jelen-téktelen töredéken kívül ez mind krassó-szörénymegyei termék.

Barnaszén-termelésünk 79·7 millió mm-ra rúgott s ennek 71·2 %-a marad határainkon belül, csaknem 56·8 millió mm. A komárom-, veszprémi-, esztergommegyei szénvidék ebből közel 30 milliót produkál, a nőgrád-megyei 15, a borsodi 12½ milliót, a Sopronnal visszanyert szénbányák 633 ezer mmázsát. A hazai barnaszéntelepek jó negyedrésze azonban román megszállás alá került. Legjelentékenyebb itt a petrozsényi termelés, több mint 19 millió métermázsalval; kisebb szénbányák vannak még Biharban, a Székelyföldön s a Maros innenső részén is. A cseh megszállás 2·39 millió mm barnaszéntől foszt meg bennünket; ennek túlnyomó részét a nyitra-bányai telep tárja föl.

Ezek a termelési adatok hallgatnak az egyes szén-telepek gazdagságáról. Valóssínűleg e tekintetben is sze-gényebbek maradtunk; a zsilvölgyi és nyitrabányai szén-medencében a feltárás lehetősége még sokkal nagyobb, mint a központi területünk bányavidékein.

Szénforgalmunk adatai a háború előtt következők voltak:

		Behozatal ezer métermázsákban	Kivitel	Behozatali többlet
Barnaszén	- - - - -	3106	2571	535
Kőszén	- - - - -	38,429	457	37,972
Pirszén	- - - - -	6868	84	6784
Brikett	- - - - -		49	12
Összesen	- - - - -	48,452	3124	45,328

Barnaszenet főleg Ausztriából kaptunk, kivitelünk is majdnem kizárolag oda irányult. Kőszénbehozatalunkban Németországé volt a túlnyomó nagy rész (25 millió mm), azután az osztrák sziléziai bányák következtek.

A hazai széntermelés — bár az államkincstárra s a fogyasztó közönségre is rendkívül terhes beruházások árán s új, kevésbé gazdag aknák megnyitása után — a szénbányászok gyakori sztrájkja dacára is a háborút követő években folyton növekedett, de még alul marad megmaradt bányáink békébeli teljesítményeinek. A termelés volt

1919-ben	- - - - -	39·06	millió mm
1920-ban	- - - - -	49·56	" "
1921-ben	- - - - -	61·20	" "

Az 1922. évi termelés valószínűleg 63·5 millió mm körül lesz, holott Pécs vidékének és Sopronnak visszaanyerésével az eredménynek jelentékenyen magasabbnak kellene lennie.

Amíg a termelés eredményei gyöngébbek a kelleténél, addig a külső forgalom adatai is jelentéktelenek. 1921-ben 6·13 millió mm szenet importáltunk, 1·91 milliót vittünk ki (köztük 334,000 mm jóvátételi szenet a délszláv államnak), úgy hogy behozatalunk többlete 4·22 millió mm volt. 1922-ben pedig behozatalunk csak 7·85 millióra rúgott (főleg Saarvidéki, azután német, majd lengyel és osztrák szénből), kivitelünk pedig 3·1 milliót tett (leginkább a délszláv államba), a behozatali többlet tehát 4·75 millió mm volt.

Nyilvánvaló, hogy a hazai termelés s a behozatali többlet együttvéve nem fedezik a megcsontkított Magyarország ipari, vasúti és fűtőszén szükségletét, amint hogyan a szénnyomorúság jelei, ha nem is oly szembeötlök, mint voltak a forradalmakat követő időben, ma is még elénk

ütköznek. A vasúti forgalomnak kénytelen megszorításai, több iparágunknak szünetelése vagy üzemredukciója, az iskolák panaszai a hiányos fűtés miatt stb. arra vallanak, hogy a szénnel való legkörültekintőbb gazdálkodás mellett is az állandó hiányt csak takargaani, de eltüntetni nem tudjuk.

A behozatal amellett, hogy kereskedelmi mérlegünket igen súlyosan terheli meg, gyakran politikai akadályokba ütközik. Hogy a termelés emelésére van mód, az az eddigi fejlődésből látszik. Viszont a fejlődés vonalának időnkint való megakadásából az is látszik, hogy a termelés tényezői körül bajok vannak. Sztrájkok szitása a szénbányákban ma a legbúnösebb játék, amit az ország érdekeivel úzni lehet.

Az 1921. évi széntermelésünk a megcsonkitott Magyarország területén folyt hékebelit ermelésnek 85·4 %-ára rúg. Ezzel szemben ki kell emelnünk, hogy a világ széntermelése, mely 1921-ben kereken 1100 millió tonnára becsülhető, a béketermelésnek 82%-át érte csak el.

Európa széntermelésében a háború után általában csökkenés állt be, úgy hogy az Unió szénexportja még az európai piacok egy részét is elhódította Angliától. Az angol bányászat fokozatos fejlődése azonban nemcsak ezt a versenyt tudta legyődni, hanem 1921-ben még a délamerikai piacokon is visszanyerte korábbi fölényét.

Mint nálunk, úgy egyebütt is a barnaszénbányászat lendült inkább föl.

A szénhiány enyhítésére — a szénnel való okszerű takarékkosságon kívül — az elektrifikálást, kevés vizerőink kiépítését s tőzegtelepeink kihasználását lehet még számításba vennünk. Nagyobb eredményeket az első kettő igér, bár nagyobb költségekkel is jár: a halogatás azonban nemcsak a költségeket növeli, hanem az ipari és egyéb termelő munkaerőket is hasztalanul fecsérli.

IX. IPAR.

Magyarországon az ipari fejlődés nagyobb arányokban az 1867-tel kezdődő alkotmányos uralommal vette kezdetét. Az első népszámlálások nem voltak elég szabatosak a foglalkozások meghalározásában; az 1890-, 1900- és 1910. évi népszámlálásoknál azonban az iparosság növekvő aránya (12·3, 13·8 és 17·4%) mutatja a fejlődés folytonosságát.

Iparos népességünk az 1910. évi népszámlálás szerint Magyarország szétdaraboltságában a következően alakult:

Terület	Az iparral foglalkozó kereső népesség megoszlása				20-nál több segéddel dolgozó iparvállalatoknál alk. munkások száma
	önálló	tisztviselő	egyéb segédiszemélyzet	összesen	
Cseh megszállás — % -ban	68,559 17·2	4,304 13·2	157,255 18·2	230,118 17·7	80,057 20·4
Román megszállás — % -ban	95,827 24·0	4,902 15·0	166,363 19·2	267,092 20·6	67,827 17·3
Délszláv megszállás — % -ban	40,524 10·1	947 2·9	50,147 5·8	91,618 7·0	8,968 2·2
Osztrák megszállás — % -ban	8,369 2·1	209 0·6	24,259 2·8	32,837 2·7	6,160 1·6
Fiume — % -ban	1,497 0·4	517 1·6	7,830 0·9	9,844 0·8	5,881 1·5
Összes megszállás — % -ban	214,776 53·8	10,879 33·3	405,854 46·9	631,509 48·8	168,893 43·0
A megcsontkított Magyarország — % -ban	184,524 46·2	21,807 66·7	459,246 53·1	665,577 51·2	224,046 57·0
Magyarország összesen — — — — —	399,300	32,686	865,100	1,297,086	392,939

Az ország központi területei tehát a nagyobb iparosodás s a nagyobb koncentráció képét mutatják. Az iparosok aránya jóval magasabb volt, mint amekkora hányadot a népességből általában megtarthattunk: az önálló iparosoké azonban nem sokkal haladta meg a népességi arányt, nyilvánvaló jeléül, hogy a kisipar apró existenciái ezen a területen gyérebben vannak képviselve. A segédszemélyzet sokkal túlnyomóbb, különösen pedig azok, akik 20-nál több segéddel dolgozó, tehát terminológiánk szerint gyárnak minősíthető üzemben vannak alkalmazva. Ez az utóbbi arány, végül pedig az, hogy az ipari tiszttiselőknek kétharmada esik erre a területre, mutatják az itteni üzemek nagyobbfokú koncentrációját.

Míg az elszakított területeken száz önálló iparosra 190 alkalmazott esik, Magyarország átlagában 225, addig a megmaradó központon 248. A segéd nélkül s legfeljebb egy munkással dolgozó vállalatok tekintetében a periériák járnak elől magasabb arányukkal, — de már a két munkást s fokozatosan az összes többi, magasabb létszámot alkalmazó üzemkategóriák a központi területen fordulnak elő növekvő túlsúlyjal.

Azok a nagyipari üzemek, amelyek 100 munkásnál is többet foglalkoztatnak, feltétlenül a megmaradó Magyarországon voltak a legjelentősebbek; arányuk az egész ország adataihoz képest 54·3%-os, az ily üzemekben alkalmazott munkások létszámahoz képest pedig 56·1%-os, jóllehet nagy vállalataink közül sok helyezkedik el a periériákon a nyersanyag termelőhelye körül, vagy a kereskedelmi forgalom szempontjából alkalmas pontokon, másfelől pedig az iparban szegény, kifejezetten agrárjellegű vármegyék csaknem egészükben szintén a központi területhez kapcsolódnak.

A legnagyobb ipari koncentráció természetesen Budapesten mutatkozott, ahol a kereső iparosok a dolgozó népesség 44·1%-át teszik, s az ipari segédszemélyzet a kereső iparosok 77·1%-át. Itt a gyári jellegű vállalatokban a segédszemélyzet 76·4%-a dolgozik, sőt a 100-nál nagyobb munkáslétszámu üzemekre is 51·3% jut. De a kisipari üzemek sem hiányoztak a fővárosból, sőt Budapest vállalatainak 51·1%-a segéd nélkül dolgozott.

Az iparosodás tekintetében a központi területen kívül legértékesebb az, amelyet most a csehek tartanak meg-

szállva. Iparos népességünk 17·7%-a esik ide, a munkások 18·2%-a, a gyáripari alkalmazottak 20·4%-a. Főként a magyar nyelvterület azonban itt is az, amely industrializálódásával kiválik.

A román megszállás vidékére iparosnépességünknek ugyan nagyobb hányada esik, 20·6%, de a megszálta nagy területhez képest ez mégsem oly jelentős, sőt az összes népességből itt jut legkisebb rész, 12·7% az iparüzőkre. S még ez az ipar is inkább kisipari keretek felé hajlik.

Vállalati tiszttisztelők:

- Megesekített Magyarországon 66·7%
- Cseh megszállás 13·2%
- Röman megszállás 15·0%
- Délszláv megszállás 2·9%
- Osztrák megszállás 0·6%
- Finn 1·6%.

Az Iparvállalatok munkáslétszáma.

Népességi arányához képest nagy részt vesz ipari termelésünkben Nyugatmagyarország.

Viszont legkevésbbé iparos az elszakított területek közül a délszláv megszállás, ahol a nép 14·7%-a iparüző, de ez az arány a Muraközön leszáll 11·4, a vend nyelvterületen 8·8%-ra, s csak a Bácska déli részén emelkedik közel 20-ra.

Az ország szétszakítása után az iparos népesség folyton hullámzó számáról csak néhány adat tájékoztat.

Az országos munkásbiztosító-pénztárnál kötelezően biztosított tagok átlagos száma

1919-ben	— — —	517,563
1920-ban	— — —	479,724
1921-ben	— — —	563,481 volt.

1920 mutatja a mély pontot; ekkor az előző évvel szemben a férfi munkások aránya 10·1%-kal csökkent, a nőké 1·8-del nőtt; a következő évben a férfi munkások növekvése 21·7%-os volt, a nőké 8·6%-os. A gyáriparban 1922 folyamán is növekedett a munkakereslet, úgy, hogy tartós munkahíányról legföljebb az építőiparban lehet szó.

A kézműiparban 1913. évi adatokat 1921. évekkel tudunk szembeállítani, s a tanulság az, hogy az inastartás kissé növekvő aránya mellett a mesterek száma nagyon nőtt a segédek rovására, tehát, mint bizonytalan gazdasági viszonyok között rendszerint megszokott történni, az óvatosabb munkavállalók kevesebb segéddel dolgoztak, az alkalmazáshoz nem jutók pedig szerencsét próbálva önálló műhelyt nyitottak. Budapesten a mesterek száma 18,033-ról 21,974-re nőtt, a segédeké 45,176-ról 39,195-re esett, az inasoké 17,455-ról 18,230-ra emelkedett. A törvényhatósági városokban 11,974 mesterrel szemben 1921-ben 14,391-öt találtak, 11,762 segéd helyett csak 9940-et, az inasok száma pedig 8291-ről 8888-ra nőtt. A vidéki ipartestületekben végül — amelyek körébe tartozik a kézműiparosok legnagyobb része — 42,028 volt a mesterek száma a háború előtt, s 51,266-ra nőtt 1921-ig, a segédeké 22,960-ról 18,082-re esett, az inasoké 22,087-ről 22,201-re nőtt. A mesterek és segédek együttes száma a két időpont között 152,000-ról 155,000-re nőtt; a különbözet jó része valószínűleg a gyáriparból vonult át a kisiparba.

Bonyolultabb a gyáripar képe, melynek sorsát a belső tényezőkön kívül a külföldi verseny, az idegenből szerzendő nyersanyag ára stb. igen erősen befolyásolják.

Az utolsó hétevű adatai alapján gyáriparunkról a következő képet festhetjük:

Terület	Az ipar-telepek száma	Az ipar-telepeken használt motorok lóereje	Az évi legnagyobb munkáslétszám	Kifizetett munkabér ezer koronában	A termelés eladási értéke ezer koronában
Cseh megszállás - %-ban	817 19·3	173,815 21·7	98,238 22·0	66,525 18·1	618,979 18·2
Román megszállás - %-ban	927 21·9	153,667 19·3	92,650 20·8	61,930 16·8	614,895 18·1
Délszláv megszállás - %-ban	301 7·1	39,862 5·0	15,378 3·5	8,449 2·3	148,043 4·4
Osztrák megszállás - %-ban	86 2·0	9,014 1·1	7,985 1·8	5,123 1·4	39,287 1·2
Fiume - - - - -	35 0·8	19,003 • 2·4	8,498 1·9	12,237 3·3	74,237 2·2
Összes megszállás - %-ban	2,166 51·1	395,361 49·5	222,749 50·0	154,264 41·9	1.495,441 44·1
A megcsónkított Magyarország - %-ban	2,075 48·9	402,688 50·5	223,043 50·0	213,490 58·1	1.900,650 55·9
Magyarország összesen - - -	4,241	798,049	445,792	367,754	3.396,091

A 4241 gyártelep közül határainkon belül maradt 2075, a gyárak 48·9%-a. Az itt alkalmazott 6072 motor összesen 402,683 lóerővel, a 223,000 főnyi munkáslétszám több mint 54 millió munkanappal s 213 millió korona munkabérrel, végül az 1901 millió eladási értékű¹ termelvény mind arra vall, hogy a megmaradó gyárak voltak a nagyobb teljesítményűek és értékesebbek. A gyárak számában csak 48·9%-kal részesedtünk, a lóerők számában már 50·5%-kal, a munkások számában 50·0, s a munkanapokban 52·5%-kal, végül a termelés értékében 55·9, valamint a munkabérekben 58·1%-kal. Gyáraink számukhoz képest tehát nagy erőkifejtésre képesek, s munkásai rendszeresen voltak foglalkoztatva. A határainkon belül maradt gyáripar természetesen arra a gazdasági egységre

¹ Az eladás értékét legföljebb az iparágak szerinti részleteknél lehet szó szerinti értelmezésben pontosnak tekinteni, mert az összes ipari termelésben számos oly áru van, amely további fel-dolgozásra is kerül, s eladási értéke az első, a második stb. fel-dolgozásnál is külön van számítva.

volt alapítva, amely elszakított területünkkel összefűzött. A számok tehát, amelyeket idézünk, gyáraink békebeli teljesítményeit mutatják, nem pedig azt, hogy ma is ily teljesítményre képesek volnának. Tegyük hozzá, hogy az 1919/20. évi oláh megszállás gyárainkat nemcsak anyagai-ból és készleteiből fosztotta ki, hanem igen sok értékes gépi fölszerelését is elhordta.

Tovább haladunk ipari helyzetünk főlismerésében, ha az eddigi általános adatokat részleteikre bontjuk, s fő-iparcsoportok szerint vizsgáljuk a megmaradt ipari kultura sorsát. Erről az 1913. évi adatok alapján a következő lapon lévő tábla tájékoztat.

Magyarország nagyipari termelésének ez adatok szerint közel felét, 1650 millió koronát, az *élelmezési és élvezeti cikkek gyártása* szolgáltatta. Ennek az iparnak a termeléséből a szétdarabolás következtében 42,4%-ot veszítettünk el.

A román megszállás alatt álló gyárak 283,8 millió korona értékű termelvényt állítottak elő; ennek túlnyomó része, 151,2 millió a magyar nyelvterület déli feléről került ki, majdnem 50 millió pedig az északi részen megszállt magyar vidékekről. A román megszállás alatt lévő területek csak három iparágban mutathatnak föl ezer fő-nél nagyobb munkáslétszámot: a dohánygyártásnál, amely azonban mesterségesen telepítettek a végekre, hogy munka-alkalmakat juttasson a szegény népnek, a malomiparnál, amely már főleg a magyar vidékek ipara, s a cukorgyártásnál. Az ezret meglőzelítő még a szesz- és sörgyárok munkáslétszáma.

Azon a területen, amelyet most a csehek tartanak megszállva, élelmezési ipari termékeinknek 14%-a készült, a 230 milliót meghaladó összegben. Ebből azonban közel 134 millió tisztán magyar nyelvvidékről került ki. Cukorgyártásunk a cseh megszállás vidékein nagyarányú volt, 7890 munkással; a dohánygyártás 4948 munkásnak adott kenyeret, 1335-en foglalkoztak a malomiparban, 1214-en a cukorka-, csokoládé- stb. gyártásnál (Pozsony).

A délszlávok mezőgazdaságilag nagyjelentőségű területekre tették rá a kezüket, úgy, hogy itt az élelmezési ipar is figyelemreméltó, a 116 millió koronát meghaladó értékkel (az összes egyéb nagyipari termékek csak 32 millió értékét képviselnek). Itt azonban már csak a cukor-

A gyári ipari termelés megoszlása iparágak szerint.

Terület	Vas- és fém- ipar	Gépgyártás	Kő-, agyag-, stb. ipar	Fa- és cson- tóipar	Bőr-, sörte-, stb. ipar	Fonó- és szövő- ipar	Ruhá- zati ipar	Pá- piros- ipar	Élelme- zési stb. ipar	Vegyé- szeti ipar	Sokszo- rositó ipar	Az összes
	termelés eladási érték ezer koronákban											
Cseh megszállás — — — — —	135,194	12,362	26,667	45,213	25,032	70,190	1,965	28,193	230,174	43,039	950	618,979
%-ban — — — — —	26·9	4·1	22·1	24·3	32·0	36·4	6·1	56·9	14·0	18·7	2·0	18·2
Román megszállás — — — — —	111,181	25,531	15,946	89,805	7,088	24,759	4,689	7,640	283,776	41,112	3,368	614,895
%-ban — — — — —	22·2	8·3	13·2	48·2	9·0	12·8	14·4	15·4	17·2	17·8	7·0	18·1
Délszláv megszállás — — — — —	735	2,590	4,578	7,486	333	6,699	1,539	—	116,524	7,202	357	148,043
%-ban — — — — —	0·1	0·8	3·8	4·0	0·4	3·5	4·8	—	7·0	3·1	0·8	4·4
Osztrák megszállás — — — — —	545	945	1,447	1,651	461	10,400	—	—	21,183	2,468	187	39,287
%-ban — — — — —	0·1	0·3	1·2	0·9	0·6	5·4	—	—	1·3	1·1	0·4	1·2
Fiume — — — — —	—	13,098	—	515	130	346	—	2,150	47,518	10,187	293	74,237
%-ban — — — — —	—	4·3	—	0·3	0·2	0·1	—	4·3	2·9	4·4	0·6	2·2
Összes megszállás — — — — —	247,655	54,526	48,638	144,670	33,044	112,394	8,193	37,983	699,175	104,008	5,155	1,495,441
%-ban — — — — —	49·3	17·8	40·3	77·7	42·2	58·2	25·3	76·6	42·4	45·1	10·8	44·1
A megcsonkított Magyarország — — — — —	254,108	250,920	71,992	41,598	45,095	80,583	24,127	11,559	951,108	126,556	43,004	1,900,650
%-ban — — — — —	50·7	82·2	59·7	22·3	57·8	41·8	74·7	23·4	57·6	54·9	89·2	55·9
Magyarország összesen — — — — —	501,763	305,446	120,630	186,268	78,139	192,977	32,320	49,542	1,650,283	230,564	48,159	3,396,091

gyárlás játszik nagyobb szerepet (2366 munkás), s a malomipar (1571 alkalmazott).

A megmaradó magyar terület az élelmezési ipar valamennyi ágában elúljárt. A munkáslétszám szempontjából legnagyobb volt a cukorgyártás, azután a dohánygyártás, minden a kettő 10,000 főt meghaladó alkalmazottal. A malomiparban 7122 munkást talált az 1917 őszén végrehajtott összeírás, mert a liszttermelés ekkor a nagy kereskedelmi malmoktól részben már átterelődött a kisebb vámörlő malmokhoz. A sörgyártásnál 3583 munkás volt ekkor, s 1000—2000 között a cukorka-, a tézsza-, szalámi-, szeszgyártásnál, közel ezer a tejtermékek előállításánál, stb.

A háború óta eltelt idő élelmezési iparunkat eléggé összeszugsorította. A nagy malmok szerepe már a háború alatt háttérbe tolódott a vámörlő s általában a vidéki kisebb malmok javára, s minthogy később az új határok a délvidéki gabonától elrekesztettek, amely a budapesti nagy malmok örlésre váró anyagának 50—60%-át szolgáltatta, nagy malmainknak békebeli évi 8 millió métermázsás örlése leszállt 1921-ben 1·5 millióra, közben (még a háború befejezte óta is) épültek a vidéken újabb malmok, a két Balkán-állam pedig egyre növeli malomipari berendezéseit, vagy pedig gabonafeleslegeit a magyar Dunán át szállítja Pozsonyba, Felvidékünk, vagy egyenesen a cseh ipar részére megörlésre. Ha a külpolitikai viszonyok nem gátolják, az örlés-kikészítési forgalomnak valamely módon való helyreállítása biztosíthatja csak a délvidéki gabona feldolgozását országunk számára; de minél később jutunk ily lehetőségekhez, a Balkán-államok annál inkább függetlenítik magukat, vagy szónek még tartósabb kötéseket másutt.

Cukoriparunk, mely a békében távol világrészekbe szállította gyártmányait, az ország megcsonkitása dacára is nagyobb teljesítőképességű, mint amennyit a békebeli fogyasztás is igénybe venne; sőt Sopron és környékének visszanyerésével cukorgyáraink száma növekedett; tudunk ezenkívül újabb gyáralapításokról is. Hogy mégis hosszabb ideig cukorinségről kellett beszélnünk, s még 1922-ben is nagyobb tömeg külföldi cukor behozatalára szorultunk, annak a háború kezdetétől folytatott hibás cukorpolitikán kívül átmeneti okai voltak a szénhiány s a cukorrépa területnek nagy csökkenése. Ezidőszerint

mindkét nehézség nagyon enyhült, s mivel másfelől a belső cukorfogyasztás még távolról sem emelkedett a békebeli színvonalra, cukorgyáraink az 1922/23. évi termelésből ismét nagy kivitelt indithattak meg.

Nehezebb a szeszipar helyzete, mely teljes kapacitásának mintegy 20%-át tudja csak kimeríteni. A kis mezőgazdasági szeszfözők nagyobb része a Felvidék elvesztésével határainkon kívül rekedt.

Itt említhetjük meg a borlepkároló ipart, s az égetett szeszes italok gyártását, amely a háború után igen kedvezőnek látszó kiviteli lehetőségekkel indult meg, később azonban, mint maga a bor is, több államban beviteli korlátozásokra bukkant. Az ipar helyzetét gyöngítette a belföldön megindult verseny is, az aránylag csekély tökével létesített újabb vállalkozások.

A növényi konzervek gyártása figyelemreméltó lendületet vett, különösen 1922 óta, mióta konzervgyáraink a termelésükhez szükséges cukorhoz inkább hozzáérnek. S minthogy a magyar konzerv különben elég biztosnak igérkező elhelyezési nyert, gyümölcs- és főzeléktermelésünk fejlődését is várhatjuk ettől.

A sörgyártásunkról korábban hangsúlyozott aggodalmaik nem voltak túlzók. Söríparunk elveszítette részben nyersanyagát, kiviteli alkalmait, s nagyon megcsappant a belső fogyasztás is. A megcsonkitott Magyarországon lévő sörgyárok 1915-ben még 2-28 millió hektolitert termeltek, 1921-ben csak 442,000-et. Egy-két nagyobb gyár kénytelen volt üzemet beszüntetni, mások berendezéseik jobb kihasználása végelt malátakészítéssel foglalkoznak kiviteli célokra.

A húsfeldolgozó ipar szintén megszenvedte az ország megcsonkitását; termelése az 1913. évi 16,3 millió aranykoronáról 1921-ben leszállt 5,2 millióra (szintén aranyparitásra számítva). Legfontosabb húsfeldolgozó telepeink, a szalámi gyárok békéidőben termelésüknek mintegy 60%-át a belföldön tudták értékesíteni, most pedig itt alig van kereslet árujuk iránt. S minthogy a sertésárok túlhajtásától tartva, egyelőre még kontingentálni kell a szalámi gyárok által feldolgozható mennyiségeket, a gyárok termelőképességüknek talán mintegy negyedét használhatják ki. Export lehetőségeik azonban kétségtelen.

Mindezek dacára az élelmezési ipar legtöbb ágában

látjuk a — közelebbi vagy távolabbi — javulás lehetőségét, s mezőgazdasági termelésünknek a békészinvonalra emelkedése is nagyban emeli az élelmezési ipar kilálásait.

Másodsorban a vas- és fémipar termékeiből produkáltunk eddig legtöbb értéket, közel 502 millió koronányit, azután a gépipar termelvényeiből több mint 305 milliónyit, a kettő tehát együttvéve is alig fele az élelmezési ipar termelési értékének. Az idegen megszállások nem egyformán érintik e két ipari csoportot, mert vas- és fémipari telepeink termelésének 50,7%-a maradna meg csak határainkon belül, a gépipari produkciónak azonban 82,2% esett a központi területekre. Mégis szükséges párhuzamosan foglalkoznunk e kettővel, mert mindegyiknek jövő sorsa attól függ, hogy vasanyagot mily mértékben használhatnak, s kokszhoz és szénhez — amelyekből e két iparág megmaradó területünkön eddig hozzávetőleg évi 16—17 millió métermázsát fogyasztott (közel harmad-fél millió métermázsa kokszot) — mennyire jutnak?

A cseh megszállás alatt levő terület a vas- és fémipar terén 135, a gépgyártás terén 12 millió korona értéket produkált.

A román megszállás területén szintén a vas- és fémiparé az elsőség 111,2 milliónyi produkciónak, míg a gépgyártás nem egészen 26 milliós értéket állított elő.

Nyugatmagyarországon s a délszláv megszállás alatt levő területeken a vas- és fémipar szerepe már sokkal jelentéktelenebb.

A megcsontkított központi terület a vas- és fémipar termékeiből 254,1 millió K értékűt állított elő, a gépgyártás terén pedig 250,9 milliós értéket termelt. A gépgyártás négyötöde (199,7 millió érték) Budapesten folyik s minthogy a vas- és fémipar termékeiből is 72,5 milliót a fővárosban állitanak elő, Budapest a legközvetlenebbül van érdekelve e két rokonipar jövő sorsában. A vas- és fémiparban Borsod (90 millió), Pest megye (65 millió) és Nógrád (15,6 millió) visznek még nagyobb szerepet.

A gyári munkás létszámból is következtethetünk a megmaradó területen folyt nagy termelésre. A vas- és fémipar 68,134 nagyvállalati munkásából 43,478 dolgozott itt, tehát majdnem kétharmadrész, a gépipar 49,105 munkásából pedig 42,201, tehát 85,9%.

Az ország vasérc és vasszükségletét — az eddigi nagyobb gyárák üzemképessegét figyelembe véve, tehát messze alul a helyreállítási munkák szükségletén s a kisipar által kivánt anyagon — az új határok szerint való megoszlással, az alábbi adatok mutatják be:

Az anyag megnevezése	A megcsontkitott Magyarország	A cseh megszállás	A román megszállás	A délszláv megszállás	A osztrák megszállás
	területén ezer métermázsákban				
Vasérc	4,024	4,462	5,017	—	—
Nyers- és ócskavas	4,583	2,303	1,597	6	6
Vas- és acél-félgélyártmány	4,056	2,001	1,661	17	178

Ha összevetjük e számokat a vastermelésünkről és forgalmunkról az előző fejezetben közölt adatokkal, látjuk, hogy megmaradó területünk a leghiányosabban van ellátva nyersanyaggal.

A forradalmak után vas- és gépgyártásunk a legtöbb nehézséggel küzködött, nyers- és segédanyag hióján, úgy hogy ez iparágakban hosszabb ideig a munkanélküliség is nagy volt. A békészínyvonaltól természetesen ma is igen messze állunk, de a szén és kokszhiány enyhültével a hazai telepek is munkába állhattak, viszont a hiányzó anyagot gépgyártásunk cseh és német eredetű áruhában szerezte meg. Nagyon érezhető, hogy megmaradt érctelepeink minőségileg is gyöngébb vasat adnak s menyiségileg is sokkal kevesebbet produkálnak, mint békéidőben. A gépiparnak válságos évei voltak, mikor a hadiszerek gyártásáról át kellett térnök — a legrosszabb politikai és gazdasági viszonyok között — a közhasználati cikkek gyárlására. Közben újabb, a háború alatt megkezdett üzemek is elkészültek s beálltak versenyzőnek a szénért, vasért és munkáért. Elsősorban inkább javítási munka foglalkoztatta gyárainkat, hazai és Balkánbeli vasuti megrendelésekre. Ezek ma is még jelentékeny hányadát képezik munkájuknak; hozzájárultak azóta egyéb, a külföldről érkező megrendelések, a hazai növekvő szükséglet kielégítése, úgy hogy nemely gyárunk már a békébeli munkás létszámot is meghaladta s munkanélküliségről ezidőszerint alig vagy csak szórványosan lehet szó.

A vas- és gépipar helyzetét még sem találjuk hosszú időre zavartalanul biztosítottnak; külföldi piacaink nem állandóak, az osztrák és cseh ipar versenye pedig fenyegető.

A békebeli termelés értékét tekintve, *vegyészeti iparunk* válik ki ezután 230·6 milliós produkciójával, amelyből 54·9% került ki megmaradó területünkéről. Az elszakított részek közül a cseh és román megszállás részesedének nagyobb összegekkel (43, illetve 41·1 millióval), azután Fiume következett a 10 milliót meghaladó értéktermeléssel, (főleg kőolajfinomítás), majd a délszláv hódítás 7·2, s végül Nyugatmagyarország nem egészen 2·5 millióval.

Megmaradó központi területünkön a gyertya- és szappangyártásnak, a növényi olajgyártásnak, gyógyszer-gyártásnak, aszfalt-, kátrány-, gyufa-, enyv-, festék-, műtrágya-, keményítőgyártásnak és kőolajfinomításnak volt nagyobb jelentősége. A falepárlás teljesen hiányzik termelésünkben, s a szódagyártás is alarendelt szerepű.

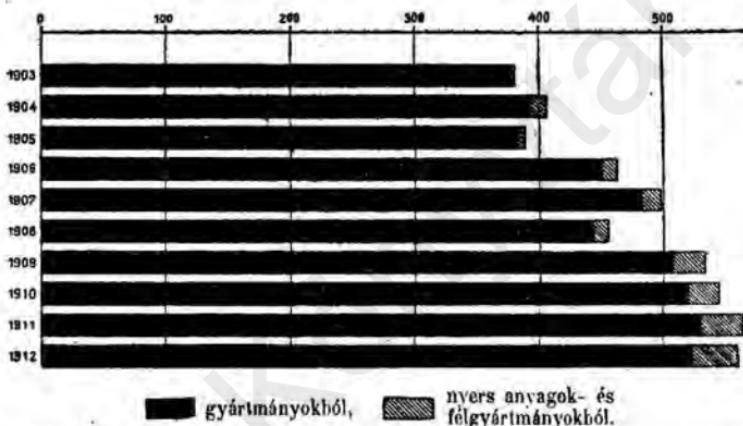
Vegyészeti iparunk a fát, mint egyik igen fontos nyersanyagot kénytelen nélkülözni.

A vegyészeti ipar félgyártmányai is jobbára határainkon kívül maradtak; a készgyártmányokat előállító néhány kisebb iparágban, amelyek nem kívánnak költséges berendezést, az utolsó években számos új vállalat létesült (szappan, droguacikkek gyártása), ami természetesen nem jelenti mindig az ipari értékek valóságos növekedését. Festékiparunk, műtrágyagyártásunk, a kőolajfinomítás, a gyufagyártás, a gyógyárúkészítés stb. az eddigi berendezkedések szerint a legfontosabb vegyészeti ipar-telepeink, amelyek sorozata azonban a mezőgazdaság fejlődésével annak növekvő szükségleteinél és nyersanyag kínálatával könnyen bővíthet.

A fonó- és szővőipar termelése Magyarországon közel 193 millió békekoronát képviselt, ennek azonban csupán 41·8%-a maradna határainkon belül. Fonó- és szővőipari berendezésekkel aránylag a cseh megszállás alatti terület van legjobban ellátva; ezek a telepek több, mint 70 millió K értéket állítottak elő, a román megszállás közel 25 milliónyi évi termelést hódított el. Nyugatmagyarországon 10 milliót meghaladó termelés folyt, a délszláv megszállás 6·7 milliós termelésű üzemeit választott el tőlünk.

Központi területünknek legkisebb részesedése volt a gyapjúiparban, melynek 8500 alkalmazottjából csak 600 esik ide. A pamutfeldolgozásban 2600 munkást foglalkoztattunk, a kenderiparban 2400-at, a jutaiparban közel 2000 et, selyemiparunk egy része is erre a területre esett, de már a leniparban ismét csekély volt a részesedésünk. A textiltermékek további feldolgozásában ismét vezető helyre kerültünk, különösen a kötő- és szövőiparban.

A magyar textilipar mindig csekély hányadát tudta fedezni a szükségletnek s behozatali többletünk a textil-

A textillák behozatali többletének alakulása millió koronákban Magyarországon.

ipari termékekből állandóan magas volt, amit az alábbi adatok is mutatnak. Behozatali többletünk volt a fonó- és szövőipari termékekből ezer koronákban:

1901—1905. átlag	—	327,654
1906—1910. "	—	420,904
1911-ben	—	450,295
1912-ben	—	440,737

Legújabb kereskedelmi mérlegünket pedig 1921-ben hozzávetőlegesen 16,8 milliárd koronával terhelte meg a textilárák behozatali többlete, 1922-ben pedig több, mint 50 milliárdnal.

Szükségleteink ellátása tekintetében tehát még szinte korlátlan volna a további ipari fejlődés lehetősége. A pa-

mut- és jutafeldolgozás növelését a nyersanyag behozatali eshetőségei erősen befolyásolják. A gyapjúipar nagyobb arányú fejlesztését korlátozza ugyan az a hanyatló tendencia, amely juhtenyésztsünkben évtizedek óta általában mutatkozott, s amelynek során különösen megmaradt területünk juhállománya fogyott, mégis a textiliparnak háború utáni történetében nevezetes eseményként jegyezhetjük föl a gyapjúiparnak, különösen a posztogyártásnak figyelemremélte fejlődését, amelyet követett a gyapjúfonál készítő gyárok létesítése is. Annál fontosabb ez, mert fogyasztásunkat eddig sokkal jobb valutájú országok termeléséből kellett kielégítenünk. A magyar gyapjúszövő ipar 1922-ben 400 szövöszéket tartott üzemben, amelyek száma 1923-ban előreláthatólag 750-re emelkedik.¹

A kenderipar szintén fejleszthető még addig a határig, amíg a nyersanyagtermelést fokozni tudjuk, sőt a háziiparszerű feldolgozás is nagyon fokozható volna; még nagyobb mértékben áll ez a selyemiparra.

A fonó- és szövőipar további lehetőségénél ki kell emelnünk, hogy ez az ipar — ha sok gépi berendezést is, de — aránylag kisebb hajtóerőt igényel, s a női munkaerőt, melyben kisebb a hiányunk, jobban tudja értékesíteni.

A *ruházati* ipar termékeit jelentékeny részben kisüzemekben állítja ugyan elő, de gyári termelése is meghaladta a 32·3 milliós értéket. A ruházati iparban — Budapest nagy termelése révén — a megmaradó belső terület volt a vezető szerep; az eladási érték 74·7%-a esett az ország központjára. A román megszállás alatt lévő terület 14·4%-kal részesedik, a csehek kezére került vidék 6%-ot meghaladó, délszláv megszállók közel 5%-os hanyaddal. Nyugatmagyarországon azonban számottevő gyári produkciónyitával nincs a ruházati ipar termékeiből.

Magyarország központi területén a ruházati iparnak minden fontosabb ága a nagyobb gyári üzemekben is képviselt van. Legnépesebb a szabóipar, azután a cipőgyártás, a fehér-neműgyártás, posztó- és szalmakalap készítés, szemfedélgyártás, keztyűipar, esernyő- és napernyőkészítés, művirág- és dísztollgyártás stb. minden kisebb-nagyobb tömegét foglalkoztatja a gyári munkásoknak. A 24 milliós termelési értékből 17 milliót Budapest nagyipara állított elő.

¹ Tormay B.: Magyarország gyapjúszövetellátása.

A ruházati iparra még inkább illik az, amit a fonó- és szövőipari termékek ról mondottunk, hogy a kisebb hajtóerőszükséglet, s a női munkáskezek könnyebb értékesíthetősége indokoltá teszi, hogy behozatalunk csökkenésére a hazai termelést fokozni igyekezzünk.

A *faipar* gyári termelése Magyarországon 186·3 millió K értéket állított elő, ebből azonban csak 22·3% esett központi területünkre. A termelésnek közel fele, 48·2%-a a román megszállás alá került, 24·3%-kal részesednek a cseh megszállás alatti részek, délen és nyugaton azonban már alig van súlya a faiparnak.

A román megszállás alatt túlnyomóan fürésztelepek munkája folyt, közel 39,000 munkással; a faipar egyéb ágai közül a bútorgyártás, hajlított fabútorkészítés, nádszövetek készítése említhető még; ezek a telepek azonban együttvéve sem foglalkoztattak 3000 munkást.

A cseh megszállás területén is erős túlnyomóságú volt a fürésztelepek szerepe, elégé képviselve voltak még a hajlított fabútorgyártás és egyéb bútor- és asztalosipar, a hordó-, bot-, parkettgyártás, gazdasági eszközök és apró áruk gyártása.

Országunk központi területén a hajlított fabútorgyártás kivételével a faipar minden ága képviselve van, legérősebben a bútor- és asztalosipar, azután a nád- és szalmafeldolgozás, kocsigyártás, gazdasági eszközök készítése, parkettgyártás, hordó-, bot-, képkeretkészítés stb. Ez a sokoldalú hasznosítás azonban legnagyobb tömegében ismét Budapesten történt, ahol 20·6 milliónyi értéket termeltünk a faiparban és rokonágaiban.

Fahíányunk a legsúlyosabb gazdasági veszteségeink közé tartozik.

Nem szólva azokról a nehézségekről, amelyek között évről-évre a tüzifát beszerezzük, fafeldolgozó iparunk is rendkívül drágán és bizonytalanul tudja anyagát megszerezni.

Ezidőszörint ennek legsúlyosabb következménye az épületfának drágasága, ami a rekonstrukciós munkákat nehezíti meg. Fejlett bútoriparunk termékei iránt a nyugati piacok érdeklődése csakugyan megélenkült; a műbútorkészítés terjedése még inkább meg fogja birni a fabehozatal költségeit s növeli a Nyugaton való terjeszkedés lehetőségét.

A *kő-, agyag- és üvegipar* termelése sokkal nagyobb

mértékben folyt központi területünkön, főleg a téglagyártásnak a révén. 120,6 milliós termelésünk 59,7%-át mondhatnók továbbra is a magunkénnak; 22,1% esnék a csehek által megszállt területre, 13,2% arra a vidékre, amelyet a románok özönlöttek el. A délszláv megszállás területén már sokkal kisebb arányú termelés folyt, 3,8% erejű, s jelentéktelen a nyugat-magyarországi ipar is.

Cseh megszállás alá került üveggyáraink legnagyobb része,

A román megszállás pedig egyebek közt egy speciális iparától foszt meg bennünket: a gipszgyártástól.

A téglagyártás volt a legkiemelkedőbb iparág megmaradó területünkön, ahol közel 19,000 munkásnak adott kenyeret; azután a kőipar következik, több, mint 4000, a cementgyártás 3500 munkással, majd a mészégetés, üveggyártás, üvegesiszolás, a különféle agyagárúk készítése, működik stb.

Területünk megcsonkitása kétségtelenül ennek az iparnak is fontos létéerdekeit támadja meg, de a veszteség itt aránylag mégis kisebb mértékű. Üvegiparunk, amely eddig sem volt nagyjelentőségű, eléggé összezsugorodott. A központi területnek köben való szegénysége a kőipar eddigi méreteit szabdalja szűkebbre: a mész hiánya az építkezéseknel nagyon érezhető.

Porcellán- és üvegárakért eddig is sokat fizettünk a külföldnek, a megcsonkitás óta csak palackgyártásunk tudott valamennyire fellendülni.

A téglagyártás hosszabb üzemszüneteltetés után megindult ugyan, de igen csökkent termeléssel; főleg a déli, északi és keleti határokon lévő telepek árúnak van kelete a közvetlenül szomszédos megszállott területeken. Élénkben van foglalkoztatva cementiparunk, amelynek termékeit a határokon túl is igen keresik.

A bőr-, sörte- és szőripar termékeiből — melyek Magyarországon 78,1 millió K eladási értéket képviseltek — megmaradó területünkre esett 57,8%. Aránylag magas a cseh megszállás alatt levő vidékek szerepe, 32%-kal, messze mögötte marad a román megszállást sinylő terület 9%-os termelése.

Az ország központi területe a bőrgyártásban közel 2000 munkást foglalkoztatott, a sörte-, szőr- és tolliparban mintegy 1600 embert, a ruggyantaárúk készítésében

közel ezeret, s figyelemreméltó volt — bár kisebb arányú — a bőrdisműkészítés s a viaszosvászongyártás is. A központosítás ezeknél az ipartelepeknél már erősebben mutatkozik: Budapest 14·8 milliós termelése mellett az újpesti nagy bőrgyárák révén Pest megye 21·6 millióval szerepelt, Győr város 3·2, Pécs 2·1 millióval, egyéb törvényhatóságok termelése alig számottevő.

Bőrgyártásunk szintén nehézségekkel küzd most: a cserzőanyagok s a só hiányával; minthogy azonban a közel multban is nagy nyersbőrkivitelünk volt, föltehető, hogy a gazdasági forgalom szabályozottabb működésével ezeknek a teljesítőképessége csorbítatlanul visszaáll, sőt a bőrárukban való nagy szükségletre való tekintettel még fejlődhették is. A forradalmak utáni időhöz mérve bőrgyáraink munkája csakugyan fokozódott is, de termelésük alig lehető a békeprodukció 40—50%-ánál többre. A bőr finomabb kidolgozásában iparunk növelésének lehetőségei éppen úgy megvannak, mint a bútoripar művészibb irányában. A ruggyantaárúgyártás kérdése kizárálag a tengerentúli nyersanyag beszerezhetőségén mulik; a gyártás azonban e cikkben annyira megsokszorozza a nyersanyag értékét, hogy legalább az eddigi nívón való fönntartását minden esetre lehetőnek tartjuk.

Sokkal vigasztalanabbak a kilátásaink egyelőre a *papír- és papíráruipar* kérdésében. A közel 50 milliós évi termelésből (amely különben távolról sem tudta fedezni szükségletünket) megmaradó területünk csak 23·4% erejéig részesedett, 56·9% esett arra a területre, amely most cseh megszállás alatt van, 15·4% a románok által előzönlött földre, Fiuméra is jutott 4·3%-nyi.

A csehek a Felső-Vág mentén kerítették hatalmukba a legértékesebb papiripari berendezéseket.

Szűkre szabott határaink között a papirgyártás megfelelő nyersanyag hiánya miatt egészen jelentéktelen, a további feldolgozás azonban jóval nagyobb arányú s ez a termelés legnagyobb részt Budapesten összpontosult.

A megfelelő erdőségekben való hiányunk kizárttá teszi, hogy a papirgyártás terén valamilyen életre való alakulást hozzunk létre.

A kukoricaszárnak, továbbá a kákának s nádnak a papirgyártásban való fölhasználása ismételten szóba került. Ha ez technikailag megoldható, olyan papiripart teremthet-

nénk, amely a hazai fogyasztást alig elégithetné ugyan ki, de kereskedelmi mérlegünk egy súlyos terhén könyítené, s nem szolgáltatna ki oly mértékben a szomszédos államoknak, amelyeknek barátságos magatartása nem állandó. Mert a papiryártás kérdése szorosan összefügg a kultúrával is, s ennek terjesztéséhez a papir beszerzésében, amennyire lehet, függetlenítő kell magunkat.

A *sokszorosítóipar* pedig egyenesen a kultúra terjesztésének az eszköze, s ezért érthető, hogy központi területünk ebből vette ki legerősebbet a részét, a termelés 89,2%-át állítva elő; magának Budapestnek a 39 millió koronát meghaladó termelése is 81%-át teszi az egész ország sokszorosító ipari tevékenységének. Az idegen megszállás alatt sinylő vidékeken is ott magaslik ki a sokszorosító ipar szerepe, ahol a magyar kultúrának meleg, tiszta műhelyei voltak. Igy érezzük kiemelkedni a cseh megszállás területén Pozsony és Kassa kultúralis felsőbbsegét, ahol a sokszorosítóipar is legélénkebb volt, a románok által megszállt vidéken Nagyvárad, Arad, Temesvár, Kolozsvár nagy szellemi és nyomdai munkásságát, amelyek mellé Nagyszében is csatlakozik, s ezért válik jelentéktelené a sokszorosító ipar terén a délszláv hódoltság.

A sokszorosítóipar mai termelése is alul marad a békészinvonalon, ami a papir drágaságával, a nyomtatványok megcsökkent közönségével, a munkabérek emelkedésével stb. mind összefügg.

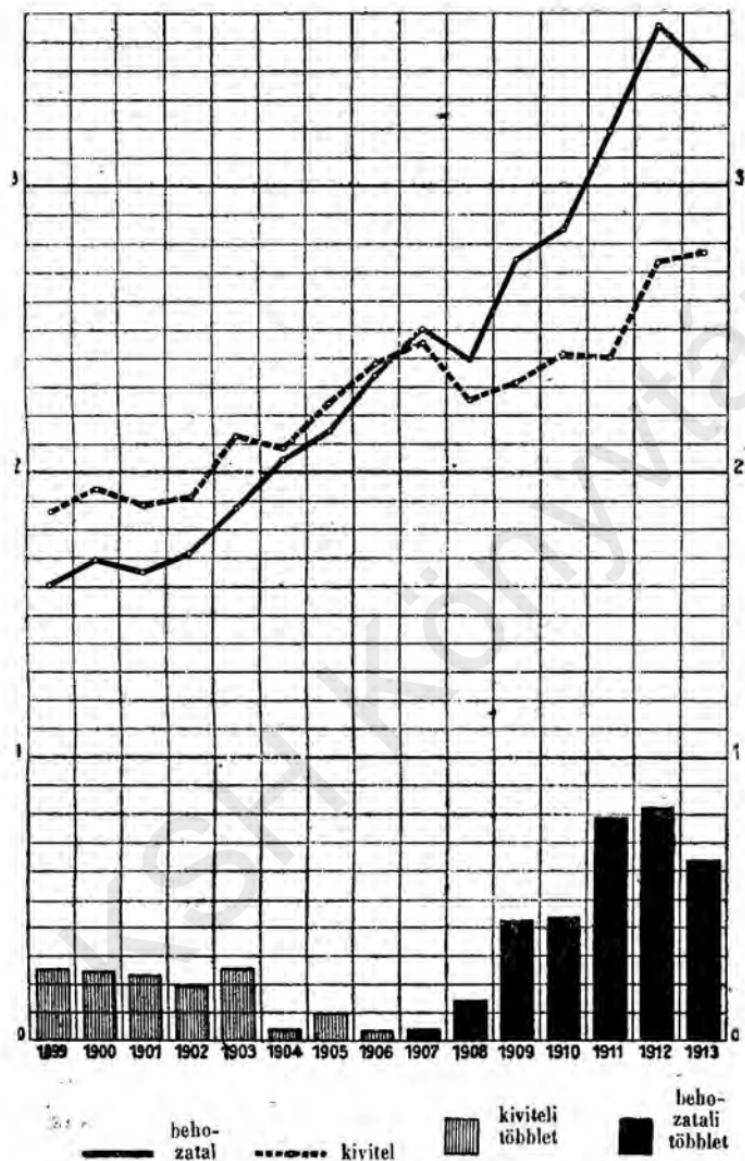
Iparunk helyzetéről általában azt mondhatjuk, hogy a legtöbb vonatkozásban fejlődött ugyan az ország megcsonkitása óta, de békébeli teljesítményeitől — csekély kivételen kívül — még messze elmarad. A világpiac árviszonyai, a nyersanyag hozzáférhetősége, az elhelyezés lehetősége folyton ingadoznak, a ma kedvezőbbnek látszó helyzetet holnap borúsra változtatják, hogy később esetleg megint más oldalról derüljön. Ezért nem mérjük álltani, hogy iparunk túl van már a válságos időkön, s a megindult fejlődés továbbra is egyenes vonalú lesz. Azon a mozdulatlan tehetetlenségen, amelybe az ország megcsonkitása folytán került, minden esetre túl van: de érezni fogja tovább is a közvetlen kapcsolat hiányát az elszakított területekkel.

X. KERESKEDELEM.

Hogy a kereskedelem — ha kisebb részét foglalkoztatja is az ország lakosságának — egyre növekvő, mutatja az utolsó évtizedek fejlődése: 1890-ben a kereső népességnek 2·7%-a tartozott a kereskedelemhez, 1900-ban 2·8%, 1910-ben pedig már 3·6%, számszerint 278,104 ember.

A magyar kereskedelemnek Budapest a központja s az ország megmaradó belső területén 4·6%-os volt a kereskedők aránya, míg az elszakított vidékeken 3·1%-os, sőt a Romániához csatolt területen 2·6%-os. A kifejezetten oláh és tót ethnikum esvén legtávolabb a forgalom útjaitól, itt sülyedt legalacsonyabbra a kereskedő népesség szerepe is.

Az 1920. évi népszámlálás adatai valószínűleg sokkal magasabbnak fogják mutatni a kereskedők arányát. Emelte számukat kétségtelenül a kereskedelem lebonyolításának az ország megcsontkítása s a határok lezárása folytán megnőtt sok nehézsége, amelyek folytán jóval kevesebb árut sokkal több kereskedői munkával lehet rendeltetési helyére juttatni. Emelte számukat az a kényiszerűség is, amely a periferiáról kiüldözött, itthon egyéb elhelyezést nem találó hivatalnoksereget kergette más pályára s mert a közvetlen termelő-foglalkozásokba nem tudott bekapcsolódni, mert ezek maguk is nagy nehézségekkel küzdöttek, a kereskedelem terén próbálkozott meg, amelyhez némi kezdő tőkéje volt is. De tagadhatatlanul emelte számukat az a tömeg is, mely a nyereség nagyobb kilátásait kereste s a békébeli kereskedelem és fogyasztás közé mint újabb közvetítőréteg beilleszkedett. Ez a folyamat már a háború alatt megindult s a kiadott új iparigazolványok mind nagyobb része esett az ügynöki s élelmiszerkereskedelmi vállalkozásokra.

Magyarország külkereskedelmi forgalma milliárd koronákban.

Ha legújabban ez az irányzat talán enyhült is, igen valószínű, hogy nemcsak a népességnek, hanem a jövedelem-megoszlásnak aránya is eltolódott a kereskedelem javára.

Hogy a kereskedelem a határon belül az áruk szétoztásában mekkora munkát végez, arról alig gyűjtenek adatokat, annál gondosabban figyelik a külkereskedelem adatait s a kereskedelmi mérleg alakulását.

Magyarország külkereskedelmi mérlege a háború előtt nem volt kedvezőtlen s bár számszerűleg újabban passzivitást mutatott, ez sem volt rossz irányú: kivitelünk majdnem kizárolag évi termelésünk fölöslegeiből alakult, behozatalunkban pedig szükségleteink kielégítésén kívül minden nagy szerepe volt a beruházási tárgyaknak, gépeknek és egyéb olyan felszereléseknek, amelyek a további termelés fokozását segítették elő. Külkereskedelmi mérlegünk végső adatai — millió koronákban — a háború előtt a következően alakultak:

	Behozatal millió koronákban	Kivitel millió koronákban	Behozatali többlet	Kivitel millió koronákban
1901—1905. év átlaga	1,242·7	1,338·9	—	96·2
1906—1910. "	1,685·7	1,625·6	60·1	—
1911.	2,082·2	1,830·5	251·7	—
1912.	2,212·1	1,962·8	249·3	—
1913.	2,075·3	1,904·8	170·5	—

Hogy árúforgalmunkban minő részt vettek korábban a tőlünk elszakított területek s kereskedelmünk mekkora volt azokkal az új államalakulatokkal, amelyek a volt Ausztria töredékeiből önállósultak, azt csak nagy vonásokban tudjuk jelezni.

Kivitelünknek eddig a mezőgazdasági termelés volt a legbőségesebb forrása, nevezetesen az állattenyésztés és a növénytermelés.

Az állattenyésztés termékeiből a szarvasmarhakivitelt kell elsősorban említenünk, amiből 1913-ban 347,318 darabot vittünk ki. A főfogyasztó Ausztria volt, mely 20,000 darab hiján az egész mennyiséget átvette, főleg a mai Ausztria, sokkal kisebb részben annak cseh és olasz uralom alá került területei számára. 132,000 darabot megmaradó központunkról indítottak útnak, de elég nagy a cseh és román megszállás területéről exportált mennyiség is.

A sertéskivitel 893,192 darabot tevő mennyiséget jóformán kizárálag Ausztria vette át, főleg a mai Ausztria. A kivitelnek mintegy fele ugyan a megcsontitott Magyarországról indult ki, azonban a sertés s a kukorica is a délszláv megszállás vidékéről való, másik felében Horvátország s a román megszállás alá került vidékeink részesednek.

Lókivitelünk 46,567 darabnyi mennyiségből több mint felerészt a mostani Ausztria vásárolt, de jutott a cseh és lengyel részekre is, továbbá Romániára, Német- és Olaszországra. A megmaradt magyar terület közel 27,000 lovat exportált, a megszállás alá került lótenyészítő vidékeink egyenként 4–5000 darabot szállítottak.

Az eleven szárnyas 6·3 millió darabbal került külföldi piacra, kétharmadában Ausztriába (a mai Ausztriába s a cseh részre), egyharmadában Németországba; Svájc, Olaszország szintén vásároltak kisebb tételeket. Közel-négymillió darabot megmaradó központi területünkön adtak fel, bár ez nemesak termelő-, hanem gyűjtőhely gyanánt is szerepelt. Szárnyasból közel kétmilliónyi behozatalunk is volt, főleg Szerbiából s elsősorban központi területünkre.

Leölt szárnyast közel 140,000 mm-át vittünk ki, elsősorban a mai Ausztria használatára, azután Németország, Anglia számára s a cseh és olasz uralom alá került osztrák tartományokba. A kivitel ketharmada központi területünkéről indult ki; említésremélte még a délszláv megszállás alatti vidék közvetlen exportja is.

Tojáskivitelünk 354,000 mm volt, megmaradó területünknek mintegy 30%-os részesedésével. A kivitel fele részben Ausztriába (főleg a mai Ausztriába), harmadrészben Németországba irányult; kisebb mennyiségeket vittünk ki Svájcba és Nagybritanniába.

Disznózsírból és szalonnából 225,000 métermázsát vittünk ki, legnagyobb részét Ausztriába, annak német és cseh vidékeire. Az export leginkább központi területünkéről indult ki, nagyrészt a délszláv megszállás alá került vidékek árújából.

Friss húsból 134,000 métermázsát adtunk el s ebből 100,000 mm került a mai Ausztriába, nem egészen 10–10,000 annak cseh és olasz kézre jutott részeibe. A kivitel fele központi területünkéről való.

A hozzánk érkezett 69,000 métermársa friss hús fele Szerbiából való, azután Ausztria lengyel része, Románia s a bécsi piac szállítottak legtöbbet, főleg Budapestre, kis mértékben a nyugati határszélekre.

A növénytermelés eredményeiből elsősorban a gabonaneműek érdemelnek említést, amikból 13·5 millió métermázsát szállítottunk külföldre. 12·4 millió Ausztriába irányult és pedig elsősorban a mai Ausztria területére s azontúl egy és két millió métermársa között ingadozó mennyiségekkel Ausztriának cseh, lengyel és délszláv uralom alá került részeibe. A kivitelből 7·9 millió métermázsát központi területünk indított útnak, 3·5 milliót a nyugati határhoz közel eső, a cseh megszállás alá került részek küldtek a mai Ausztriának s a cseh és lengyel tartományoknak.

Lisztkivitelünk a 8 millió métermázsát haladta meg s kisebb mennyiségekkel minden piacot fölkeresett, de 7·2 milliót Ausztria részére szállított, főleg a mai Ausztriának (2·6 millió), azután a cseh és lengyel uralom alá került vidékeknek (2·2, illetve 1·4 millió). Budapesti nagymalmaink révén a kivitel zöme (5·1 millió) központi területünkön indult ki.

A hüvelyesekből való 522,000 métermársa kivitelünk sokfelé oszlott el; Ausztriára (még pedig főleg annak olasz és német részeire) 153, Németországra 106 ezer mm jutott. A kivitelből 162,000 mm került ki központi kereskedelmünkön, kisebb a részesedése a cseh és délszláv uralom alá került vidékeinknek.

Friss gyümölcsexportunk — amelynek mennyisége annyira ingadozó — 1913-ban 376,000 métermázsát tett, kétharmadában Ausztria, egyharmadában Németország javára. Ausztriába főleg a német s azután a lengyel részekre szállítottunk. Központi területünk szerepe ezeknél a szállításoknál nem olyan túlnyomó. A román megszállás alatt levő vidékeink főleg almakivitelükkel válnak ki. Behozatalunk közel 200,000 métermázsájából is az almára jutott legnagyobb rész s leginkább a mai Ausztriából érkező áruk volt.

Friss zöldségből és főzelékfélékből közel 800,000 métermázsát exportáltunk (ennek majdnem fele hagyma volt) ismét több európai állam felé, amelyek közül Németország válik ki, közel 136,000 és Ausztria 547,000 métermázsányi

vásárlással. Ez utóbbit főleg a mai Ausztria vette. Szállításunknak több mint fele központi területünkéről való, ez látta el a német kivitel legnagyobb részét s az osztrák.

I. Nyersanyagok.

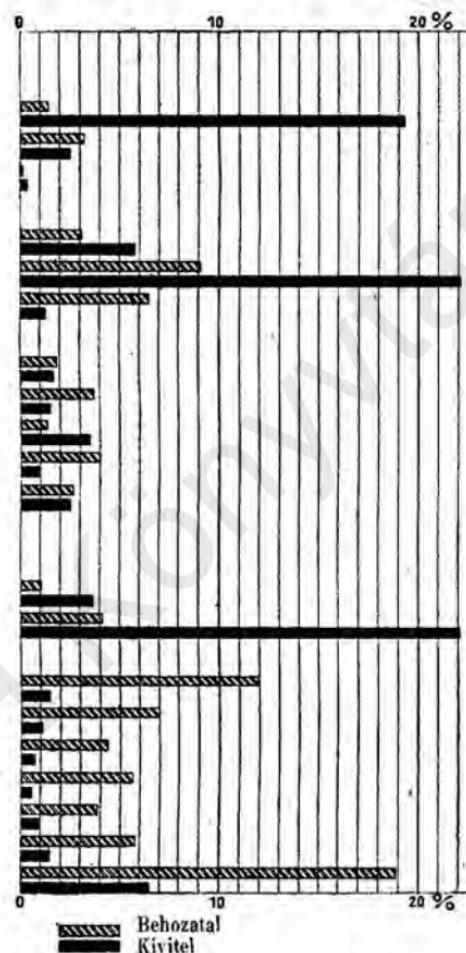
1. Élelmezési és élvezeti cikkek :
  - a) az állatországhból
  - b) a növényországhból
  - c) az ásványországhból
2. nyersanyagok a mezőgazdaság és ipar részére :
  - a) az állatországhból
  - b) a növényországhból
  - c) az ásványországhból

II. Félgyártmányok.

- Vatták és fonvak
- Kikészített bőrök
- Faipar félgyártmányai
- A kohászati és fémipar félgyártmányai
- Egyéb félgyártmányok

III. Gyártmányok.

1. Élelmezési és élvezeti cikkek :
  - a) mezőgazd. termékei
  - b) ipar termékei
2. A textilipar gyártmányai
  - a) pamutból
  - b) gyapjuból
  - c) egyéb anyagokból
3. Konfekcionált áruk
4. Vasárúk
5. Gépek, készülékek
6. Egyéb gyártmányok.

Magyarország külkereskedelmi forgalma az 1911–1913. évek átlagában az összes behozatall és kiviteli érték százalékában.

export felét is. A 132,000 métermánya behozatal Ausztriából (főleg a déli tartományokból), Olaszországból, Németalföldről s Egyiptomból érkezett, központi területünkön kívül leginkább a cseh megszállás vidékeire.

Mezőgazdasági iparunk legfontosabb terméke a cukor. 2,4 millió métermázsa fogyasztási és 1,7 millió mm nyers cukrot osztottunk szét a világ minden tája felé, főleg Brit-Indiába, a Levanterre s Angliába s jóformán semmit Ausztriába. Cukorbehozatalunk 278,000 mm volt, leginkább Ausztriából, a cseh vidékekről s központi területünk után főleg a csehek által megszállt megyéinkbe.

Söríparunk termékeiből 85,000 métermázsa került kivitelre, központi területünkön kívül leginkább Horvát-Szlavonországokból. A kivitel fele Ausztriába irányult, a horvát termelést inkább Bosznia vásárolta. A sörbehozatal 575,000 mm-ja legnagyobb részt a mai Ausztriából, egyötödrészben Csehországból került hozzánk.

Szesztermelésünkbenből 155,000 mm került külföldre, kisebb mennyiséget vett át Szerbia, a többit Ausztria, főleg a német, kisebb mértékben a cseh és lengyel rész. Az export nagyobb fele központi területünkéről való; jelentékeny hányad ered a csehek által megszállt vidékeinkről.

Borkivitelünknek az egy millió métermázsát meghaladó tömegét majdnem kizárálag az osztrák kereskedelem vette át, még pedig túlnyomóan a mai Ausztria, kisebb mértékben a cseh részek. A kivitelnek több mint fele központi területünkéről eredt s utána a délszláv és román megszállás alatt álló területek részesedése említésremélő. A borbehozatalnak 440,000 métermázsát tevő mennyisége leginkább tengeren jött Izstriából és Dalmáciából.

Az olajos magvakból 120,000 métermázsányi kivitelünk főleg az ország központjából s majdnem kizárálag Ausztriába irányult. Behozatalunk 360,000 métermázsás mennyisége nagyrészt tengerentúli termék.

Heremagvakból 56,000 métermázsát szállítottunk külföldre, Németországon kívül főleg Ausztriába, ennek is leginkább cseh, azután lengyel és német részeire. A kivitel fele központi területünkéről történt. A behozatal 29,000 métermázsája ólasz, osztrák és francia eredetű.

Mezőgazdasági termelésünk fontosabb termékei közül még a nyers bőrök szerepelnek, mintegy 145,000 métermázsával a kivitelben és 155,000-rel a behozatalban. A kivitel Németországon kívül főleg Ausztria felé irányult, inkább a német, kisebb mértékben a cseh részek felé. Központi területünk után a cseh megszállás alatt

lévő részek exportáltak legtöbbet. A behozatal sokfelől áradt, de több mint fele Ausztriából, annak lengyel, olasz és német részeiről.

Hosszú sorozata következik most azoknak a cikkeknek, amelyekből vagy mindig behozatalra szorultunk vagy megcsönkitásunk tartamára szűnik meg korábbi kivitelünk.

Ezek sorába tartozik a fa. Megmunkálatlan épület- és műfát 2·9 millió métermázsát szállítottunk ki, nemcsak Európa majd minden államába, de tengerentúlra is. Legjobb vevőnk Ausztria volt, főleg a cseh részek, továbbá Németország. Kivitelünknek több mint fele irányult Ausztria cseh tartományai felé; a szlavóniai fát inkább Németország vásárolta, keleti erdőségeink tája pedig Románian át indult útjára. Ugyancsak Románia szolgáltatta többnyire drótkötél pályán a magyar fűrészgyár határmenti romániai erdőségeiből a 2·4 milliós behozatal közel felét.

Bárdolt fából 1 millió mm kivitelünk és 870,000 mm behozatalunk volt. A kivitel a világ minden táját fölkereste, de főleg Francia- és Olaszországban s Ausztria német és cseh piacain talált vevőre. A behozatal majdnem kizárolag Ausztria német, délszláv és lengyel vidékeiről túlnyomóan központi területünkre érkezett.

Kiviteli többletünk legnagyobb volt a fűrészelt fából; az 5·2 milliós kivitelrel nem egészen 2 milliós behozatal áll szemben. Ez a kivitel már túlnyomóan a románok által megszállt vidékeinkről eredt.

A textilanyagok és áruk nagy tömegénél főképpen az érdekelhet bennünket, hogy központi területünk kereskedelmi közvetítése mekkora szerepű volt.

A pamutból való szövőfonalak 98,000 métermázsás behozatalából, mely majdnem kizárolag Ausztriából érkezett, kétharmadrészben annak német és s egyharmadban cseh vidékeiről, központunk vett át legnagyobb részt, azután a keleti részek, majd Horvátország s a cseh uralom alá került vidékek.

A pamutszöveteknek 460,000 métermázsás behozatala — értékben egyik legnagyobb tétele kereskedelmi mérlegünknek — majdnem kizárolag Ausztriából érkezett, háromnegyedében a német és egy negyedében a cseh részekről. Bécsnek a közvetítőszerepe itt nagyon szem-

beötlő. Központi kereskedelmünk vásárolt több mint 300,000 métermázsát, az elszakított részek kisebb hányadokat.

A pamutból való kötött és köttszövött áruk (behozatal 52,000, kivitel 7000 métermázsa) majdnem kizárálag Ausztriából s főleg ennek német részeiről valók; központi területünk nagy vásárlásain kívül legföljebb a Felvidék részesedése említésremélte.

Lenből alig volt számottevő külforgalmunk.

Kenderkivitelünk 137,000 métermázsa volt, amelynek közel felét Németország vásárolta, leginkább délszláv megszállás alá került vidékeinkről. Központi területünk kenderkivitele azonban szintén számottevő volt s más piacokat is felkeresett. 39,000 métermázsás behozatalunk főleg Olasz- és Oroszországból, elsősorban központunk felé, kisebb részben a délvidékre irányult. Fontosabbak a len- és kenderszövetek, amelyekből közel 30,000 métermázsát importáltunk Ausztria német- és cseh vidékeiről. Ez utóbbi áruk legnagyobb része az ország központja felé irányult.

Jutabehozatalunk kizárálag tengerentúli eredetű s a központi területen s Nyugatmagyarországon lévő feldolgozó telepeinkre irányult. Jutaszövetekből és jutazsákokból behozatalunk 134,000 métermázsa volt, egytizede Angliából, a többi Ausztriából jött. 57,000 métermázsás kivitelünk Nyugatmagyarországból és központi területünkéről indult ki s a Balkánállamokon kívül Ausztriát kereste föl.

Gyapjúból és gyapjúhulladékból 65,000 métermázsás kivitelünk körülbelül kétszerese a behozatalnak. Leginkább Ausztria cseh részeit kerestük fel s a kivitel elsősorban központunkból indult ki. A behozatal több irányból jött; Romániának, Németországnak volt benne legnagyobb szerepe s főleg a csehek által megszállt vidékünkre irányult.

Gyapjúszővetekből behozatalunk a 130,000 métermázsát meghaladta; kis német és angol szállítmányokon kívül felerészben Ausztria német, felerészben cseh területeiről; túlnyomóan központi kereskedelmünk vette át. Kivitelünk a behozatal egytizedéig ért csupán.

Férfiruhákból való 27,000 métermázsás behozatalunk főleg a mai Ausztriából s a cseh tartományokból inkább országunk központja felé törekedett s innen indult ki a

csekély kivitel is; a női ruhák útja ugyanez volt, bár a kész ruhák importja itt sokkal kisebb.

A konfekcionált áruk sorából a kalapokat érdemes említeni, amelyekből a uagy behozatali többlet főleg Ausztriából eredt, továbbá a fehérneműeket, amelyek ugyaninnen érkezve, elsősorban szintén központi területünk kereskedelmét gyarapították.

Külső forgalmunknak jelentékeny tétele volt a papiros, melyből 630,000 métermázsánál többet hoztunk be, majdnem kizárolag a mai Ausztriából és túlnyomóan központi területünk részére; a 168,000 métermázsa kivitel viszont főleg cseh megszállás alatti gyárainkból való s Ausztria német, cseh és lengyel részein kívül sok egyéb államban igyekezett elhelyezkedni.

Bőrbehozatalunk 132, kivitelünk 57 ezer métermázsát tett. Az import főleg Ausztria német részéből a megcsontkított Magyarország felé irányult; a kivitelben központi területünkön kívül északi Felvidékünk és Horvát-Szlavonországok is részesedtek s exportunk zömét Német-Ausztria felé küldtük. Bőrárukban 58,000 mm behozatal mellett 12,000 mm kivitelt tudtunk elérni. E forgalomban az ország központjáé volt a főszerep; amíg azonban a behozatal főleg Ausztriából eredt, addig a kivitel Németországban és a Balkán-Allamokban is elhelyezte árút.

Az üvegárúk behozatalában Ausztria szerepe majdnem kizárolagos; öblösüveget főleg a cseh tartományokból, táblaüveget ugyaninnen s a német részről is hoztunk be.

A vasgyártmányok közül említésremélő a pléh-edény, melynek behozatala Ausztria német és cseh részeiről főleg központi területünk felé irányul s ugyanakkora (54,000 mm) kivitele cseh megszállás alatt lévő gyárainkból történt. Szerszámokat, csavarokat, szegéket főleg Ausztria német részeiből szereztünk s leginkább az ország központján vettük át.

A gépipar termékei közül a stabil-gőzgépek behozatala érdekelhet bennünket; ez 28,100 métermázsát tett, főleg cseh vidékről eredt s leginkább központi kereskedelmünk felé irányult. Az egyéb hőműtorok 54,000 métermázsányi behozatalában német és amerikai gyártmányokon kívül főleg osztrák áru szerepel, de már inkább a német részekről s útra az ország központja felé gravitálva.

A mezőgazdasági gépek nagy mennyiségéből (236,000 métermánya) központi területünkön kívül a csehek által megszállt vidék is nagyobb tömeget vásárolt; a behozatalban Németország s Anglia kisebb, Amerika nagyobb mennyiséggel szerepelt, de Ausztria német és cseh részei ismét messze előljártak. Kivitelünk Ausztrián kívül főleg Romániát és Oroszországot kereste föl, inkább az ország központjáról.

Textilipari gépeinket Ausztria, Németország és Anglia szállította. Varrógépbehozatalunk (39,000 métermánya) elsősorban Ausztriából s azután Németországból és Angliából származott, főleg központi kereskedelmünk javára.

A keményítőből jelentéktelen behozatalunk mellett 200,000 métermázsát meghaladó kivitelünk volt, majdnem felében a Felvidékről.

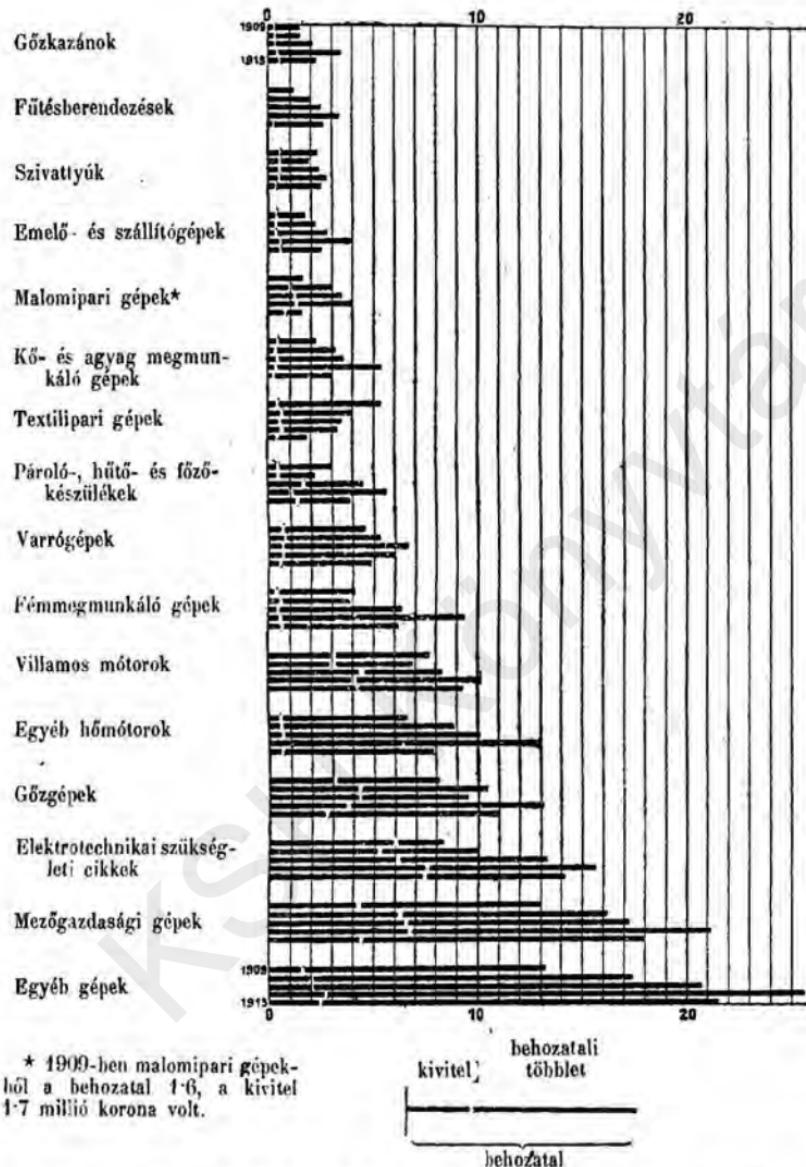
Csekély szappankivitelünk Ausztria és Bosznia felé irányult, országunk központjáról s Nyugatmagyarországról; ennek közel tizszerese azonban a 150,000 métermázsát meghaladó behozatal, mely túlnyomóan Ausztria német részeiről eredt.

19,000 métermánya gyufabehozatalunk főleg Ausztria német részéből Magyarország központja felé tartott, a 35,000 mm kivitel azonban nagyrészt a Felvidékről eredt.

E felsorolásnak a behozatalnál majdnem minden Ausztria német és cseh részeit kellett említenie, a kivitelnél pedig központi területünkön kívül — amely az egész országról gyűjtötte s az egész országba osztotta szét az árut — többnyire csak iparos Felvidékünket. A Felvidéknak a csehekkel való kereskedelmi összeköttetése eddig is élénk volt; egyéb megszállt területeink sokkal kevésbé érintkeztek gazdaságilag azzal az állammal, amelyhez most csatolták őket, mert alig volt kicserélni, illetőleg esetleg kinált árújukért kapni valójuk.

Az ország megcsonkitása után kereskedelmünk csak lassan tudta újra szőni azokat a szálakat, amelyek a külföldhöz s még lassabban azokat, amelyek elszakított területeinkhez fűzték.

Kezdetben csak egy út volt számunkra nyitva a külföddel való érintkezésre: az, amely Ausztrián át vezetett. Sok egyéb mellett ez is egyik oka annak, hogy az osztrák, főleg bécsi közvetítő kereskedelelem járószalagjáról nem tudtuk elszakítani magunkat. Lassan megnyíltak

* 1909-ben malomipari gépek-hol a behozatal 1·6, a kivitel 1·7 millió korona volt.

Magyarország gép-behozatala és kivitele az 1909—13. években millió koronákban.

később a határok más irányban is: először Csehország felé, mely ipari árúinak közeli piacot keresett, később kelet- és délfelé is; gyakran meglátszik azonban ma is, hogy a határsorompók megnyitása mennyire önérdékből történik, mert azok le is zárulnak minden nyiszor, amikor szomszédaink érdeke mászt kíván vagy szorongatott helyzetünket ki akarják használni.

1920-ban külkereskedelmünk képe még nagyon fonák volt; a kifosztott ország azt vásárolta, amit hajlandók voltak neki adni s szinte végeladásszerűen azt nyújtotta, amije a háború, a belső forrongások s a megszállások után még megmaradt. Az élelmiszerek elég nagy szerepe a behozatalban, a használt gépeké a kivitelben szomorú jellemzői ez év külkereskedelmi forgalmának.

Az 1921. év forgalma már inkább gazdasági jellegű; a behozatalban azok az áruk szerepelnek, amelyeket a megcsönkított ország maga nem tud kellő mennyiségben előállítani, a kivitelben pedig azok, amelyeket a hazai termelés — sajnos, nem nagy mennyiségben — feleslegként elő tudott állítani. Fokozódott a forgalom 1922-ben. Az utolsó két évi főbb tételek ismertetésénél igyekszünk megválogatni azt a forgalmat is, amelyet elszakított részeinkkel bonyolítunk le. Bár azok termelésére most már más gazdasági területek is igényt tartanak, fogyasztásukat pedig ugyancsak mások is igyekeznek ellátni árukkel: ez adatok egyes árúknál arra lesznek jellemzők, hogy az elszakítás minden igyekezete dacára a gazdasági egymásrautaltság mégis mily erősen jelentkezik, másoknál pedig arra, hogy az elkülönítő törekvés eléggyé érvényesült.

A vámtarifa csoportjai szerint haladva, a gyarmatáruk sorában a kávénak mintegy 25,000 mmázsás behozatala ötlik szemünkbe, német, olasz, németalföldi, osztrák közvetítéssel, de egyenesen Braziliából is. Csekély kivitelünket (mintegy 1000 mm) a román megszállás alá került magyar részekre küldjük. Fűszerféléből borsot és egyéb tengerentúli árut szerzünk, növekvő mennyiségen, 1922-ben 9000 mm körül; kivitelünk főleg paprika, mintegy 7000 mm a szomszédos államokba, köztük a megszállt területekre is s azonkívül Németországba. A déligyümölcsök közül a citrom szerepel a behozatalban nagyobb mennyiségen (24,000 mm) Olaszországból; úgy

ennek, mint a többi délgyümölcsnek forgalma 1922-re nagyon csökkent.

A cukorbehozatal viszont majdnem megháromszorozódott s 1922-ben nincs sokkal alul a 87,000 mm-án, mely németalföldi, Egyesült-Államokbeli, kanadai származású, de sokat veszünk Németországból, Csehországból, kisebb mértékben cseh uralom alá került Felvidékünkről. Az 1922/23. évi cukor-kampagne megkésett; hazai termelésünk elég nagy fölöslegéből 1922-ben semmit sem vittünk ki, sőt mig 1921-ben 23,000 mm melasszt vittünk Ausztriába, 1922-ben ebből is 46,000 mm behozatalunk volt főleg Németországból.

Nyers dohányt 1921-ben 10,000, 1922-ben 25,000 mm-t szerezünk, főleg Németalföldről s 1921-ben körülbelül ugyanannyit, a következő évben közel 35,000 mm-t vittünk ki, főleg Csehországba. Dohánygyártmányokban való forgalmunk jelentéktelen.

Nehéz egyelőre képet adni a gabonának s őrleményeknek, régi külkereskedelmi forgalmunk legfontosabb exportjának alakulásáról, az 1922. évi kivitel eltolódása miatt.

Behozatalunknak minden évben főtétele a hántolatlan rizs, 1921-ben közel 140,000, 1922-ben 120,000 mm-ával, Olaszországból, de tengerentúlról is, továbbá a kukorica, 1922-ben jó ötszörösével az előző évi 11,000 mm-ának. A kukorica délszláv és román megszállás alatt lévő magyar területekről jött, továbbá Bulgáriából. A gabona- és őrleménykivitel 1921-ben 2·4 millió mm volt, 1922-ben csak 2·1 millió, de már látni azt az átalakulást, hogy az utóbbi évben nagyobb a szerepe a feldolgozott áruk-nak: lisztnak (1·63 millió mm), malátának (127,000 mm), árpagyöngynak stb., míg az előző évben inkább előtérben voltak a nyerstermékek. Lisztünknek s a gabonaneműeknek is legjobb piaca Ausztria, azután Csehország s főleg a megszállt magyar területek; malátánk több nyugati államban eltudott helyezkedni s ezenkívül Jugoszláviában is, részben magyar területeken.

A gyümölcsfélékből behozatalunkban csak az alma, körte figyelemremélő, mintegy 19,000 mm-ával, főleg román megszállás alá került vidékeinkről; kivitelünkben a szőlő, alma, szilva, cseresznye, megy, Barack szerepelnek a terméstől függően változó mennyiségben. Szőlön-

ket Lengyelországban helyeztük el, az almát, szilvát Olaszországban, a barackféléket Ausztriában, Német- és Csehországban.

A behozatalban csökkent, a kivitelnél nőtt 1921-ről 1922-re a különféle olajos magvak és vetőmagvak forgalma; viszont a hagyma 1921. évi 130,000 mmázsás forgalma a következő évben 50,000-re apadt. Nőtt a cirokszakáll és nád kivitele is (35,000, illetőleg 21,000 mm), főleg Német- és Olaszországba, míg a szénaexport nagy része megszállott Felvidékünkre irányult. 1921. évi 209,000 mmázsás burgonyakivitelünk, melyet Ausztria kapott, 1922-ben elenyésző csekély volt s helyette közel 110,000 mm-át hoztunk be, felében a Felvidékről.

Jóllehet 1922-ben is több ízben voltak állatkiviteli korlátozások, az előállat-export 1921-hez képest annyira föllendült, hogy szinte szeretnők újabb állatszámlálással megállapítatni, hogy ez az iram nem túlgyors-e? Mintegy 37,000 szarvasmarhát és borjút vittünk ki 1921-ben, a következő évben már 110,000-et; juhot, kecskét 11,000-rel szemben 32,000-et, sertést, malacot 10,570-nel szemben 70,000-et, lovat stb. 950-nel szemben közel 13,500-at. Az állatkivitel kétharmada Ausztriába irányult; sokat szállítottunk — főleg szarvasmarhát és sertést Németországba, leginkább sertést Csehországba, többnyire lovakat Olaszországba, különféle állatokat egyéb nyugati országokba.

A hazai baromfi is kezdi megtalálói korábbi piacait; 1921-ben egy negyedmillió drb élő baromfit s 15,000 mm leölt baromfit szállítottunk külföldre, 1922-ben ez az export még nagyobbra növekedett. Olaszországon, Ausztrián, Németországon kívül Németalföld és Anglia a magyar baromfi fővásárlói, bár ez utóbbi piacon a fagyastott tengerentúli árú erős versenyével kell küzdenünk.

A tojáskivitel 18,000 mm-ról 30,000-re nőtt; főleg Svájc, de Olaszország, Franciaország és Anglia is vásárolják. Angliában a dán tojás versenye *erős. A nyersbőrök exportja 1921-ben 36,000 mm felé járt, 1922-ben csak 23,000 mm volt; főleg Németország, Svájc és Franciaország a vásárlók. A behozatal mintegy 4000 mm-nyi. Tollkvitelünk 21,000 mm-ról 26,000-re nőtt, főleg Németországba.

Az 1921. évi 25,000 mmázsás amerikai zsírbehozatal a következő évben valami kevéssel még növekedett is.

A borkivitel, dacára az 1921-ben felmerült nehézségeknek, közel 500,000 mm-ával nőtt s 1922-ben 860,000 mm-át tett, főleg Ausztria, Németország, Svájc, Lengyelország s cseh uralom alatt lévő Felvidékünk számára. Nőtt friss húskivitelünk is, a 77,000 mm-át meghaladva, leginkább Amerika felé; szalámi- és kolbászkivitelünk (közel 14,000 mm), Nyugat felé, de főleg Ausztriába.

A szén újabb külforgalmi adatait már említettük; a faanyag az ország megcsontkítása óta átvándorolt az importáruk közé. Évi tüzifaszükségletünk közel 10 millió mmázsásnak látszik; 1921-ben nagyobb részét Felvidékünkéről szereztük, a következő évben Erdélyből; Csehország és Románia változó kegyétől függ, hogy melyik oldalon nyílik meg a határ. A hazai faipar növekvő elfoglaltságára vall, hogy a bányafa kivételével minden faneműben növekedett 1921 óta a behozatalunk. A fenyőgömbfának $1\frac{1}{2}$ millió mm behozatala főleg a Felvidékről ered; a bárdolt és fűrészelt fenyő 37 milliós importja pedig leginkább Erdélyből, a bányafa (1922-ben 0·8 millió, az előző évben 1·2 millió mm), ismét főleg a Felvidékről.

Vasércból majdnem 1·5 millióra növekedett a behozatalunk, főleg elszakított felvidéki bányáinkból; kivitelünk pedig, mely 1921-ben 1·4 millió mm volt, egyszerűsítésre súlyedt. Gépeket 130,000 mmázsát hoztunk be, főleg Ausztriából és Erdélyből. A nyers és égetett mész 700,000 mmázsás behozatala a Felvidékről ered; amerikai foszfátot 1921-ben 115,000 mmázsát importáltunk, 1922-ben semmit. A cserzőanyagok behozatala is növekvő; tömegben legfontosabb a 65,000 mm tölgy- és fenyőkéreg, mely főleg a Felvidékről való.

A textilanyagok, fonalak és készárúk kereskedelmi forgalmát ismét nehezebb megítélnünk, mert a mennyiség jelzése itt legkevesebb támpontot ad az érték megbecsülésére. Nyerspamut behozatalunk több mint két-szerese (22,000 mm) az előző évinek, sokkal több a pamutfonalak és cérnák behozatala is (42,000 mm.), ellenben a pamutszöveteknek és kötött pamutárúknak 1921. évi 124,000 mmázsás behozatalát nem értük el egészen. A kenderbehozatal 21,000 mmázsás mennyisége korábban főleg megszállt Délvidékünkéről eredt, 1922-ben már az olasz behozatal is szerephez jutott. A jutabeho-

zatal (54,000 mm körül) tudvalevőleg Britindiából ered, a zsákárúk 30,000 mmázsás tömege felében Ausztriából, a kötélverő árúkból való növekvő kivitelünk piaca 1921-ben jóformán kizárálag a román megszállás alá került magyarvidék volt, 1922-ben a nyugati külföld is. Nyers gyapjúkivitelünk 1922-ben 43,000 mm mennyiséggel jóval mögötte marad az előző évi, közel 69,000 mmázsának; a gyapjúszövetek behozatala pedig (Csehországból, Angliából, Ausztriából, Lengyelországból) az előző évi színvonalat egy negyedével meghaladva, 39,000 mmázsát tett. Selyemárú behozatalunk csökkent, selyemfonalkivitelünk emelkedett, de a forgalomba került áruk mennyisége jelentéktelen.

Több mint 230,000 drb férfikalap, 75,000 nőikalap, 18,000 esernyő behozatala terheli mérlegünket, főleg az osztrák, német és olasz kereskedelem javára; 1921-ben 170,000 férfikalapot szállítottunk a román uralom alatt lévő magyar területekre, 1922-ben a kivitel csak 25,000 drb volt. A férfi- és nőiruhák s a fehérneműek behozatala 1921-ben jelentékenyen nagyobb volt, mint 1922-ben.

Egyre súlyosabb tehernek látszik a papírféléknek beszerzése; 1922-ben 200,000 mm kész papírt hoztunk be, főleg Ausztriából; 1921-ben jóval nagyobb volt a szerepe elszakított Felvidéknak importjának. Viszont a bőráruk forgalma némi javulást sejtet: 1921-ben 34,000 mm kikészített bőrt hoztunk be s közel 10,000 mm cipőt és cipőfelsőrészt; 1922-ben az előbbiektől behozatala a 24, az utóbbiaké a 8 ezer mmázsán alul maradt s kivitelünk némileg emelkedett. A gyalult faárúk behozatala 10—14,000 mm, a kivitelben a bútorok már nagyobb tömegük (23,000 mm), mint 1921-ben s parkettből, furnérből, hordókból szintén növekszik a kivitelünk. Bútorárunkat Erdélyen kívül a nyugati államok vásárolják. Üvegarúból 1921-ben 150,000 mm behozatalunk volt, 1922-ben 90,000 mm. Figyelemreméltó azonban, hogy még palacküvegből 1921-ben 32,000 mm behozatallal szemben csak 2000 mm kivitelt érhettünk el; 1922-ben már a 13,000 mm behozatallal kivitelünk egyenlő nagyságú volt, jobbára román uralom alá került vidékeinkre. A köárúk forgalmából a cement említésreméltó, ebből 1921. évi, mintegy 70,000 mmázsás kivitelünk 1922-ben már több mint negyedmillió mmázsára emelkedett; piacunk főleg Ausztria;

az előző évben az elszakított magyar területek is sokat vásároltak. Az agyagárúk behozatala 1921-ben s 1922-ben 135,000 mm volt. A legfontosabb tételek itt a keramits a porcellánárúk; kivitelünkben viszont a téglá és a cserép, amelyekből 1921-ben mintegy 43,000 mm-át, 1922-ben pedig több mint egymillió mm-át exportáltunk. Ausztrián és Jugoszlávián kívül a cseh és román megszállás alá került magyar területek a vevőink.

A nyersvas és vasárúk forgalmánál ki kell emelnünk, hogy az 1922. évi 300,000 mm nyersvasbehozatal majdnem háromszorosa az előző évinek, nagyra nőtt (250,000 mm) az ócskavas-import is, de már a rúdvas, pléh, vascsovék, tengelyek, szegék, csavarok, szerszámok s a különféle kész vasárúk importja jelentékenyen csökkent. Ezek egy részéből viszont kivitelünk erősen emelkedett s vevőink közt a román és délszláv megszállás alatt levő magyar területek a legfontosabbak.

Ólomból, rézből és egyéb nem nemes fémből való anyagbehozatalunk az 1922. évi 123,000 mmázsával szintén háromszorosa az előző évinek; kivitelünk a gyártmányokból valamennyit nőtt, az anyagokból csökkent. A gépekből való forgalmunkban a 93,000 mm behozatal 178,000-re nőtt, a 105,000 mm kivitel pedig negyedmillióra. Kivitelünk nagyrésze keleti és déli elszakított területeinkre irányul; a kivitelben nagyobb szerepük a mezőgazdasági és malomipari gépek, a behozatalban a textilipariak. A villamos gépek csekély behozatala csökkent, a kivitel 25,000 mm-val az előző évi szintét jóval meghaladta. A járművek forgalmában a kerékpárok csökkenő szerepe okozott visszaesést.

A vegyészeti nyersanyagok közül a szódának, marószódának behozatala fontos, melyek többnyire elszakított területeinkről érkeznek, részben növekvő mennyiségen, azután a trágasók és chilisaléstrom, melynek behozatala 17,000 mm-val több mint négyzerese az előző évinek; a kivitelben a borkőn, borseprőn kívül a keményítő említésremélte, szintén növekvő mennyiséggel.

Gyerlyaárúkból minden évben behozatali többletre szorultunk, gyufából is, de az 1921. évi nagy behozatal jelentékenyen leapadt; szappanból 1922-ben már kiviteli többlet mutatkozik.

Bár az 1922. évről nyújtott kép még nem mutatja

külforgalmunk további fejlődésének tiszta képét, abban a tekintetben kedvező jeleket állapíthatunk meg, hogy egyfelől mezőgazdasági termékeinkből többet nyújtottunk már a különbségben, másfelől pedig behozatalunk sem áll oly kizárolagosan használásra vagy elhasználásra szánt kész áruk ból, hanem részben oly ipari anyagokból, melyeknek tovább megmunkálása nálunk történik s a gyártmányokkal újból exportra jelentkezhetünk. Fogadjuk azonban még mind a kettőt bizonyos óvatossággal. Mezőgazdaságunkon két egymást követő jó esztendő segített: szolgáltató képességét kedvezőtlenebb évek rosszabb megvilágításban mutathatták be. Iparunk fejlődésének nagy segítsége a megélhetésnek a különbség legtöbb államhoz viszonyított olcsóbbasága s az, hogy anyagainak egy részét szintén gyöngé valutájú országokból szerezheti be (Ausztria, Németország). Felöttlő, hogy számos árúnál 1921. évi feleslegünk még túlnyomó részben cseh és román megszállás alatt lévő területeinkre irányult, a következő évben pedig egyebütt keresett elhelyezést; az onnan szerzett anyagainkat pedig szintén sok árúnál egyéb eredetűvel kellett fölcserélnünk. A zaklató határzárlatokon kívül e változásnak egyik főока lehet valutáris értékeink távolodása. Bármennyire átmenetinek tartjuk is ezt, azt a következményét, hogy gazdasági kapcsolataink egyik évről a másikra meglazultak s az elszakított területek szükségletét más oldalról fedezték, nagyon komolynak kell tekintenünk.

Hogy 1922-ben behozatalunkban a készárúk szerepe nem oly túlnyomó, azt sem fölszereltségünknek nem köszönhetjük, sem ipari termelésünk fokozódásának (bár ez is értékelhető), hanem főleg annak, hogy valutáris okokból a nem föltétlenül szükséges behozatalnak útját állották. S itt jutunk a tetszetősebbre vált külforgalom legkritikusabb pontjához: a növekvő termelés s a szinte erőltetett kivitel dacára külkereskedelmi mérlegünk passzivitása egyre jobban megterhelte az országot. Az 1921. év külkereskedelme 20·7 milliárdnyi behozatali többlettel járt; 1922 első három negyedévében már 34·7 milliárd volt a behozatal többlete s az év utolsó negyede ezt a passzivitást a csökkent koronaárfolyam mellett már 75·1 milliárdra emelte.

XI. ÁRVISZONYOK.

A mérhetetlen drágaság, amelynek ha egyik fejét le-nyíszálják, kettő nő helyette újból, egyik állandó és min-dig élesebb panasza a megsónkított Magyarország lakói-nak, akik kétségeesve néznek körül a külföldön, valamint a tőlünk elszakított területeken s a hírek apró morzsáiból, amelyek innen is, onnan is érkeznek, azt böngészik ki, hogy a legtöbb vonatkozásban mindenütt jobbak az állapotok, mint nálunk s ez a megsónkított ország egyéb szennedései mellett még a drágaság rendkívüli terhe alatt is roskadozik.

Ezt a panaszt, amely némely részében tárgyilag is indokolt, minden részében pedig sok szubjektív keserű-ségnak és nyomorúságnak a forrása, érdemes számszerű-leg is megvillágítanunk.

Nyilvánvaló, hogy a hosszú háború mohó anyag és értékfogyasztása az anyagokat, árukat ritkábbakká, tehát kapósabbakká tette s egyre több pénz (a pénz alatt itt a világszerte szokásos csereesközöt, az aranyat értve) kellett az áruk megvásárlásához. Az áruk értékének a szokásos pénzmennyiséggel értéke fölé való emelkedése ingatta meg a kettő között azelőtt évtizedeken át csekély eltéréssel meglevő egyensúlyt s behozta a közforgalomba a világparitás jelszavát. A világparitás mutatja meg, hogy oly államokban, amelyeknek nemes valutája van s amelyek a termelés és forgalom tekintetében nincsenek nyű-gös, kicsinyes korlátok közé szorítva, az árúért mennyivel több nemes pénzt kell adni, mint azelőtt.

A világparitás áradatai azt mutatják, hogy ma, körül-belül négy és fél évvvel a fegyverletétel után a nagy világ-piacokon 150—200 %-os drágulás van. Bár hosszú idő óta megszűnt az anyagok esztelen tékozlása, az újabb ter-

melés nem tudja még kielégíteni a régóta felgyülemlelt s kielégítésre váró szükségletet: az árú kevesebb, szükségesebb, tehát értékesebb is, mint a pénz.

Ne tévesszen meg bennünket az, hogy közben voltak műlő időszakok, mikor némely árúban olyan fölösleg látszott, amely hirtelenében nemcsak maga nem tudott elhelyezkedni, hanem az árnivót az egész vonalon átmenetileg lejebb nyomta. Nem lehetett itt még szó valóságos túltermelésről, csupán a termelés olyan mértékéről, mely a fogyasztóknak nem a szükségleteit, hanem a pillanatnyi vásárlóképességét haladta meg. S mert a termelés nem várhat sokáig arra, hogy a feldolgozásba fektetett tőkéit visszakapja, a kelleténél hamarabb megijedve, szinte végeladást kezdett rendezni árúiból.

Ez volt az az időpont (1921 tavaszán, az amerikai gyapotárok csökkenésének idején), amikor a drágulás hullámzásának visszafordultát kezdték hinni s ezt a reménysséget többen azzal a naiv okoskodással magyarázták meg, hogy a világháborúban oly tömeg ember pusztult el, hogy ezeknek elmaradt fogyasztása márás túltermelésre vezet. Ez az okoskodás nyilvánvalóan téves, hiszen a világháborúban elpusztultaknak fájdalmasan nagy tömege mégis csak elenyésző kicsi hányada az emberiségnek, de még kisebb töredéke a fogyasztóknak. A nagyobb igényű angol és amerikai háborús halottak csekély számával szemben mennyivel több orosz katona pusztult el, akinek primitív életszükségletei alig érintik a világtermelést. Csak a háborúban körülzárt központi hatalmak lakosságának négy-öt éven át ki nem elégithető s így feltorlódott textil-árúszükséglete sokszorosál teszi a háborús halálozások folytán elmaradt fogyasztásnak.

Ma is hallunk még itt-ott túltermelésről s nálunk gyakran idézik a cseh bányászat és ipar túltermelését is, pedig a világpiac szükségletéhez mértén ez mind nem túltermelés, hanem pillanatnyilag elhelyezkedni nem tudó árú, amelyet szabad mozgásában az államoknak elzárkózottsága, a közlekedésnek megbontott volta s a valutáknak az ingadozása akadályoz meg.

Az árak világparitásának hullámvonala valóban csak akkor indulhat meg, amikor a termelés utóléri a sokáki nem elégített fogyasztást, s az árúknak versenyképes elosztása kereskedelmi szerződések létesítésével, tilalmak

megszüntetésével újra meg nem indulhat. Ennek a bekövetkezésére is várunk kell még, nemcsak azért, mert Európának nagy függő kérdései elintézetlenek s a békeszerződések — amelyeknek végrehajtása lehetetlen, okos revíziója pedig késik — szinte puskaporos hordókat gördítettek az egyes államok közé, bármely pillanatban felrobbanni készülököt. És még egy okból késik a világtermelés rendjének, következésképpen a világparitásos árak lejebb szállásának ideje, ami bizonyos mértékig circulus vitiosus: a nemes valutájú országok termelési költségeit a leromlott valutájú országok nem tudják megfizetni, ezért a termelés nem fejtheti ki teljes intenzitását, s amíg a fegyverletételkor a legyőzött országok fenyegető réme volt a munkanélküliség, most a nemes valutájú országok szociális és termelési bajait szaporítja ez.

Nekünk ez kevés vigasz, mert árviszonyainkat nem a világparitás igazítja csupán — amely nem mutat szélsőséges kilengéseket s emelkedő irányzata is lassú — hanem az aranyparitás is, mely valutánknak a békébeli arany koronához való viszonyát mutatja, jobb mérték hiján pénzünknek külföldi értékelésével. Valutánknak az utolsó félév leszámlításával való rendkívüli ingadozásai, amely ingadozások azonban rövid átmenet kivételével hanyatló irányzat felé törekedtek, részben az alább elmondandó állampénzügyi okok következményei.

Az áralakulások azonban szorosan tapadtak a korona sorsához, mikor ez esőben volt, siettek elválni tőle, s külön úton járni, mikor a korona emelkedett, s még erősebben függetlenítették magukat, mikor a korona stabilizálása, amelyet korábban egyedüli és gyorsan ható orvosszernek hirdettek, egyidőre bekövetkezett.

Az indexszámlítás, a háború utáni gazdasági életnek ez a népszerűvé vált hőmérője, egyre széditionbb létráját mutatja az áremelkedésnek.

Hosszú ideig nyugodtan hangoztathattuk, hogy a korona belső vásárló ereje jóval fölötte áll pénzünk külföldi értékelésének. Ez volt az az időszak, amikor ipari üzemeinket a külföldi megrendelések béralkotásban alakjában fölkeresték, mert itt a megélhetés költségeinek s a munkabéreknek viszonylag olcsóbb volta a termelés költségeit leszorította. Kedvező volt ez az állapot azért, mert a munkanélküliséget nagyon enyhítette; kedvezőtlen azért,

mert a nagyobb kereslet az áruk megvásárolhatóságát, ez utóbbi pedig a munkabéreket ismét drágította. Amikor a korona kissé hosszabb ideig állomásozott egy szinvonalon, az árak és békrek mindenkor emelkedni kezdtek s ilyekeztek haladni a föntemlített aranyparitás felé, amely 1922 végén átlagos számítással 500-szorosa volt az akkori árfolyamnak.

Ennek az áremelkedésnek még nincs vége, mert a világpiaci áraktól való függésünkön kívül saját pénzünk külföldi értékelése, külkereskedelmi mérlegünk alakulása, állambíráztatásunk bajai minden közrejátszanak, mint rendkívüli árbefolyásoló tényezők.

Nem lehet azonban szó nélkül hagyni, hogy a drágulásnak ezt a mértékét bizonyára lassította volna az, ha az áremelkedés fokozására való spekuláció kevésbé igyekezik a várható — de be nem következett — veszteségeket előre leszámitolni és megfizetni a fogyasztóval. A tagadhatatlanul gyors ütemben érkező újabb állami terhek igen gyakran szolgálnak alkalmul oly áremelésekre, amelyekből az új terhek fedezete sokszorosan kikerül; a későbbi beszerzés költségességtől való félelem megteremtette az utánpótlási ár kényelmes elméletét, amely az olcsóbban szerzett árut akkora nyereséggel igyekezett eladni, amely a normális hasznót biztosítaná a legpesszimistább módon számított jövő beszerzés eshetőségeire is. Jogosult lett volna ez az eljárás, ha az utánpótlási ár számításánál egyötötféleképpen törekedtek volna; minthogy azonban a később szerzett árú nagyobb költségeihez ismét hozzájárult bizonyos bőven számított pótlék a következő beszerzés nehézségei címén, a veszteségnek az az árnyéka, amely az áruközvetítés mögött kísértett, de valóságban elő nem lépett, többszörös indokolatlan drágítást okozott.

A mezőgazdaság terményeinél, mint említettük, szintén hasonló jelenség mutatkozott, a vidéki állattartásnak sokszor pánikszerű áresései a budapesti piac húsárain egyáltalán nem voltak érezhetők; a budapesti tőzsde gabonaárjegyzései rendszerint kevés effektív eladás nyomán alakultak ki, amikor pedig 1922 végén — bár szintén csekély mennyiségekre szoritkozó — határidős kötések történtek, ezeknek áremelő hatása azonnal érezhető volt.

Az a meggyökeresedett felfogás, hogy a búza ára diktálja nálunk az egyes cikkek áralakulását is, éppen a tőzsdei kötések folytán formailag igazolódott ugyan most is, de nem szabad elfelednünk, hogy a mezőgazda a búza árának kialakulására most sokkal kisebb befolyással van, mint korábban, mert a pénzgazdálkodásról, ahol lehetett, visszaállt a terményben való cserére, ez pedig az árkülönbségek finomabb árnyalatait sohasem juttatja ki-fejezésre.

Ha az árviszonyok alakulását néhány adattal is megakarjuk világítani, idézzük mindenekelőtt a nagykereskedelmi árakra vonatkozó adatokat egy külföldi összeállítás nyomán, amelyből Magyarország adatai hiányoznak ugyan, de amely élénken mutatja, mily eltérően emelkedtek a nagykereskedelmi árak a hadban vesztes, a győztes s végül a semleges vagy a háború által kevésbé érintett államokban: 1922 novemberében a nagykereskedelmi árak Németországban a békebeli árszinvonval 945-szörösére rúgtak, Csehországban 10·2-szeresre, Olaszországban 6-szorosra, Franciaországban 3·5-szörösre, Norvégiában 2·2-szeresre, Japánban 1·9-szeresre, Dániában 1·8-szorosra, Svájcban 1·7-szeresre, Angliában ugyanannyira, Németalföldön 1·6-szorosra, Svédországban és az Északamerikai Egyesült-Államokban 1·5-szörösre.

Az ily összeállítások minden önkényesek, s attól függnek, hogy mily áruk minő csoportosításban foglaltatnak bennük. A részleteket mellőzve, annyit még kiemelhetünk, hogy az áraknak a háború kezdete óta való lassú emelkedése 1917-ben ugrott először nagyobb magasságra, azután folytatónak növekedve, 1920-ban ismét lökésszerűen emelkedett, a következő évben némi hanatló irányt mutatott, 1922-ben azonban, különösen az év közepén túl, újra fölfelé tört.

Ha nem a nagykereskedelemnek, hanem a kisforgalomnak árait vizsgáljuk, meg kell állapítanunk, hogy az élelmiszerök drágulása mindenütt alulmaradt a ruházati cikkek drágulásán s a tengerentúli államokat érintette a drágulás folyamata legkevésbbé. A békéárakkal szemben százalékokban kifejezve az 1922 szept. 30-án volt árakat nemely államban szédítő számokat kapunk:¹ így Ausztriá-

¹ Dálnoki és Hallósy: Közgazdasági Figyelő.

ban az élelmiszerknél 1.353,000%-ot, Lengyelországban 101,358-at, nálunk 30,480-at, Németországban 15,327-et, Bulgáriában 2279-et, Csehországban 1005-öt, Finnországban 1065-öt, Olaszországban 398-at, Belgiumban 286-öt, Franciaországban 191-et, Norvégiában 128-at, Dániában 84-et, Spanyolországban 81-et, Svédországban 80-at, Angliában 72-öt, Svájcban 52-öt, Németalföldön 40-et.

A ruházati cikkek drágulásánál Ausztria 1.915,800% áremelkedést mutat. Magyarország 41,856%-ot, Németország 25,900-at, Finnország 999-et, Olaszország 521-et, Franciaország 215-öt, Norvégia 142-öt, Anglia 140-et, Dánia 117-et, Svédország 105-öt.

A kispolgári tiszviselő vagy jobb munkáscsaládok békebeli tényleges háztartási költségeinek és szükségleteinek figyelembevételével az azóta történt árváltozások alapján készített megélnetési jelzőszámok szerint (D. Kovács Jenő számításai) nálunk a megélnetés drágulása a háború kitörése óta 1922 december végéig több mint 256-szoros; legjobban a ruhákodás költségei drágultak (420-szorosra), azután a fűtés és világítás költségei, 389-szeresre. Az 1922. év folyamán, november kivételével minden hónapban emelkedtek az árak, január, március, június és október hónapokban, több mint 10%-kal, február, április, május, augusztus és december hónapokban a 10%-on alul maradó hányaddal, de magában júliusban 48·7, szeptemberben pedig újabb 36·3%-kal. Az egész éven át a drágulás 322% volt, az év egyes hónapjaiban pedig (az 1921 december 31-iki árakat 100-nak véve) a következő:

Január	111·5	Július	258·2
Február	116·6	Augusztus	273·8
Március	134·5	Szeptember	373·6
Április	142·0	Október	413·2
Május	149·0	November	406·8
Június	173·6	December	422·0

Mindezek a számok azonban még alatta maradtak az aranyparitásnak, amint hogy az utolsó év árainak szinte lázas előretörése is azt mutatja, hogy az árak így akarják csökkenteni azt a távolságot, mely őket az arany-színvonaltól elválasztja. Ez nyilvánul meg úgy a mezőgazdasági cikkek, mint az ipari termékek áránál, úgy szintén az értékpapiroknál. Ez emelte — szintén az utolsó

másfélévben — az ingatlanok árát is, ez utóbbiak legbiztosabb értékkonzerválónak mutatkozván, áruk már az aranyparitáson is túl mozog, s a szántóföld holdja negyed- és félmillió K körül van.

Az áralakulások jellemzésére bemutatunk még néhány számot. Az élelmiszerek köréből a kenyér (barna kenyér), s a disznózsír a legfigyelemre méltóbbak. Ezeknek az 1914. évi június 30-án volt árát 100-nak véve, a további árak a következők voltak :

		Kenyér	Zsír
1916.	I. 15.	175·0	448·7
1918.	I. 15.	217·5	679·5
1920.	I. 15.	1275·0	6469·2
1922.	I. 15.	2287·5	9950·0
1922.	XII. 15.	43700·0	49101·8

A kenyéráraknak a háború folyamán való kisebb emelkedése természetesen az ármaximálásokkal függ össze.

A legismertebb értékpapiroknak az utolsó években való árhullámzását pedig a következő adatok mutatják :

	1920	1921 december végén	1922
Magyar hitel	2070	1990	11,000
Osztrák hitel	1190	1170	1850
Ganz-Danubius	25,500	37,600	1.020,000
Ált. Kőszénbánya	12,150	11,750	129,000
Salgótarjáni	9475	5850	54,250
Rimamurányi	4175	2860	12,400

A budapesti tőzsden jegyzett értékpapírok ára 1922 év folyamán általában 463·2%-kal emelkedett; az 1921 december végi árfolyamot 100-nak véve, a vasművek és gépgyárok részvényei érték el a következő év végén viszonylag a legmagasabb árakat, 941·3-at, azután a bányák és téglagyárok részvényei 748·8-at, majd a közlekedési vállalatok következnek 635·6-tal. Legkisebb az áremelkedés a takarékpénztárnál (276·3) és a bankoknál (297·1).

XII. KÖZLEKEDÉS.

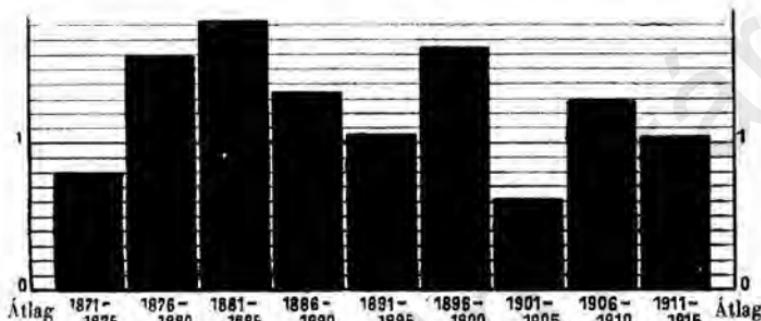
Több, mint félmillió ember (586,227) élt már 1910-ben Magyarországon a közlekedésből; ezek 51·8%-a azon a központi területen, ahol az ország főközlekedési vonalai összefutottak; román megszállás alá került a közlekedésből élő népesség 20·4%-a, a cseh megszállás területén él 18·7%. Országos átlagban a lakosság 3·2%-a fűződik a közlekedéshez; a megcsontkolt Magyarországon 4·1%-ra emelkedik az arány, a békészerződéssel elszakított részeken pedig csak 2·6%-ot ér el.

Közlekedési hálózatunkból kiesett a legfontosabb, a legszabadabb és legfüggetlenebb, a tenger. A magyar-horvát tengerpart jelentéktelenebb kikötőit nem is említi, egy fontos kikötőváros elvesztését kell siratnunk, Fiumét. Nem szólva azokról az egyéb áldozatokról, amelyeket a magyar állam ennek a városnak a fejlesztésére fordított, legyen elég kiemelnünk azt, hogy magának a kikötőnek a kiépítésére fordított állami kiadások 1870 óta 55.066,856 békekoronা költséget emészttettek föl. Bár Fiume sorsa nemzetközileg még nincs tisztázva, valószínű, hogy Olaszország a békészerződésekben és egyezményeken kívül megszerzett szupremáciájához ragaszkodni fog. Az elhagyott kikötő és kihalt város képe mutatja, hogy Fiume tengeri forgalmának azt a tápláló forrását, amelyet eddig a magyar mezőgazdasági és ipari termelés bőségében bírt, elveszíti, mert minden egyéb szomszédos területnek megvan a maga megszokott útja a tengerhez más irányban.

Ma még korai arról beszélni, hogy Magyarország gazdasági megerősödése esetén hol fog újra föléledni a magyar kereskedelmi tengerészet. Amily érdeke gazdasági területünknek, hogy minél olcsóbb, rövidebb és bárátságosabb úton jusson a tengerhez, úgy érdeke lesz nem

egy kikötőnek, hogy megfelelő gazdasági háttéret biztosítson magának, amely forgalmát táplálja.

Kereskedelmi tengerészeti hajóállománya 1914-ben, a világháború kitörésének évében 549 volt és pedig 412 vitorlás, 1837 tonnatartalommal, továbbá 137 gőzös, 147,906 tonnatartalommal. Az utolsó békeévben a fiumei kikötőn át lebonyolított tengeri kereskedelmünk a behozatalban 9·23, a kivitelben 11·74 millió métermázsát tett.

A magyar állam kiadásai a fiumei kikötő építésére 1871-től 1915-ig öt éves átlagokban millió koronákban.

Ugyanezen idő alatt fejlődött:

a) a város lakossága
17,884-ről 49,806-ra.

b) a kikötő forgalma
1·7 millió q-ról 13·1 millió q-ra.

Kikötőnk elvesztése folytán legnagyobb hajózási társaságnak, az Adria, olasz vállalattá vált. Olasz hangok hallatszanak ma is már, melyek Fiume felé hívogatnak újra; de amíg áruinknak a délszláv gyűlölet hídján kellene átmenniök, addig a fiumei út nem barátságos és biztató.

A belső hajózás lehetőségei szintén nagyon csekélyre zsugorodtak. Korábban 6011 km. hajózható vizi útat tar-tottunk számon, amiből 2511 km. hosszúságban gőzösök is járhattak. Most, hogy Dunánk Budapesttől 70 kmnyire

már halárfolyóvá vált, a hajózható viziútak hossza csak 2128 km. marad, gőzerővel pedig legfeljebb 1063 km. hosszúságot járhatunk be.

A hajózható vizekből csak a következő töredékek maradnak meg:

a) Gőzhajóval az év legnagyobb részében szabadon járható útak:

1. A Duna az Ipoly torkolatától a délszláv állam határáig (ide számítva a győri és szentendrei mellékágakat is) - - - - - 343 km.

2. A Tisza Szegedtől Szolnokig - - - - - 192 "

3. A Körös Szarvasig - - - - - 30 "

4. A Balaton - - - - - 121 "

b) Részben hajózható vonalak:

1. A Tisza Szolnoktól Vásárosnaményig - 352 "

2. A Maros Makóig - - - - - 25 "

Ezeken kívül mint hajózható határfolyók szerepelnek a Duna (a jobbparton) a cseh felső határtól az Ipolyig 159 s a Dráva (a balparton) Podgajcítól Barcsig 78 km. hosszúságban.

A Ferenc-csatorna összekötő vonala teljesen kiesik hatalmunkból.

A Duna és Tisza között évtizedek óta tervezett újabb csatorna a Tiszavölgy termékeit könnyebben terelné nyugat felé; a csatorna közvetítése nemcsak a gazdasági élet forgalmát szabályozná jobban, hanem áldásos könnyítést szerezne a vasútnak is, sőt az Alföld öntöző berendezéseit is szolgálva, a mezőgazdasági termelés hozamát emelné nagy mértékben.

Hajózó vállalataink forgalma természetesen nincs oly szűk határok közé szorítva, mint a magyar folyó fölötti impérium. A Duna nemzetközi jellegét a békészerződés biztosítja, s ha a dunai kérdések intézésében meglehetősen alárendelt szerepre szorultunk is le, hajóink kihasználhatják a folyami út előnyeit. A Dunára vonatkozó végeleges(?) szabályzat ügyében ezidőszerint az 1921 július 23-iki párisi egyezmény az irányadó. Eszerint a Dunán kívül nemzetköziek a bennünket érdeklő alábbi folyamszakaszok is: a Dráva Barcstól, a Tisza a Szamos torkolatától és a Maros Aradtól. Az Európai Dunabizottság, melynek hatásköre a tengeri Dunára terjed ki, Francia-

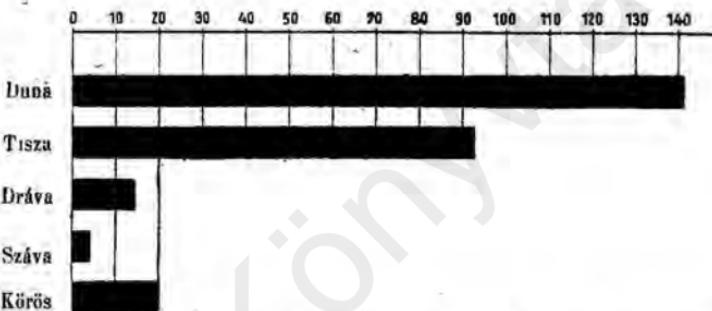
ország, Anglia, Olaszország és Románia kiküldötteiből áll; a nemzetközi Dunabizottság a hajózható folyami Dunára kiterjedő hatáskörrel, a parti államoknak s így Magyarországnak képviselőiből alakult. E bizottság székhelye öt évi időtartamra Pozsony. A szabályzat a folyam szabályozásának, javításának, az illetékek és vámok szedésének módjairól olyan körülmenyességgel intézkedik, s annyi közbenső hivatalt szervez, ahogy azt az újabb nemzetközi szerződésekknél megszokhattuk.

Meg kell még említenünk, hogy a Duna hajóforgalma újabban ismét élénkül. 1920-ban Budapestre 4443 hajó érkezett, 1921-ben 5710. A Budapestre hajón szállított áruk mennyisége 1921-ben 3·98 millió mm. volt, az innen elszállítottaké pedig 1·05 millió. A tiszta transitó forgalomról, amely pedig a Balkán-államoknak a pozsonyi ki-kötövel való élénkülő forgalma folytán növekszik, nincs adatunk.

Vasúti hálózatunknak és kiépített utainaknak hosszá- ról az alábbi adatok tájékoztatnak:

T e r ü l e t	A vasutak hossza	Az állami	A törvény- hatósági	Az állami és törvény- hatósági	
		u t a k h o s z a			
		k i l o m é t e r e k b e n			
Cseh megszállás	3,833	2,548	6,931	9,479	
%-ban	19·5	23·1	21·2	21·7	
Román megszállás	5,263	4,552	7,946	12,498	
%-ban	26·6	41·3	24·5	28·7	
Détszláv megszállás	1,834	490	2,510	3,000	
%-ban	9·3	4·4	7·7	6·9	
Osztrák megszállás	424	272	962	1,234	
%-ban	2·2	2·5	2·9	2·8	
Fiume	5	3	85	88	
%-ban	0·0	0·0	0·3	0·2	
Összes megszállás	11,359	7,865	18,434	26,299	
%-ban	57·6	71·3	56·6	60·3	
A megcsorított Magyarország	8,364	3,163	14,167	17,330	
%-ban	42·4	28·7	43·4	39·7	
Magyarország összesen	19,723	11,028	32,601	43,629	

Csak kevessel volt a 20,000 kilométeren alul a magyar sinhálózat hossza, s a töredék, amit megtarthattunk belőle, alig haladja meg a 8000 kilométert, valamivel emelkedve fölül a népességi arányon, amelyben részesednünk még megengedték. A cseh és román megszállás területe a terepvízonyok miatt lakosságához viszonyítva gyöngébben van ellátva vasúthálózattal, a délszláv uralom alatt lévő terület s Nyugatmagyarországnak határsávja pedig jóval kedvezőbben, mint a megcsónkított Magyarország, amelynek sűrű népességéhez, különösen pedig nagyrannott városaihoz képest a megmaradt vasúthálózat csekélynek mutatkozik.

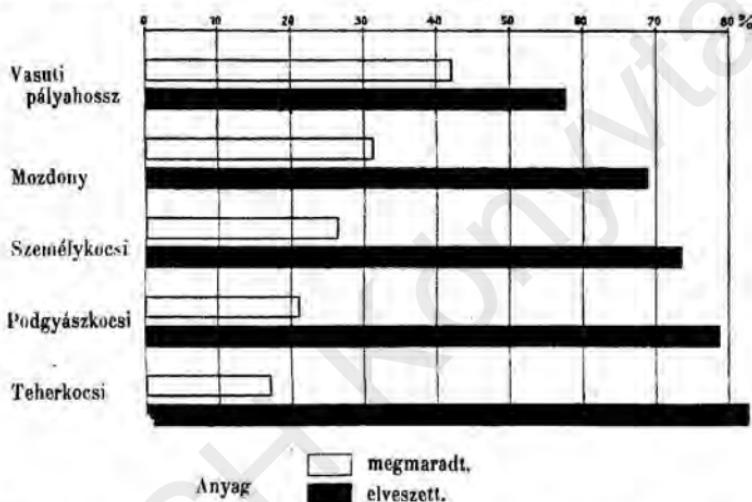
A magyar állam kiadásai a fontosabb folyók szabályozására az 1871–1915. években millió koronában.

Nehéz is azt az összehasonlító formulát keresni, mely az ország nagy népességű és nagy gazdasági forgalmú közepének megfelelő vasúti erőviszonyokat tudna bemutatni. A sinhálózat hosszúsága alig irányadó erre; a vonatforgalomnak adatai egyáltalán nem számíthatók ki oly pontossággal, hogy meg lehetne állapítani, mennyi esik ebből a megcsónkított Magyarország javára, mennyi az elszakított részekre. Hiszen a gazdasági kapcsolat oly erős volt, hogy a központ s a végek egymást segítve, önmagukat táplálták s a Budapestre befutó vonatok hosszú sorai egyszerre szolgálták minden fél érdekeit.

A vasutakban való nagy veszteségünk inkább abból tűnik ki, hogy a központi gazdagabb vidékek tökeerejéből sokszor igen súlyos gazdasági áldozatok árán építettük ki a magyar állam pénzügyi helyzetének igen válságos éveiben a rendkívül költséges hegyi pályákat a kisebb

forgalmú vidékek javára, hogy azok bekapcsolódhassanak az egész ország elevenebb gazdasági életébe. A nekünk maradó sík terület olcsóbb előállítású, nagyforgalmú vonalainak jövedelmén túl is komoly állami költségeket kellett fordítanunk a kevésbé jövedelmező s igen nehéz terepviszonyú vasútak építésére, amelyeknek gazdasági hasznát most idegen államok élvezik.

És élvezik a magyar vasutaknak azt a fölszerelését, amely sokkal nagyobb arányban volt szükséges a központi területek forgalmának lebonyolításához, mint az elszakított részekének.

Magyarország vesztesége vasutakban és vasuti felszerelésben a trianoni béke folytán a régi állapot százalékában kifejezve.

A magyar vasúti park 1913 novemberében 4949 mozdonyból, 8718 személykocsiból, 3537 podgyászkocsiból, 105,837 teherkocsiból állott, amivel szemben 1920-ban mintegy 1549 mozdony, 2284 személykocsi, 749 podgyászkocsi és 18,010 teherkocsi állhatott rendelkezésünkre, forgalmunk lebonyolításához megközelítően sem elégéges állomány s a vonalhosszúsághoz való arányításban is jelentéktelen kis töredék.

Amig a vasúti vonalak 57,6%-át vesztettük el, a mozdonyoknak 68,7, a személykocsiknak 73,8, a podgyászkocsiknak 78,8 s a teherkocsiknak 83%-át ragadták el

tőlünk, holott a nép nagyobb sűrűségéhez s a forgalom intenzívebb voltához képest szállítási eszközeink nagyobb hánynadát kellett volna itt hagyni, mint ahogy a vonalak hosszúságában részesedünk.

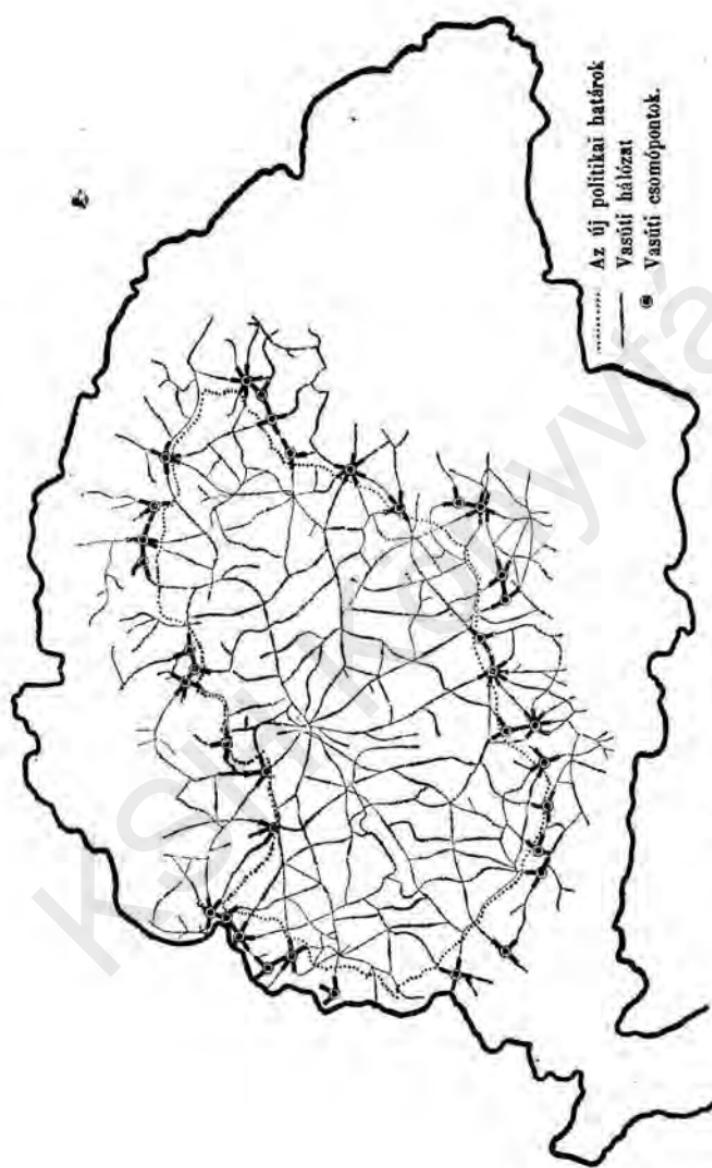
Vasúti hálózatunk megcsonkítása, fölszerelésünk legnagyobb részétől való megfosztás mellett közlekedésügyünk egységet abban sújtották legvégzetesebben, hogy a forgalmi csomópontokat határaink megállapításánál következetesen az új államoknak adták, hogy egymásra utalt vidékeink ne tudjanak érintkezni egymással s vasúti vonalaink csonkán, befejezettel meredjenek a mesterséges határok felé.

Ha a határok átlépésénél nagyon lényeges könnyítések nem történnek, Magyarországnak tulajdonképpen új határain belül körvasutat kellene építenie, hogy a csonka vonalakat összekapcsolja s így a levágott vérző tagokat bekötözze.

A vasút- és úthálózatnak a területhez és népességhoz való viszonyitását az alábbi adatok mutatják be:

Terület	A vasutak hosszából esik		A közutak hosszából esik	
	száz km ² -nyi területre	százezer lélekre	száz km ² -nyi területre	százezer lélekre
Cseh megszállás --	6	107	15	265
Román " --	5	100	12	237
Délszláv " --	9	122	14	200
Osztrák " --	11	145	31	425
Fiume -----	24	10	419	177
Összes megszállás-	6	107	14	247
A megcsonkitott Magyarország --	9	110	19	228
Magyarország összesen	7	108	15	239

A népességhoz való arányról már szólottunk; a területi viszonyításban a tanulság az, hogy a pályaépítésre alkalmas síkvidékeken körülbelül egyforma sűrű a vasúthálózat (úgy Magyarország központi területén, mint a délszláv uralom alá került vidéken s Nyugatmagyarországon), a lakatlanabb s csak a folyó völgyekben megköze-

A megesonkított vasúti csomópontok.

lithető vidékeken, tehát a cseh és román megszállás területén pedig ritkább.

Vasúthálózatunk megcsönkitása s a folyamhajózással való kapcsolat megrontása annál súlyosabb ránk nézve, mert gazdasági életünk berendezkedése mellett az év bizonyos hónapjai igen nagy feladatok elé állítják közlekedési szerveinket s ekkor minden kis eltolódás súlyos anyagi károkat okozhat: az év más részében pedig nincsenek teljesen kihasználva forgalmi vonalaink.

Mégis erősen hangsúlyoznunk kell, hogy Magyarország közlekedésügye attól a mély ponttól kezdve, amelyet a románok kifosztó hadjárata jelentett, nagyon figyelemreméltonan javult a szén- és vashány nagy akadályai dacára is.¹ Jelentős állami beruházások sorozatának kellett ugyan megindulnia, hogy ez megtörténhessék, s a teljesen leromlott mozdony- és kocsipark hasznavezetővé legyen, de a vasúti járatok sűrűségében, rendszerességében, a forgalom gyors lebonyolításában szinte hónapról-hónapra javult a teljesítmény. Ijesztő momentum ugyan, hogy 1922 ószén a szénhiány miatt ismét forgalmi korlátozásokra volt szükség: ez azonban nem vasúti gazdálkodásunk hibája, hanem azé a szerencsétlen helyzeté, amelybe országunk a megcsönkitás folytán került s a szomszédok hajlandóságának van kitéve.

Vasútaink nagy teljesítményeit nem méltányolva, sokat támadják újabban az ismételt s valóban nagymérvű tarifaemeléseket. Kétségtelen, hogy minden tarifaemelés fokozza az általános drágaságot, s így emeli a vasutak üzemi költségeit, úgy hogy a tarifaemeléstől várt pénzügyi haszon mindig kisebbre zsugorodik össze. Az is bizonyos, hogy az a felfogás, amely a vasutakban elsősorban a közgazdasági jelentőséget látva, jövedelmezőséget nem keres, a mai nehéz állami pénzügyi viszonyok között ideálnak jó, de közvetlenül nem alkalmazható. A tarifák súlyos emelése nemcsak nálunk következett be, hanem egyéb államokban is, s ahol újabban tarifaleszálításról beszélnek (mint Csehországban), ott ez inkább egy váláságos gazdasági élet galvanizáló kísérlete. Amíg a tarifaemelés — s ez áll vasútra és postára egyaránt — az

¹ A kifosztás méreteiről s a rekonstrukció munkájáról I. Kelety Dénes; A megcsönkitott államvasutak c. művét.

üzemi költségek megtérítésére szolgál, addig — ha kellenél is — bele kell nyugodnunk; mihelyt csupán pénzügyi érdek az indoka, az általa keltett drágulás olyan erős visszahatást okozhat, hogy az orvosság a beteget még csak elgyöngíti.

A közlekedés hálózatának szétágazóbb fonalai, a közútek még nagyobb mértékben kiesnek impériumunk alól. A kiépített állami és törvényhatósági útaknak 43,630 kilométernyi hosszúságából csak 39,7% marad a megcsontkított Magyarország területén; az állami úthálózatnak 28,7, a törvényhatóságiaknak 43,4%-a.

A kétféle útipusnak ezt a nagyon eltérő arányát az magyarázza, hogy az állam a nehezebb építésű, fontosabb vonalakon vezető útak gondozását — röviden szinte azt lehetne mondani, a drágábbakat — vette magára, a könnyebbeket, a kevésbé jelentőseket a törvényhatóságoknál hagyta, s állami útnak minősített olyanokat is, amelyeknek fönntartására a törvényhatóságok anyagi eszközei elégtek voltak. Így történt, hogy a perifériáknak úthálózata — ismét a központi vidék nagyobb adózóképeségéből — javarészről igen jól megépített állami út, s különös gonddal készültek éppen azok az útszakaszok, amelyek hágókon és szorosokon át a szomszéd államokba közvetítették az átjárást, az ország központi vidékei pedig gyérebb szövésű úthálózattal maradtak s inkább törvényhatósági útakkal.

Az útak építéséhez szükséges köanyag nagyobb részét elvesztettük s arra egyelőre nem is gondolhatunk, hogy az úthálózatnak itt számszerűleg még nem is említett további erezeteit, a községi és közdűlő útakat jobb karba hozhassuk. Az Alföld termékei pedig ezeken átjutnak a forgalom nagyobb vonalaihoz, s a nemcsak számban megcsökkent, de teljesítőképességhen is gyöngült igaerő most sokkal nagyobb nehézségekkel küzd az árú szállításában, mint eddig, járhat a fogyasztó sürgősenben várja az árut, mint korábban.

A kiépítettnek nevezett útak is annyira le vannak romolva a háború alatt s óta elmulasztott, vagy rendkívül megrágult útfenntartás hiányos teljesítményei miatt, hogy a közútek rendbehozása hosszú időre terjedő, nagy költséget igénylő beruházási programot jelent.¹ Az állam-

¹ Buday Béla : Magyarország közútairól.

nak az a törekvése, hogy saját üzemben tartott kőbányák termékeivel igyekszik az útfenntartó anyag hiányát csökkenteni, a rendkívül nagy szükséglethez képest csekély eredményű.

A közlekedési hálózatba újabban inkább bekapcsolódtak a gépkocsi járművek, azonban legtöbbször nem e munka első kiadásában ajánlott módon, hogy a vasúti szállítás kiegészítő funkcióit lássák el, hanem a vasúti tarifák emelkedése óta a vasútakkal versenyzően. A légi forgalomban pedig Budapest közbenső állomása lett egy francia és román érdekeltség által alapított Konstantinápoly—Páris közötti járatnak, melyen személyforgalom mellett posta- és csomagforgalom is rendszeresítve van. E kezdeti kísérletekről tüzetes adataink még nincsenek.

A posta- és táviróintézményről kell még megemlítenünk, hogy 4324 postahivatalunk közül 1849-et tarthatunk meg, ez 42,8%-ot jelent, s 4972 távirdahivatalunkból 2105 marad meg, ez 42,3%-os részesedést jelent, valamivel nagyobbat, mint amekkora a népesség számából országunknak visszahagyott hányad.

A megmaradt posta- és távirdahivatalok azonban az ellenséges megszállás után úgy ki voltak fosztva, hogy csak fokozatosan kezdhatték meg működésüket, s mint a vasútaknak, úgy a postának is szívós energiára volt szüksége, hogy a nehéz viszonyok közt szervezetét újra kiépítse.

XIII. TŐKESZERVEZET.

A magyar tőke a korábbi századok zivataros erőpazarlása miatt nem halmozódhatott föl úgy, hogy elég-séges legyen gazdasági életünk állandó táplálására; idegen tőkék vegyültek már a multban is hitelszervezetünkbe, főleg osztrák eredetűek, s nem tudjuk kimutatni, mekkora a részesedésük. A magántőkéknek a gazdasági vállalkozásokban való szerepe számszerűen nem ismeretes előttünk; a magyar földnek, legfőbb erőforrásunknak terheiről csak néhány vázlatos adatot nyújthatunk. Tőkéink a hitelintézetekben, bankokban, takarékpénztárakban és szövetkezetekben vannak leginkább megszervezve; ezenkívül a kereskedelmi és ipari részvénytársaságok gyűjtöttek össze nagyobb tőkeerőt, de részben a bankszervezet segítségével s a kettőnek egybefonódása szintén ismeretlen mértékű. Az utolsó békés évtizedekben pedig a hitelintézeteknél úgy, mint a termelő részvénytársaságoknál hazai, de velünk ellentétes irányú tőkecsoportosulásokat is tapasztalhattunk, a nemzetiségi intézetekét, amelyek nem erőink gyarapítására, hanem azok elforgácsolására törekedtek.

A magyarországi hitelintézetek számáról és tőkeerjéről a következő oldalon levő táblázat tájékoztat.

Magyarország hitelszervezetének 24 milliárdos saját tőkjéből tehát kerekén 70% esett a megmaradó központi terület tőkegyűjtő intézeteire. S ezek jobban vonzották magukhoz az idegen tőkét is. Több, mint tízmilliárdnyi idegen tőke bizalma kereste föl ezeket az intézeteket, 78,4%-át téve az összes hazai hitelintézetek fölötti tőkjének. Központi területünkön kívül legerősebbek a hitelintézetek a románok által megszállott vidéken, ahol nemcsak az Alföld szorgalmának gyümölcsét forgató

Terület	A hitelintézetek		
	száma	saját tőkéje	idegen tőkéje
		millió koronákban	
Cseh megszállás — —	723	172·1	772·7
%-ban — — —	15·1	7·0	6·0
Román megszállás — —	1,651	428·0	1,488·5
%-ban — — —	34·5	17·5	11·6
Délszláv megszállás — —	443	105·3	375·4
%-ban — — —	9·3	4·3	2·9
Osztrák megszállás — —	93	11·8	88·3
%-ban — — —	1·9	0·5	0·7
Fiume — — — —	9	14·3	57·5
%-ban — — — —	0·3	0·6	0·4
Összes megszállás — —	2,919	731·5	2,782·4
%-ban — — — —	61·1	29·9	21·6
A megcsonkitott			
Magyarország — —	1,861	1,713·2	10,057·9
%-ban — — —	38·9	70·1	78·4
Magyarország összesen —	4,780	2,444·7	12,840·3

nagy magyar városok pénzintézetei vannak, hanem Erdély tőkegyűjtő szervei is, valamint a takarékos és fejlett hiteléletű szász faj pénzintézetei is: sőt itt kezdett Jasan szétágazni az oláh nemzetiségi hitelszervezet újabb keletű növénye is.

A népességhez viszonyítva, a délszláv uralom alá került intézetek valamivel gazdagabbnak látszanak, s a felvidékiek és a nyugatmagyarországiak legkevésbbé tőkeerősek. Az intézetek saját tőkéjéből ugyanis Magyarországon általában egy lakosra 134 K esett; az ország központi területén ez az átlag 225 K, a délszláv megszállás alatt álló intézeteknél 69, a románoknál 82 korona, a cseh megszállás alatt azonban 48, s Nyugat-Magyarországon 40 korona.

A bankok és takarékpénztárak működési irányá közt Magyarországon oly kevés a különbség, hogy bátran egybefoglalhatjuk őket, hozzájuk csatolva a számra kevés földhitelintézet adatait is. Az intézetek számát és tőkéjét ebben a csoportosításban ezek az adatok világítják meg:

Terület	A bankok és takarékpénztárok				
	száma	saját tőkéje	idegen tőkéje		
			összesen	ebből	
millió koronákban					
Cseh megszállás —	286	152·2	717·2	631·8	—
%-ban —	16·0	7·0	5·9	11·2	—
Román megszállás —	603	390·2	1,356·8	843·6	265·7
%-ban —	33·7	18·0	11·2	15·0	7·0
Délszláv megszállás —	188	85·0	308·8	259·7	—
%-ban —	10·5	3·9	2·6	4·6	—
Osztrák megszállás —	31	8·3	79·0	75·1	—
%-ban —	1·8	0·5	0·7	1·3	—
Fiume —	6	11·7	56·8	28·6	—
%-ban —	0·3	0·5	0·5	0·5	—
Összes megszállás —	1,114	647·4	2,518·6	1,838·8	265·7
%-ban —	62·3	29·9	20·9	32·6	7·0
A megcsönkitött					
Magyarország —	674	1,517·0	9,567·9	3,796·0	3,516·5
%-ban —	37·7	70·1	79·1	67·4	93·0
Magyarország összesen —	1,788	2,164·4	12,086·5	5,634·8	3,782·2

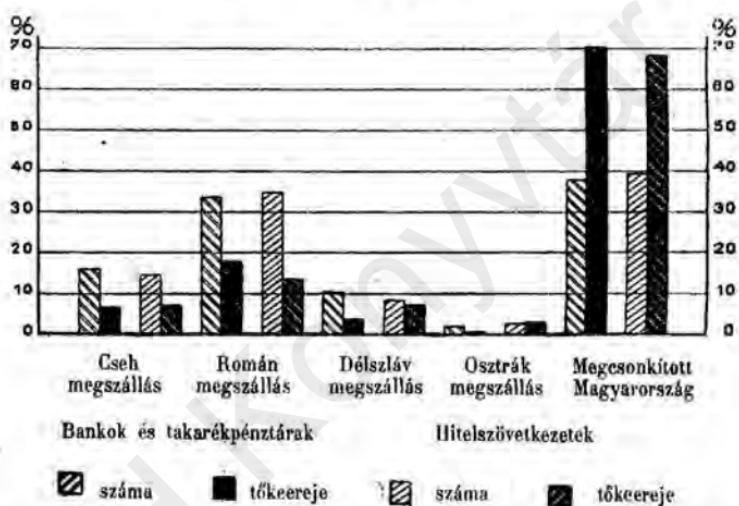
Az ország megmaradó részének a központi helyzetnél fogva is nagyobb tőkegyűjtő ereje tehát itt még feltünőbben kidomborodik, mint az összes hitelintézetekről szóló adatoknál láttuk. A zaloglevélzlet nagyobb aránya az, amely központi területünk passzív üzletkörét leginkább megkülönbözteti az elszakított részekétől. A délszláv hódítás területe, s Nyugat-Magyarország határszéli csíkja meglehetősen kis terjedelmű önálló hiteléletre mutatnak: ezeknek a gazdasági kapcsolata eddig is sokkal szervesebb volt az ország központjával.

A cseh megszállás által elvágott hitelintézetek tőkjének fele a magyar nyelvterület városaiban halmozódott föl, s ezenkívül a Felső-Vág mentén látunk nagyobb koncentrációt.

A magyar tőkeszervezkedés még nagyobb erejű volt a románok által előzőlött vidéken. E terület bankjainak 390·2 milliós saját tőkéjéből a máramarosi és besztercei oláhság csak 6·7, a Marostól északra eső oláh nyelv-

terület 17·9 milliós tőkeerőt képviselt. A Maroson aluli részben már sok a magyar tőke is, a szászoklakta földön az ő tőkeerejük a túlnyomó, a többi területen pedig majdnem kizárolag magyar alapítások szolgálták a hitelszükséget.

Az ország visszamaradó központi területén természetesen Budapest tőkeszervei viszik a vezetőszerepet, az 15 milliárdos saját tőkéből 1·1 milliárd, a 9·6 milliárdos idegen tőkéből 8 milliárd a budapesti intézetek vonzó-

A hitelintézetek számának és tőkeerjének szétosztása a régi állapot százalékban kifejezve.

körébe gyűlt. Valószínű azonban, hogy az utolsó években a vidéki tőkeszervek is inkább izmosodtak, mert maga a vidék fejlődött, s a helyi alakulások iránt a bázalom nőtt.

A hazai bankok aktiv üzletágainak alakulásáról a túloldalon levő táblázat tájékoztat.

Az összes bankvagyonnak a 14·4 milliárdot meghaladó összegéből megmaradó területünk 11·2 milliárdal részesedett, s így 77·7 %-os erejű. A váltótárca szerepe legkisebb az ország belséjében; a jelzálogos kölcsönök viszont az ország belséjében kötnek le legtöbb tőkét.

Terület	A bankok és takarékpénztárak vagyoná				A bankok, takarékpénztárak nyeresége	
	össze- sen	e b ö l				
		váltó- tárcá	jelezálogos kölcsön	érték- papírtárcá		
millió koronákban						
Cseh megszállás	883·4	290·7	222·4	99·2	14·0	
%-ban	6·1	9·7	4·8	5·5	7·5	
Román megszállás	1,773·0	631·3	449·7	209·3	26·1	
%-ban	12·3	21·1	9·9	11·6	14·0	
Délszláv megszállás	401·9	186·6	51·8	49·4	8·0	
%-ban	2·8	6·2	1·1	2·7	4·3	
Osztrák megszállás	88·5	11·8	44·7	15·2	1·2	
%-ban	0·6	0·5	0·9	0·8	0·6	
Fiume	69·9	3·4	13·8	13·8	1·4	
%-ban	0·5	0·1	0·3	0·8	0·7	
Összes megszállás	3,216·7	1,123·8	782·4	386·9	50·7	
%-ban	22·3	37·6	17·0	21·4	27·1	
A megcsontkított						
Magyarország	11,221·6	1,864·5	3,809·5	1,424·2	136·6	
%-ban	77·7	62·4	83·0	78·6	72·9	
Magyarország összesen	14,438·3	2,988·3	4,591·9	1,811·1	187·3	

Ha még megemlítjük, hogy a vagyonmérlegben a nyereség az ország belsejében lévő intézeteknél a legkisebb, kialakul előttünk az a kép, hogy a központi terület intézeteinek bizonyos előkelőbb szoliditása volt meg, kisebb nyereséggel, több hosszú lejáratú hitellel, nagyobb tőkefelszívó erővel, s mert a záloglevélüzlet fejlett, mégsem túlságos lekötöttiséggel.

Gazdaságilag egységes területen ez természetes és helyes elrendezkedés is: a végeken lévő kisebb pénzintézetek előrsei és gyűjtői a központi nagy szervezeteknek. Az előörsöknek a mobilitásukat meg kell őrizni, a nyereséget gyors lebonyolítású kis üzletekben főlhajtani, s az erős központokra bízni a nagy tőkebefektetést kívánó, s kései gyümölcsöket igérő nehezebb üzleteket.

A nagy magyar bankok siettek külföldi tőkeforráskat nyitni, hogy a nagy pénzsükséglet és a valutaadóságok terhei mellett az elszakadás veszedelmét, s működésük sugarának megrövidítését kevésbé érezzék; aggódni kell azonban a határainkon kívül esett kisebb

intézetek sorsán, amelyeket a kapcsolat elvesztésén kívül a súlyosabb gazdasági helyzet válsága is fenyeget.

A hitelszövetkezetek, bár országos hálózatba vannak is kapcsolva, mégis inkább a helyi tőkeigényeket szolgálják, idegen értékek alig sietnek a támogatásukra, úgy, hogy valóban a helybeli és szomszédos érdekeltség vagyoni erejének a kifejezői. Ezeknek jövő sorsát az ország szétválása talán kisebb mértékben fogja befolyásolni, s erejét az országos érvesztés kevésbé csökkeni, mint ahogy a kisiparos, kiskereskedő is kevésbé szenned a nagy kapcsolatok meglazulása folytán. A hitelszövetkezeteknél is megérezni azonban a magyar központi međencében lakó nép serényebb rétegének fejlettebb gazdálkodását s ehhez képest nagyobb vagyoni erejét.

Ahogy a következő tábla mutatja, a szövetkezetek száma tekintetében is látszik némi különbség a megmaradó Magyarország javára: hitelszövetkezeteink 39,7%-a marad magyar földön, holott községeinkből számszerint csak 27,5%-ot tarthatunk meg.

Terület	A hitelszövetkezetek			
	száma	saját tőkéje	idegen tőkéje	
			összesen	ebből takarékbetétek stb.
millió koronában				
Cseh megszállás	437	19·9	55·5	38·0
%-ban	14·6	7·1	7·3	14·5
Román megszállás	1,048	37·9	131·6	73·4
%-ban	35·0	13·6	17·6	28·0
Délszláv megszállás	255	20·2	66·6	33·9
%-ban	8·5	7·2	8·8	12·9
Osztrák megszállás	62	3·5	9·3	8·1
%-ban	2·1	1·3	1·2	3·1
Fiume	3	2·6	0·8	0·6
%-ban	0·1	0·9	0·1	0·2
Összes megszállás	1,805	84·1	263·8	154·0
%-ban	60·3	30·1	35·0	58·7
A megesonkitott				
Magyarország	1,187	196·1	490·0	108·9
%-ban	39·7	69·9	65·0	41·3
Magyarország				
összesen	2,992	280·2	753·8	262·9

Ami a hitelszövetkezetek mérlegét illeti, ott már nagy felsőbbséggel ugrik elő a megmaradt területek szövetkezeti mozgalmának az ereje. A szövetkezetek 1051·7 milliós vagyonállapotából, mint a következő táblázatos összeállítás mutatja, 698·4 millió K esett 1915-ben az új határokban belüli szűk vonalra, ahol a szövetkezeti alakulatok legnagyobb részének országos központja is fennállott, s csupán 353·3 millió Magyarországnak elszakadásra ítélt többi részeire.

Terület	A szövetkezetek vagyonára				A szövetkezetek nyeresége	
	összesen	ebből				
		váltótárcsa	jelzálogos kölcsön	érték-papírtárcsa		
millió koronákban						
Cseh megszállás —	76·5	13·4	8·1	4·0	1·1	
%-ban —	7·3	8·5	6·4	7·9	6·1	
Román megszállás —	171·7	40·0	22·8	10·1	2·2	
%-ban —	16·4	25·4	18·1	20·0	12·3	
Délszláv megszállás —	88·6	19·8	21·3	4·4	1·8	
%-ban —	8·4	12·6	17·0	8·8	10·1	
Osztrák megszállás —	13·1	1·8	3·8	1·1	0·3	
%-ban —	1·2	1·2	3·0	2·3	1·4	
Fiume —	3·4	0·7	—	0·1	0·06	
%-ban —	0·3	0·4	—	0·3	0·4	
Összes megszállás —	353·3	75·7	56·0	19·7	5·4	
%-ban —	33·6	48·1	44·5	39·3	30·3	
A megcsónkított Magyarország —	698·4	81·6	69·9	30·6	12·2	
%-ban —	66·4	51·9	55·5	60·7	69·7	
Magyarország összesen	1,051·7	157·3	125·9	50·3	17·6	

Az elszakadásra ítélt területen is főleg a magyarajkú vidékek azok, amelyeknek hitelszövetkezetei legforgalmasabbak és legnagyobbak.

A cseh államhoz ítélt terület 76·5 milliós hitelszövetkezeti vagyonából 36 milliót meghaladó rész tiszta magyar nyelvterüetre esik; a románok követelésénél 172 millióból 90 millió magyar falvak felléreiből verődött össze; a délszláv állam zsákmányában is 55 millió körül jár a magyar nyelvterületeknek szövetkezetekben összekuporogatott pénze.

A szövetkezeteinknél a takarékbetét-gyűjtés kisebb jelentőségű üzletág, s feltünen nagyobb az elszakított perifériákon, mint a magyar állam visszamaradó központi területén, amelyen egyéb hitelintézetek egész hálózata szitta föl magába a tőkefölösleget.

Szövetkezeteink aktív üzletágai közül — s ez főképpen az északi és keleti elszakadó részekre, valamint a megnyirbált Magyarország hitelszövetkezeteire is áll — a váltótárca a legjelentékenyebb, bár összesen 157, az új határokon belül 82 milliót tevő összegével általában nem nagyarányú. Kisebb a jelzálogos kölcsönök szerepe 126, illetve 70 milliós tételevel.

Összegében csekély mindenütt az értékpapirtárca, mindössze 50 milliónyi, ebben azonban a magyar vidéknek már aránylag jóval nagyobb a részvételle.

Szövetkezeteinknek 176 milliöni évi nyereségéből 12·2 millió esett az új határokon belüli részekre, az összes nyereség 69·7%-a. Minthogy a megcsonkitott Magyarország a szövetkezetek összes vagyonának 66·4%-át bírja, az üzletév nem volt ezeknél sokkal jobb, mint az ország többi részében.

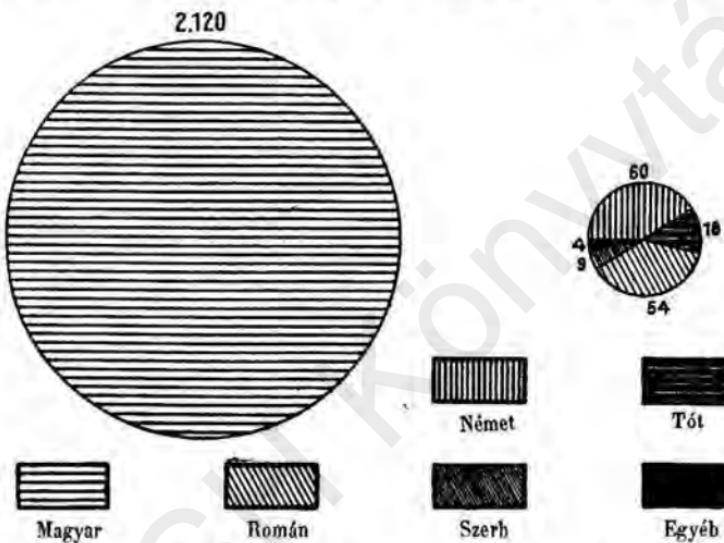
A hitelszervezetünk ról nyújtott vázlatos kép fontos kiegészítője az, hogy beszámoljunk nemzetiségi pénzintézeteinkről, amelyek csak az utolsó évtizedekben fejtettek ki olyan élénk működést, hogy a közfolyelmet magukra irányították.

Az 1789 magyarországi bank és takarékpénztár közül az 1915 végi állapot szerint 1468 volt magyar, 95 német, 36 tót, 156 oláh, 30 szerb, 3 olasz és egy cseh. Az átlagos tőkeerő tekintetében messze előljár a magyar intézetek tőkéje, azután az olaszoké: az előbbieknél 1·4, az utóbbiak 1·2 millió átlagos tőkjéük. A német intézeteknél az átlag 630, a tótoknál 500, oláhoknál 350, szerbeknél 285 ezer koronára száll le. A terjeszkedő jelleget mutatja azonban az alakulás időpontja. 1900 előtt alakult 12 tót pénzintézet, 1900 óta 24; az oláh intézetek közül 57 keletkezett 1900 előtt s 99 azóta; a szerb intézetek közül 6 alakult a mult század végén s 24 az új század elején.

A hitelszövetkezetek sorában a nemzetiségi intézetek már 1890 óta nagyobb mértékben szaporodtak; a fejlődés menete elég tanulságos azonban akkor is, ha —

mint főttebb — az 1900. évet jelöljük meg választóvonal gyanánt. A tót szövetkezetek közül ugyan 14 való a mult század végéről, s 10 alakult 1900 óta, de már a szerb szövetkezetek között csak 5 régibb alakulás van, s 7 keletkezett 1900 óta, az oláh szövetkezetek sorában pedig 17 régibb alakulással szemben 84 új intézet van.

Ezek az aprónak látszó alakulások mégis nagy fát mozgattak. Nem a nem magyarajkú nép hitelszükségtének kielégítését, amire megfelelő hitelszervek voltak már korábban is, hanem az állammal ellentétes irányú

A pénzintézetek tőkeereje millió koronákban nemzetiségek szerint.

középosztály fejlesztését. E hitelintézetek adtak kenyeret takarékpénztári igazgatóknak, ügyvédeknek, lapszerkesztőknek, akik vagyonilag erősödtek az államellenes propaganda üzése közben. Majdnem minden — nem teljesen homogén nyelvű — európai állam politikájából hozhatnánk fől példát arra, hogy az ily mozgalmakat sehol sem türték volna oly liberalisan és hallgatagon, mint az elnyomónak hirdetett Magyarország.

A jelzálogos kölcsönöket, mint a hazai tőkeszervezetek a békés időkben egyik legfontosabb teljesítményét, érdemés még az új határok szerint való megosztottságukban is áttekinteni.

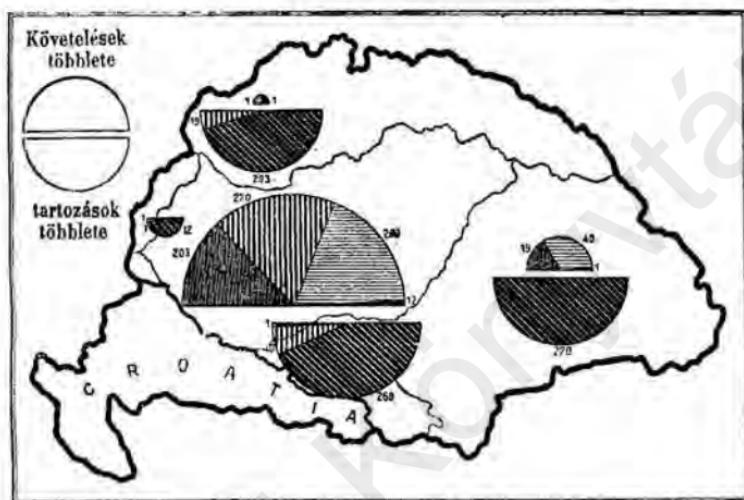
Az összes hazai hitelintézetek 3·6 milliárdnyi jelzálogköveteléssel bírtak Magyarország területén az 1915. év végén; ehhez járult az Osztrák-Magyar Bank 237 milliós jelzálogkövetelése, úgy hogy közel 4 milliárdnyi az ezen tőkeszervezetek által a hazai ingatlanokra nyújtott kölcsön. A hitelintézetek követelésének 56·5, a jegybank kölcsönének 61·5%-a terheli az ország központi területét; a román megszállás hatalmas területe valamivel több, mint 700 milliós jelzálogterhet hord, a csehek uralma alá került vidéken mintegy 460 milliónyi a jelzálogkölcsön, 414 milliót ér el a délszláv megszállás területén, 61 milliót Nyugat-Magyarország határrészein. Külföldi pénzintézetek, hazai nem nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és magánosok hitelezési természetesen nem szerepelnek ezekben az adatokban.

Hogy a jelzáloghitelt nyújtó tőkeszervezet elhelyezkedése, s az általa megterhelt ingatlanok fekvése közt milyen az összefüggés, azt a következő érdekes viszonyszámok jellemzik:

A megerhelt ingatlanok területi csoportosítása	Cseh megszállás	Román megszállás	Délszl. megszállás	Osztrák megszállás	Összes megszállás	A megcsónkított Magyarorsz.
	pénzintézeti által nyújtott jelzálogkölcsönök %-okban					
Cseh megszállás—	44·3	4·8	—	—	49·1	50·9
Román “	0·2	49·9	1·5	0·0	51·6	48·4
Délszláv “	0·4	12·8	9·1	0·1	22·4	77·6
Osztrák “	1·8	1·2	—	19·8	22·8	77·2
Összes “	12·5	26·3	2·9	0·8	42·5	57·5
A megcsónkított Magyarország—	0·8	2·8	1·8	2·2	7·6	92·4

Az ország központi nagy tőkecsoportjai adták tehát a megszállott területek jelzálogos kölcsöneinek is 57·5%-át, megmaradó területünk földterhei pedig csak 7·6%-os arányban erednek a megszállott vidékek pénzintézeteitől. A csehek által lefoglalt vidéken a jelzálogos kölcsönök 50·9%-a a központ hitelszerveitől ered, a román megszállásnál ez az arány 48·4%-ra száll le, s itt csekély viszonylagos többségre emelkedik az ugyancsak román megszállás alatt levő pénzintézetek kölcsöne. Ez a magas arány a megszállott magyar városoknak és a szászoknak jelzálogüzleteire vezethető vissza.

Szűkebb határainkon belül természetesen szintén előfordul az, hogy a jelzálogos terhek megszállott területről erednek, legtöbbször szomszédos nagyobb városból, amelyet az új határmegszabás váratlanul elszakított, de gyakran elég távoli vidékről, annak a bizonyágaként, hogy mily élénk volt országunk egységén belül a gazdasági élet forgalma.

A felső félkörben feltüntetett követelési többlet, valamint az alsó félkörökben feltüntetett tartozási többlet:

magyar ■■■■■ cseh ■■■■■ román ■■■ délszláv ■■■■■ osztrák ■■■■■

uralom alá tartozó terüettel szemben áll fenn.

Jelzálogkölcönök mérlege millió koronákban a szétdarabolt ország egyes részel között.

Végeredményben azonban nem nagy az az összeg, amelyért a központi terület a megszállott vidékeknek tartozik; a cseh uralom alá került hitelforrások 17 milliót nyújtottak, a román megszállás területéről 56,5 millió jelzáloghitel ered, a délszlávok által elfoglalt városok hitelinintézetei 36 milliót nyújtottak (elsősorban Baranyának), az Ausztria részére követelt savon pedig 46 milliónyi jelzálogkövetelés mutatkozik, legnagyobbrészt vasmegyei ingatlanok ellenében.

A perifériák tehát az itt felsorolt adatok szerint is erősebb függésben voltak a központtal szemben, de ezt az utóbbi területet is át és átvállja a végekről kiinduló gazdasági munka vékony erezete.

Ugyanezt a benyomást nyerhetjük akkor is, ha a tőkeszervezetnek egyéb tényezőit kezdjük vizsgálni, az ipari és kereskedelmi részvénytársaságokat, valamint a szövetkezeteknek még nem ismertetett egyéb típusait.

Az ipari részvénytársaságok tőkéit, s azok eredetét az alábbi összeállítás mutatja be:

Terület	A befizetett részvények, elsőbbségi kötvények millió K-ban	E részvényekből és kötvényekből érték szerint		
		Magyarországon	Ausztriában	Németországban
		van elhelyezve millió K-ban		
Cseh megszállás —	100·7	61·9	22·0	2·2
%-ban — — —	9·5	7·9	11·6	9·3
Román megszállás —	85·0	66·6	11·5	2·0
%-ban — — —	8·0	8·6	6·1	8·3
Délszláv megszállás —	16·1	13·4	2·8	0·0
%-ban — — —	1·5	1·7	1·6	0·0
Osztrák megszállás —	10·3	4·0	6·0	0·3
%-ban — — —	1·0	0·5	3·2	1·2
Fiume — — —	15·7	9·1	1·6	1·3
%-ban — — —	1·5	1·2	0·8	5·2
Összes megszállás —	227·8	155·0	43·9	5·8
%-ban — — —	21·5	19·9	23·3	24·0
A megcsónkított Magyarország —	831·5	623·8	145·1	18·3
%-ban — — —	78·5	80·1	76·7	76·0
Magyarország összesen — — —	1,059·3	778·8	189·0	24·1

Az egy milliárdot valamivel meghaladó befizetett tökből tehát 78·5% esik a szűkebb határainkon belül alakult társaságokra, s a legiparosabb északi felvidékre is csak 9·5% jut. A külföldi tőkének részvételéről is van itt már adataink, de nem aggasztóak; 189 millió volt Ausztriában elhelyezve a részvényekből és elsőbbségi kötvényekből, 24 millió Németországban s mintegy 67 millió egyéb külföldi, főleg nyugati államokban.

A megcsónkitott területünkön maradó ipari részvénnytársaságok közül a budapestieknek van legnagyobb külföldi érdekeltsége: a 688 milliós tőkéből 124 osztrák s 16 német eredetű.

A részvénnytársaságok vagyonmérlegének főbb adatait a következő számok mutatják be:

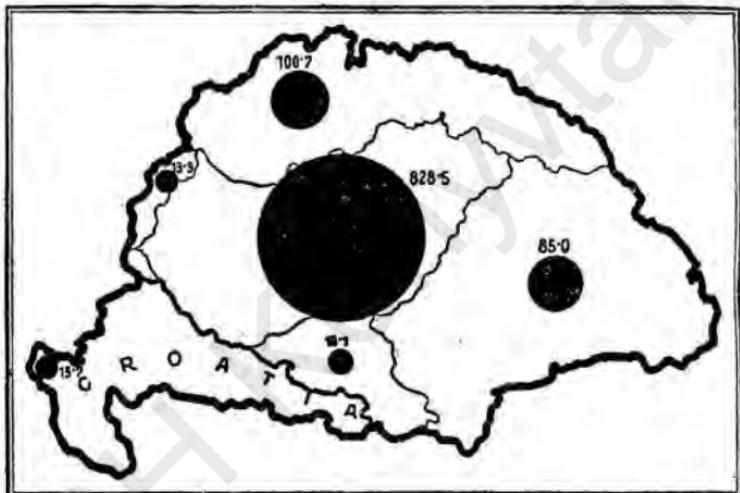
Terület	V a g y o n						Nyerésig	Veszteség
	összesen	gyártélek es épü- letek	gyári be- rendezé- sek, föl- szerelés	anyag- készlet	árú- készlet			
	millió koronákban							
Cseh megszállás	329·6	61·2	76·1	28·7	33·8	18·7	3·1	
%-ban	9·9	8·7	10·1	10·4	11·1	13·1	6·2	
Román megszáll.	228·7	49·8	50·8	29·0	31·9	8·7	3·3	
%-ban	6·8	7·1	6·8	10·6	10·5	6·1	6·7	
Délszláv megszáll.	43·0	10·1	11·8	3·0	6·5	2·3	0·4	
%-ban	1·3	1·4	1·6	1·1	2·1	1·6	0·8	
Osztrák megszáll.	20·9	5·9	4·0	1·7	1·8	1·3	0·2	
%-ban	0·7	0·8	0·6	0·6	0·6	0·9	0·3	
Fiume	50·9	10·7	7·2	3·7	4·6	1·1	1·9	
%-ban	1·5	1·6	0·9	1·4	1·5	0·8	3·8	
Összes megszállás	673·1	137·7	149·9	66·1	78·6	32·1	8·9	
%-ban	20·2	19·6	20·0	24·1	25·8	22·5	17·8	
A megcsónkitott Magyarország	2,663·8	564·6	600·1	209·2	226·9	110·8	40·8	
%-ban	79·8	80·4	80·0	75·9	74·2	77·5	82·2	
Magyarország összesen	3,336·9	702·3	750·0	275·3	305·5	142·9	49·7	

Az összes vagyonnak 3·3 milliárdot tevő összegéből tehát központi területünk erősebben részesedett, mint a befizetett részvénnytőkéből; megfelelően nagyobb a szerepe a gyári telkek és épületek, továbbá berendezések és fölszerelések értékében, ellenben kisebb az anyag- és árukészletek tekintetében. A nyereséggel dolgozó vállalatok sorában kisebb nyereséget ért el, a veszteséges üzemeknél nagyobb veszteség terheli.

A cseh megszállás területén a felső Vág-völgyi ipar-telepek nemcsak aránylag nagy vagyonukkal tünnék ki, hanem értékes gyári berendezésükkel, nagy anyagkészletükkel, s elég nyereséges üzleteikkel is; a magyar

nyelvvidéken lévő társaságok szerényebb mérlegadatokat mutathatnak föl. A románok által megszállt vidékeken a magyar nyelvterület részvénnytársaságai szintén kisebb nyereségük.

Az ország megcsonkitása folytán az ipari részvénnytársaságok erőviszonyai kétségtelenül eltolódtak, mert a megcsonkított központban székelő részvénnytársaságoknak az elszakított vidékeken lévő telepeket naturalizálni kell. Az öncsonkításnak egy kényszerű faja ez, melyben úgy az anyaintézet, mint a támasz nélkül maradt telepek egyaránt veszítenek.

Az ipari részvénnytársaságok tőkeereje millió koronákban.

A szövetkezetnek azon típusai közül, amelyek nem csupán hitelközvetítéssel foglalkoznak, hanem a termelés, beszerzés, vagy értékesítés szolgálatába állítják tőkeszervezetüket, elsősorban a fogyasztási szövetkezeteket kell említeni, amelyeknek hálózata az országban legsűrűbb volt, s amelyek nagyrésze a Hangya központban összefoglalva, egyre növekvő forgalmat bonyolít le.

Fogyasztási szövetkezeteink száma 1915-ben 1803 volt. Országunk belső területére 728 esik ezek közül; a Felvidéken 555 fogyasztási szövetkezet volt, kevésbé jelentős a mozgalom a román megszállás alá került részeken, ahol csak 457, még kezdetlegesebb a délszláv

megszállás alatt, ahol 27 szövetkezet működött; Nyugat-Magyarországon 36-ról vannak adataink. A megmaradt szövetkezetek izmosabb voltára jellemző az üzletrészek száma, s az árucikkek forgalma, amely így alakult:

	Üzletrészek száma	Eladott áruk ezer koronában
Cseh megszállás	252,758	39,013
Román megszállás	121,840	20,896
Délszláv megszállás	10,971	1,758
Osztrák megszállás	14,016	3,098
A megcsónkított Magyarország	437,593	75,471
Magyarország összesen	837,178	140,236

A tejszövetkezetek szintén az ország központjában — különösen Dunántúl, s itt is leginkább Baranyában — fejlődtek ki legjobban; a szövetkezetek 436-nyi összes számából megmaradó területünkre 258 jut. A beszállított tejről, s az eladott termékek áráról az alábbi adatok tájékoztatnak:

	Beszállított tej hektoliterekben	Termékek eladása 1000 K-ban
Cseh megszállás	28,610	1,564
Román megszállás	28,120	1,694
Délszláv megszállás	20,310	933
Osztrák megszállás	28,830	1,620
A megcsónkított Magyarország	179,620	9,206
Magyarország összesen	285,490	15,017

Egyéb szövetkezeteink száma 1915-ben mindössze 1008 volt, 202,036 üzletrésszel, 12·4 millió tőkével. Ezek között 793 mezőgazdasági, 163 ipari, 14 kereskedelmi és 38 egyéb szakszövetkezet volt. A tőkeerőt s a résztvevő tagok számát tekintve, mindegyik típus az ország központi medencéjében fejlődött eddig legjobban: számszerint azonban a mezőgazdasági szakszövetkezetek a román és cseh megszállás területén sűrűbb hálózatot alkotnak.

A szövetkezeti mozgalomnak ezek a differenciáltabb alakjai különben legfeljebb a jövő tőkeszervezésben játszhatnak komolyabb szerepet, mikor a kistermelők között is jobban utat tör magának a munkamegosztás és az erőegyesítés gondolata.

A szövetkezeti mozgalom mégis az ország szétdarabolása óta is fejlődik. Az Országos Központi Hitelszövetkezet tagjainak száma 1920 végén 921, 1921 végén 993 volt, 1922 végén pedig 1069, a Hangya kötelékébe tartozó fogyasztási szövetkezetek száma pedig 1920 végén 1777, 1921 végén 1911-re, 1922 végén pedig 1969-re rúgott. A háború alatt részben megszünt, részben sok nehézséggel küzdő tejszövetkezetek pedig legújabban Országos Központba egyesítve igyekeznek újabb erőre kapni.

Az Országos Központi Hitelszövetkezet működési körét a földbirtokreformmal kapcsolatos teendők is gyarapították: földbérző szövetkezeteket létesít és támogat, valamint földkölcönöket nyújt. Az intézmény saját tőkéje 1921 végén 151 millió volt, kötelezettségi állománya 29 millió, váltóállománya 78 millió, terhei között pedig betétállománya 2227 millió volt.

A hitelintézetek és részvénnytársaságok számbeli és üzleteredményben való fejlődése nagyobb arányú, ha nem is minden tekintetben egészséges. 1920-ban 15, 1921-ben 29 új bank és takarékpénztár alakult s 1921-ben 435, 1922-ben pedig 447 ipari és kereskedelmi részvénnytársaság. Magánösszeállításból¹ ismerjük 648 pénzintézet 1920. évi mérlegének adatait, amelyek elég jellemzők az üzletágak eltoldására. Az összes vagyon 42·36 milliárdos csoportjából kiemelkedik 3·64 milliárd, mint elhelyezett készpénz, 4·58 milliárd értékpapír, 4·12 milliárd váltó, 24·05 milliárd egyéb adós (fedezettel vagy anélkül), 4·16 milliárd jelzálogos és községi kölcsön, 0·41 milliárd ingatlan, 1·4 milliárd egyéb aktiva. A teheroldalon szerepel 3·14 milliárd alaptőke, 2·87 milliárd tartalék, 15·65 milliárd takarék- és folyószámlabetét, 0·37 milliárd viszontleszámítolás, 15·28 milliárd egyéb hitelező (fedezettel vagy anélkül), 3·83 milliárd saját kibocsátású kamatozó kötvény, 0·74 milliárd egyéb passziva és 0·49 milliárd nyereség.

Ebből a néhány adatból is kitűnik, hogy a magyar pénzintézeteknek korábban oly virágzó üzlete, a jelzálogkölcsönüzlet jelentőségében igen alacsonyrendűvé vált, aligha csak abból az okból, mintha az ingatlanok nem keresték volna a kölcsönöket, hiszen ezidőben az ingatlanokban nagy forgalom volt, hanem azért is, mert a

¹ Magyar Nemzetgazda.

jelzálogkölcsönözlet nem bírja azt a magas kamatoztatást, amelyet a pénzintézetek nagyra nölt adminisztratív költsége ezidőben már megkivánt. Alacsony összegű a váltótárca is, még kisebb a visszleszámítolás. A takarékbetétek és folyószámlák együttes összegében alighanem az utóbbiaké a döntő szerep, a hitelintézetek ügykörének súlypontja pedig valószínűleg abban a téTELben van, amely az adósokat, illetve hitelezőket említi, s amely az áruk vásárlására adott hiteleket, áruüzletekben való részvételt stb. takarja. A nagyobb hitelintézeteknek súlyos terhe volt a személyzeti illetményeknek nagy összege, a hadikölcsönállomány, s itt-ott tetemesebb külföldi adósságok, amelyek a valutáris különbségek folytán egyre nyomasztóbbak lettek. Ezeknek a terheknek a könnyítésére formálódott át a pénzintézetek működési köre is, a nagyobb nyereséget kereső vállalkozások irányában.

A pénzintézetek hatalmi köréhez tartozó ipavállalatok is egyre nagyobb összegeket igényeltek, s minden e tényezők együttvéve a tőkeemelések hosszú és folytatónagysorozatát indították meg.

Mióta a Devizaközpont létesítése megszüntette azt a játékot, amely az idegen pénzek vásárlásával, s a koronabaisse spekulációval állami pénzügyeinknek annyit ártott, azóta az elhelyezést kereső tőke az értékpapirpiacra vette magát. Nem értéktelen tehát a budapesti tőzsdén jegyzett értékpapirok tömegére is néhány pillantást venni. 1922 december 31-én szerepelt a tőzsdén²

24 bank	11.6	millió részvénnyel	29.81	
7 takarékpénztár	0.9	„	2.41	milliárd
6 biztosító	0.1	„	1.28	
8 malom	0.7	„	12.76	
18 bánya és téglamű	1.6	„	82.49	
6 könyvnyomda	0.3	„	1.61	értékben
27 vasmű és gépgyár	4.6	„	67.96	
23 faipari vállalat	3.1	„	26.16	
10 közlekedési vállalat	2.4	„	38.30	
63 vegyes vállalat	7.0	„	105.95	

tehát összesen 192 vállalat 32.3 millió darab részvénnyel és 368.73 milliárd december végi árfolyamértékkel. Az

² Pester Lloyd, 1922 dec. 31.

1921 december havában a tőzsdén jegyzett s tényleg forgalomban levő értékpapirok száma 178 volt, 22·7 millió darab részvénnyel és 42·04 milliárd december végi árfolyam értékkel. A részvények száma 1922-ben 9·6 millióval szaporodott, ebből azonban a tőzsdére való újabb bevezetésre 2·1 millió esik, a tőkeemelések folytán előállott részvényszaporulat pedig kereken 7 millió darab.

Hogy az értékpapírkereskedelem 1922-ben az előző évekhez képest mekkora arányokat öltött, mutatja az, hogy a budapesti tőzsde giroforgalmában

1913-ban	1·08	millió	részvény cserélt gazdát	0·61	milliárd értékkben
1918-ban	7·20	«	«	7·65	
1920-ban	39·91	«	«	30·32	
1921-ben	20·38	«	«	25·24	
1922-ben	78·07	«	«	143·39	

Az 1921. évi csökkenést annak tulajdonithatjuk, hogy koronánk árfolyama ez évben lévén a legingadozóbb, ez elsősorban a legtöbb nyereséget kínáló valutaüzletre csábított; 1922-ben attól fogva, hogy az idegen pénznemekben való üzérkedést korlátozták, a nyereségvágy még erősebben tódult a részvénypiacra.

Vajjon a tőkeösszeg, amely e játékba tódul, nem tudna-e más téren az ország közgazdaságának jobban használni? S vajjon annak a reménytelenségnek az idejét éljük-e, amikor már csak a kockajáték véletlene segíthet rajtunk?

Ugy érezzük, hogy a magyar tőkéknek s a magyar tőkeszervezetnek fontosabb feladatai vannak, minthogy egyéb papírértékek felhalmozása mellett a részvény inflációt is növelje.

XIV. AZ ÁLLAM PÉNZÜGYEI.

Magyarország állami költségvetése a háború előtt szerény keretek között mozogva, mégis elég biztos alapon nyugodott. A háború rohamosan növelte a teherlételeket.

Mikor a nagy erőfeszítésnek összeroppanás lett a vége, a megcsenkitett kis Magyarországnak kellene felelősséget vállalnia a mult adósságaiért, a jelen óriási költségeiért, s még az a gondolat is egyre kísért, hogy a szétdarabolt ország meghagyott kis csonkjával a temetés költségeit is fizesse meg jóvátétel címén.

Az a bizodalom, hogy a békészerződés pénzügyi részeiben annyira túlzott és vérengző, hogy nem is lehet végrehajtani, talán nem alaptalan; az országnak azonban szomorú vigasztalás az, hogy annyira szegény, hogy nincs mit elvenni tőle.

Számszerűen azt nem lehet pontosan megállapítani, hogy a magyar állam jövedelmeiből mennyi vész el az új határok folytán s terheiből mennyit lehetett volna igazságosan áthárítani a hódító új szomszédokra. Az állami számadások korábban sem gondoltak sokat a pénzügyi eredményeknek földrajzi tagolásával, az új határmegosztás váratlan kanyarulataival pedig igazán nem számolhattak előre. A pénzegység változó értékmérő ereje pedig úgy is alkalmatlanná tette volna az összehasonlításra a különböző időkből eredő beruházások s egyéb kiadások összegét.

Néhány adatot mégis föl kell említenünk, hogy az ország állapotairól e munka egyéb részeiben rajzolt kép az állami pénzügyek sötét árnyalatával is teljesebb legyen.

Ahogy a gazdasági fejlettség és vállalkozó kedy terén

a magyarság volt mindig az első ebben az országban, úgy az adóterherből is sokkalta jobban kivette a részét, mint — a német kivételével — a többi itt lakó faj. Egy békés időbeli összeállítás (1904) a 24 éven felüli férfiak egyenesadó szolgáltatásáról a következő tájékoztatást nyújtja:

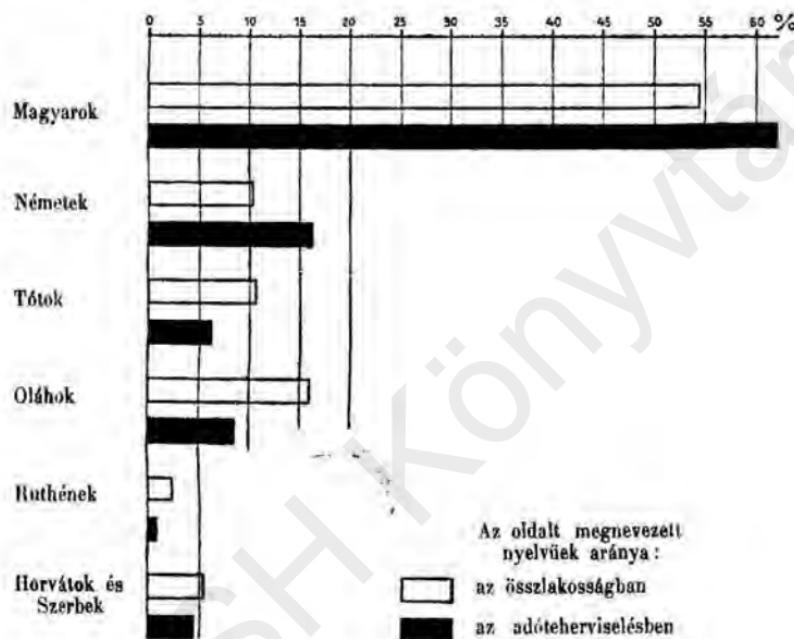
Anyanyelv	Az egyenesadó koronában	Az egyenesadó %-ban
Magyar	64.084,926	62·1
Német	16.812,688	16·3
Tót	6.383,932	6·2
Oláh	9.010,580	8·7
Ruthén	848,676	0·8
Horvát	898,715	0·9
Szerb	3.611,519	3·5
Egyéb	1.532,599	1·5
Összesen:	103.183,635	100·0

A magyarságnak ebből a magasabb adóterhéből azonban nem az következik, hogy a megcsontkított Magyarság adóviselő képessége volna valami nagy, s az elszakított részeké igen csekély. Igaz, hogy a legnagyobb vállalatok Budapesten összpontosultak, s ezeknek adója még csak növelte a magyarság teljesítő képességét; de a legnagyobb árnyékok is ideestek, s a városi és falusi szegény napszámosok is nagyobb részben a megcsontkított központi területen maradtak.

Az új szomszédállamok oly ügyes körültekintéssel hasították ki területüket, hogy nemcsak magyar nép, hanem magyar vagyon és teherbiróképesség is kerüljön hozzájuk. Erdély népességi arányából például a magyarságra 34·3, a németekre 8·7, az oláhokra pedig 55% jutott; a 24 éven felüli férfiak egyenesadójából ellenben a magyarságra 41·2, a németekre 17·4, s a románokra 40·8%. A magyar és német vállalatok adójának figyelembevételével az oláhoknak az adózásban való részvételle még alacsonyabb hányadra zsugorodna, úgy hogy nyugodtan lehet állítani, hogy az Erdély lakosságának több mint felét

képviselő, s az állami kiadásoknak valószínűleg felét igénybevevő oláhság az állami terhekhez legföljebb, ha egy harmadrésznyivel járult. A kép alig változnék, ha a csehek által megszállt területről vennék a példát.

Az egyenesadó-, fogyasztási adó- és jövedelmi adóeredményeket bizonyos hozzávetőlegességgel még megkísértük az alábbiakban az új határmegoszlás szerint is

Az adóteher anyanyelv szerint Magyarországon.

részletezni. Az adatok nem egyöntetűek, mert nem ugyanazon évről valók; amíg azonban a fogyasztási adónak s a jövedelmi adónak, e két rugalmasabb adónemnek eredményei az újabb időkből s egymáshoz közeleső évekből származnak, addig az egyenesadó-eredményknél kevésbé hiba az, hogy régibb keletűek, mert ezeknél nagyobb fejlődés nem történt. Adataink a következők:

Terület	Egyenes adó	Fogyasztási adó	Jövedelmi adó
	eredményei ezer koronákban		
Cseh megszállás	24,244·6	65,188·5	2,943·7
%-ban	14·2	22·0	11·6
Román megszállás	32,792·2	56,950·0	2,606·8
%-ban	19·3	19·3	10·3
Délszláv megszállás	20,183·0	13,258·4	1,177·1
%-ban	11·9	4·5	4·6
Osztrák megszállás	4,980·2	6,864·1	838·9
%-ban	2·9	2·3	3·3
Fiume	739·6	2,566·5	312·6
%-ban	0·4	0·9	1·2
Összes megszállás	82,939·6	144,827·5	7,879·1
%-ban	48·7	49·0	31·0
A megcsonkitott			
Magyarország	87,429·0	150,425·9	17,581·7
%-ban	51·3	51·0	69·0
Magyarország összesen	170,368·6	295,253·4	25,460·8

Ez az összeállítás mindegyik adónemnél a megcsonkitott Magyarország sokkal erősebb teherviselését mutatja. A központi terület erősebben megadóztatott voltát különben még tisztábban látjuk, ha az itt felsorolt adónemek összegét a népesség számához viszonyítjuk. Az egész Magyarországon ez adóból az egy főre eső teher 26·90 korona. A megcsonkitott Magyarország lakóira 34·13 K adóteher esik fejenként, s ezen alul marad minden egyéb követelés. Nyugatmagyarország módos népe is csak 32·32 koronát fizet fejenként, a csehek által megszállt területeken a városi népnek s a nagy ipartelepeknek adójával sem jut egy főre több, mint 25·83 K, a délszláv megszállás vidékén a föld gazdagsága dacára is 23·09 K az adóteher, az ország keleti felében pedig leszáll 17·54 K-ra.

A megcsonkitott Magyarország állami pénzügyi helyzetét különböző adatcsoporthóból kell mozaikként összefektetni.

Egyik legfontosabb ismérve az államadósságok összege, amely több eltérő s különféle kulccsal értékelendő tételeből áll. A megcsonkitott Magyarország állami pénzügyi helyzetét a következő főbb adatok jellemzik:

Az ország államadóssága hozzávetőleg 116 milliárd koronára tehető, amiből 8·3 milliárd a háború előtti időből származik, 32·7 milliárd adósság keletkezett a háború alatt és 75·8 milliárddal növekedett a passziva a háború befejezése óta. Ez az utóbbi összeg — amelyet jobb lesz minimumnak tekinteni — valamint a háború alatt felvett adósság — kizárolag a megcsonkitott Magyarországot terheli. A háború előtti adósságterhen a szomszéd új államoknak is megfelelően osztozniok kell. E kölcsönök névértéke 1914 július 28-iki álladék szerint 8317 millió korona, amelyek közül a biztosított adósságok összege 4178 millió, a nem biztosítottaké 4139 millió; aranyra vagy idegen valutára szól a háború előtti kölcsönök 31·73%-a. A biztosított adósságokból (amelyekre vasutak vagy más javak le vannak kötve) az utódállamok oly részt tartoznak vállalni, aminő a jóvátételi bizottság megitlélése szerint megfelel az illető államok birtokába került biztosítékoknak. A nem biztosított adósságok megosztására pedig azok az állami bevételek szolgálnak, amelyek az 1911—13. évek középeredménye szerint legalkalmaabbak az illető területek pénzügyi teljesítőképességének megitlésére. A fontható közholt adatokból is nyilvánvaló azonban, hogy a bevételek területi megoszlása — Budapest központi jellege miatt — a teherviselőképességre nem igazán jellemző.

A biztosított államadósságok megosztása a biztosítékok területi fekvése szerint való megitlélssel könnyebb; szakértő-becslés szerint¹ ezekből a megcsonkitott Magyarországra jutna 1·38 milliárd (34·6%), Csehországra 826 millió (20·73%), Romániára 1·16 milliárd (27·98%), a délszláv államra 564 millió (14·16%), Ausztriára 21 millió (0·53%), Fiuméra 79·7 millió (2%). A nem biztosított adósságokra irányadó volna az 1911—13. évi bevételek megoszlása; ez utóbbiak az említett időpontban így alakultak: az egész magyar birodalomban volt 922 millió, a megcsonkitott Magyarországon 429 millió (46·6%) (ebből Budapesten 188 millió, 20·4%), a cseh megszállás területén 149 millió (16·1%), a román megszállás területén 198 millió (21·5%), a délszláv megszállás területén (Horvát-

¹ Szabóky Alajos: Javaslat az államadósságok megosztására stb.

Szlavonországokkal együtt) 125 millió (13·6%), Nyugat-magyarországon 13 millió (1·5%) és Fiuméban 7 millió (0·8%). Ezek az arányok a megcsonkitott Magyarországra nagyon kedvezőtlenek, s nyilvánvaló, hogy a szétszakított részek gazdasági erejének nem felelnek meg.

A háború óta fölvett államadósság nagyjában azonos az állami jegyintézet forgalomban lévő államjegyeinek összegével, mely 75·8 milliárdot tett 1922 december 31-én, de mennyisége időről-időre változik és inkább emelkedő irányzatú. 1923 március 15-én már a 77 milliárdot meghaladta. Az évfordulón az állami jegyintézet kimutatásának főbb tételei a következők voltak: A követelés sorában 16 milliónyi érckészlet, az Osztrák-Magyar Bank jegyei és visszaváltott magyar állami pénztárjegyek 18 milliárd, postafakarékpénztári jegyek 1·2 milliárd, 1 és 2 koronás bankjegyei 10 millió, váltóleszámítolás és értékpapirok 31 milliárd, kölcsönök kézizálogra 2 milliárd, az államkincstárnak adott előlegek 16 milliárd, értékpapirok 1 millió, egyéb követelés 25 milliárd. Ezzel szemben a tartozások között szerepel a fönemetített államjegymennyiség, 22 millió pénztárjegyforgalom, közel 5 milliárd girokövetelés és 13 milliárd egyéb követelés.

A második adat, amely az ország pénzügyi helyzetét megvilágítaná, az állami költségvetés lenne.

A megcsonkitott ország első költségelőirányzatát az 1920/21. pénzügyi évre állította össze, azzal a jó szándékkal, hogy 8·4 milliárdnyi rendes kiadása fedeztessék a 8·8 milliárdra számított rendes bevételekből, míg az átmeneti kiadásoknak 10·8 milliárdos s a beruházásoknak 1 milliárdos tételeivel szemben csak 1·7 milliárdnyi rendkívüli bevételt tudván remélni, végeredményben 9·7 milliárdnyi lett volna a hiány.

A valóságban azonban a korona értéktelenedése folytán a kiadások sokkal nagyobbakká nőttek, s hasonló módon csak illuzió maradt az 1921/22. évi költségvetési tervezet is, amely az első kísérleti év tapasztalatait igyekezett ugyan fölhasználni, s több állami pénzügyi reform hatásával is számolt, csak azzal nem, hogy a messze jövő megalapozására szánt pénzügyi reformok eredményeit fölemészti a koronának újabb nagy zuhanása, s az állami kiadásoknak ezzel járó rendkívüli emelkedése. Ki kell emelnünk ebből a költségvetéshől, hogy 26·8 milliárdnyi

kiadással szemben 20·3 milliárdos bevételt remélte, s így a költségvetés hiányát 6·5 milliárdban irányozta elő, úgy azonban, hogy szakítva a költségvetések korábbi rendszerével az állami igazgatást külön választotta az üzemektől, az előbbi ágban közel egy milliárdnyi fölösleget remélvén, az állami üzemeknél azonban a szükséges beruházásokkal együtt megfelelő hiányt.

Az 1922/23. költségvetés közel két évvel jelenvén megelőzte után, a koronának hosszabb idő óta tartó stabilizációja után mégis több időszérű realitást tartalmaz. Hogy nem lehetett deficitmentes, az természetesen; kevés európai állam tudja ma hiány nélkül zárni költségvetését, pedig egyikre sem zúdult a gazdasági csapások olyan özöne, mint Magyarországra.

Az 1922/23. költségvetés — amennyiben a hátralevő néhány hónap nem fogja zavarjni számításait — 40·6 milliárd hiánnal végződik; az állami igazgatás hiánya 15·6 milliárd, az üzemeké pedig 40 milliárd.

A korona áringadozása, amely csak következmény lehet, okká erősödött, s kilengéseiivel az állam pénzügyeire s az állami költségvetésre rendkívül káros hatást gyakorolt. Az ellenséges megszállások óta eltelt idő néhány állomásáról följegyeztetjük itt a korona zürichi értékelését, mely volt:

1920.	II.	28-án	2·30
1920.	VI.	30-án	3·60
1920.	XII.	31-én	1·15
1921.	VI.	30-án	2·10
1921.	XII.	31-én	0·85
1922.	VI.	30-án	0·51
1922.	XII.	31-én	0·275
1923.	III.	20-án	0·14.

A korona áresése s a jegyforgalom növekvése édes testvérek; az országban mégis megindult a vita afelől, hogy deflációs politikát kell-e követnünk, vagy szabadjára engedhetjük a jegyforgalom növekvését. Valóban, ha a békebeli pénzforgalomra gondolunk (1895 végén az Osztrák-magyar monarchia pénzsükséglete 2200 millió korona volt, egy főre tehát átlag 52 korona esett), a most forgalomban lévő bankjegyek mennyiségeit aránylag csekélynek mondhatjuk, vásárló erejüket tekintve; de a bék-

idők ércfedezete, rendezett államháztartása, sokkal kisebb kamatterhe és kedvezőbb fizetési mérlege egészen más jegypolitikát engedtek meg. A háború óta a semleges és győztes államok jegyforgalma fokozatosan apad, a vesztes államoké nő, valamint két déli szomszédunké, amelyek nagyobb berendezkedésre vállalkoztak, mint amenyit megbírnak.

Igaz, hogy a deflációra való hajthatatlan törekvésnek megvannak a maga áldozatai a termelés terén, s a pénzügyi politika igazi erejét akkor fejthesi ki, ha a gazdasági munkára serkentő is tud lenni, de a mai helyzetben az ingadozás az összeroppanás veszedelmével fenyeget.

Jegyforgalmunk lehető korlátozása, a Deviza-központ fölállítása, mely a valutaeszközökkel pénzünk kárára történt üzérkedést megállította, az adócsavarnak erélyes forgatása azok az eszközök, melyekkel az állam pénzügyeinek zilált helyzetét ezidőszerint nem annyira javítani, mint inkább a további romlástól megóvni kívánják. A fontosabb új adótörvények (a föld-, ház- és társulati adó) pénzügyi eredményét 12·5 milliárd koronára lehet becsülni. A pillanatnyi helyzetet semmi esetre sem tarthatjuk rózsának, s kétes öröm az (bár pénzügyi politikánk határozott érdeme, hogy legalább ezt elértük), hogy pénzünket jobban értékelik Ausztriánál, amely kezdettől fogva életképtelenebbre volt szabdalva a megcsonkitott Magyarországnál, s már nemzetközi gyámság alá is került, vagy Németországénál, melyen most végzik a jóvátétel legborzalmasabb viviszekciót.

Az állam pénzügyeiről szólvan, meg kell még emlékezniünk a nemzeti vagyonra, nemzeti jövedelemre, s az ország fizetési mérlegére vonatkozó számításokról. Ezek egytől-egyig elég ingatag alapon nyugosznak, s az ily számításoknak hozzávetőleges becsük volt még akkor is, mikor nem éltek a gyors értékeltolódások idejét. Az ingatag pénzügyi viszonyok nem indokolják ezeknek a többnyire elméleti összeállításoknak a megismétlését; az ország megcsonkitása folytán azonban mégis szükségesnek látszott, hogy ennek az új töredéknek adatait külön igyekezzenek megkonstruálni.

Előre bocsátva, hogy az 1912. évre Fellner Frigyes által kiszámított 41·5 milliárd békekoronányi tiszta nemzeti vagyonból a megcsonkitott Magyarországra 37·8%

esett, a cseh megszállás területére 16·4, a román megszállásra 24·5, a délszláv megszállásra 19·1, Nyugat-magyarországra 1·7, Fiuméra pedig 0·6%, az 1913. évi tiszta nemzeti jövedelemnek 6·7 milliárdos összegéből 39·7% a megcsontkított Magyarországra, 16·9% az elszakított Felvidékre, 21·4% a román megszállás területére, 19·8% a délszláv megszállásra, 1·8% Nyugat-Magyarországra és 0·4% Fiuméra, az 1921. évi számítások szerint a megcsontkított Magyarország nemzeti vagyonáról a következő adatokat tudjuk idézni:

1. Földbirtok	491,010	millió K
2. Bányák, kohók	54,616	« «
3. Épületek	67,399	« «
4. Közlekedési eszközök	143,319	« «
5. Ingó javak	318,849	« «
6. Külföldi követelések	113	« «

Összes bruttó nemzeti vagyon: 1.075,306 millió K

Tartozások a külföldnek: 221,413 « «
Tiszta nemzeti vagyon: 853,893 « «

Ugyancsak az 1921. évi állapot szerint a megcsontkított ország nemzeti jövedelmét következően becsülték:

I. Östermelés.

A) Mezőgazdaság:

1. Földművelés és állattenyésztés	101,083	millió K
2. Szőlő- és bortermelés	8,959	« «
3. Gyümölcsstermelés és kertészeti	3,300	« «
B) Erdészeti	1,025	« «
C) Vadászat és halászat	462	« «
D) Bányászat és kohótermelés	8,715	« «

I. Összesen: 123,544 millió K

II. Ipar.

A) Gyáripar	16,144	millió K
B) Kézműipar	4,394	« «

II. Összesen: 20,538 millió K

III. Kereskedelem és szállítás.

A) Kereskedelem	3,237	millió K
B) Szállítás	2,979	« «
III. Összesen :	6,216	millió K
Követelések a külföldtől	5,454	« «
Összes nemzeti jövedelem :	155,752	millió K
Tartozás a külföldnek	12,789	« «
Tisza nemzeti jövedelem :	142,963	millió K

Az ország 1921. évi fizetési mérlegére vonatkozó számítások súlyosabb jelentőségűek az előbbieknél, mert — ha pontosságuk némely rovatnál nem is teljesen megbízható — mutatják azt, hogy az ország egyetlen évben mekkorát súlyedt a külfölddel szemben való eladósodás tekintetében. Gondoljuk hozzá, hogy ebben a tekintetben 1922 sem mutatkozik sokkal derekabbnak elődjénél, s tekintsünk csak a szétszakítás óta eltelt 1919. és 1920. évekre, s akkor nyilvánvaló lesz nemcsak mérhetetlen nyomorúságunk, hanem az is, hogy ez az ország jóvátehetőt fizetni egyáltalán nem képes.

A fizetési mérleg aktiv tételei a következők :

1. Nemes ércforgalom	506	millió K
2. Vasuti tranzitó-forgalom	18	« «
3. Vándormozgalom	5,449	« «
4. Külföldi értékpapirok kamata	5	« «
5. Külföldre adott jelzálogos kölcsön kamata	0,003	«

Összes követelésünk a külföldtől : 5,978 millió K

Ezzel szemben a teheroldalon a következő súlyos tételek vannak :

1. Külkereskedelem	20,700	millió K
2. Külföldön lévő államkölcönök kamatai	5,603	« «
3. Hozzájárulás Ausztria régi államadósságához	23	« «
4. A háború utáni államadósságok kamatai	111	« «

5. H. é. és magánvasutak külföldi kötvényei után kamatjárulék -		19 millió K
6. Külföldön lévő hazai záloglevelek és közs. kötvények kamata	795	« «
7. Külföldről nyert jelzálogos kölcsön kamata és annuitása -	12	« «
8. Ipari részvénnytársaságok által külföldre fizetett osztalék stb.	12	« «
9. Hitelintézetek osztalékaí - - -	46	« «
10. Pénzintézetek külföldi tartozásai	1,065	« «
11. Magánosok külföldi tartozásai után esedékes kamat - - -	360	« «
12. A kamatjáradékon kívül a konvenciók szerint Angliának és Franciaországnak fizetendő évi járulék - - -	3,034	« «
13. Kamat a főváros külföldi tartozásai után - - -	1,275	« «
14. Sorsjegynyeremények és törlesztési összegek - - -	1	« «
15. Magyarországon lévő külföldi ipari részvénnytársaságok nyeresége - - -	7	« «
16. Idegen kézben lévő ingatlanok tiszta hozadéka - - -	87	« «
17. A diplomáciai és konzuli költségek egyenlege - - -	333	« «
18. A posta, távirda és távbeszélő külföldi elszámolásának egyenlege - - -	100	« «
Összes tartozásunk a külföldnek:	33,583	millió K
A követelést levonva, marad, mint tartozás-egyenleg - - -	27,605	« «

1922-ben a vándormozgalomból eredő aktiv téTEL valószínűleg kisebb lesz, a passzivumok között pedig jelentékenyen nőhet az ipari társaságok és hitelintézetek külföldre fizetett osztaléka, tekintettel értékeink folytonos kiözönlésére, valamint a külkereskedelmi mérleg hiánya.

XV. A JÓVÁTÉTEL KÉRDÉSE.

Magyarország még nem szabadult meg attól a gondtól, hogy jóvátétel címén bizonytalan összegű, elviselhetetlen hadisarcot rójanak ki rá.

Ha anarchisztikus állapotok között lennének, és tétlenül néznők, hogyan sodródunk az összeomlás felé, akkor talán kevésbé volna fenyegető ez a veszedelem; de mert a magyar közigazdaság a romokon is kezdett újra dolgozni és nem veszítette el a hitét önmagában, megkísérlik, hogy újból lesujtsanak rá, hadd essék vissza megint a romokig.

Bizonyos jóvátételi szállításokat már eddig is kellett teljesítenünk; több szomszéd országnak nagyobb számú állatot, a délszláv államnak pedig a pécsi bányák köszénét.

A magyar közönség előtt nem kell bizonyítani, hogy már ez is mennyire túl esik fizetőképességünk határán; az állami pénzügyeknek, adósságainknak, fizetési mérlegünknek adatai mindenkellett szólnak, hogy jóvátételi számla nélkül is közel vagyunk az összeroskadáshoz.

De meg kell emlékezni arról, hogy ezt a fenyegető pénzügyi helyzetet mi teremtette meg a háborún s a forradalmokon kívül: hadianyagaink elvétele, az idegen megszállások, az entente-bizottságok költségei, tehát minden olyan tehetetlek, amelyek egytől-egyig jóvátételszámba mennek, s oly nagy összegük, hogy államháztartásunknak és közigazdaságunknak végzetes terhei vé váltak.

A hadianyagok elvesztése nemcsak fegyverek és löszerek elvesztését jelenti, amikbe egy legyőzött államnak végre is bele kell nyugodnia: hanem elvesztését milliárdokat éró olyan cikkeknek, amelyekre a békégazdaság-nak égető szüksége volt, hiszen tőle vonták el több, mint

négy éven át. Rendkívül sok ruhanemű és ruházati anyagok, élelmezési cikkek, vasuti és egyéb vontató fölszerelések, állatok, készpénz, irodai, kórházi felszerelések stb., amelyeket a fegyverszünet szabályai ellenére a katonai megszállások folytán elvettek tőlünk, közgazdaságunk akkorai állapotában a gyorsan jövő segítség kétszeres gyógyító erejével birtak volna. Akkorai értékelés szerint, s a katonai keretek hirtelen felbomlása folytán igen hiányos becsléssel nyolc milliárdnyi volt az az összeg, amelyet e cimen a ránk legalkalmatlanabb pillanatban elvesztettünk.

Azok az állami javak, építmények, fölszerelések, amelyek az ország megcsontkítása miatt idegen uralom alá kerültek, aranykoronákban számítva legalább 16 milliárdot érnek; megléritésükre, ha csak államadósságok biztosítékát nem képezik, aligha van kilátás.

Az entente-bizottságok huzamos itt tartózkodásának költségei még nincsenek összeállítva, de a hirlapokban itt-ott megjelenő közlemények nemcsak a tisztkarnak, hanem a legénységnek is az itteni megélhetési viszonyokhoz képest, s a magyar állam anyagi erejéhez viszonyítva horribilis fizetéséről egyáltalán nem a mesék világába tartoznak, hanem a ránk nézve szomorú valóságokéba. Ilyen bizottság pedig annyiféle volt — s van részben ma is — hogy a háborús jóvátételnek ismét nem egy milliárdját kellett elfizetnünk ezen a címen. A szegény adósra a legbántóbb látvány, ha hitelezője irgalmasnak követeli rajta az uzsorakamattal megnövesztett adósságot, de azért — ott vendégeskedik az adós asztalánál.

Az ellenséges megszállások kártételei jelentették az ország gazdasági életére a legnagyobb csapást, amelyet máig sem tudott kiheverni. Ha a fegyverszünetek értelmében való katonai megszállásról lett volna csupán szó — bár e katonai megszállások is messze túl terjedtek az előre jelzett határokon, s a katonai megszállás szükségének legtúlzottabb értelmezésén is — a megszálló csapatok ellátása lehetett volna a legnagyobb terhünk. A megszállások legnagyobb része azonban tervszerű kifosztó hadjárat volt, önkényes és brutális elvétele értékeinknek, elhurcolása azoknak a terményeknek, amelyekből élnünk kellett volna és azoknak a termelő eszközöknek, amelyek további életfélételeink megteremtésére voltak hivatva.

Hogy ipari telepeink annyi ideig üzemen kívül maradtak, s a munkanélküliség orvosszereit oly nehezen találták meg, s hogy mezőgazdaságunk még ma sem tud annyit produkálni, mint ugyanezen területen a békeidőben tette, az kizárolagosan az ellenséges megszállásoknak tudható be.

Egy évtized is belethetik, amíg ezeknek a terhéktól lassan megszabadulunk, s ha volna valami érzékeny mérőszerkezetünk, amely apróra minden jelezné azt a veszteséget, amit e címen szenvedtünk, annak idején megdöbbenvé látnók az óriási száműtőt, mely végül káraink valódi összegét mutatná: oly súlyosat és leverőt, amivel szemben kárpótlásra van igényünk, nemhogy nekünk kelljen jóvátételt fizetnünk.

Az ellenséges megszállások kárait francia, cseh, szerb és román csapatok okozták. Nem sorolhatunk föl itt minden részletet; Laky Dezső adatai nyomán azonban — aki külön könyvbен foglalkozik a megcsontkitott Magyarországnak ez irányú káraival — kiemelhetjük, hogy a román csapatok okozta közvetlen veszteség az 1919 őszén volt értékelés szerint közel 25 milliárdot tett, mai pénzünben kifejezve mintegy 5000 milliárdot. Csupán a közvetlen veszteségről van itt szó, tehát arról, amit tényleg elvittek tölünk: az értéktermelésnek az a fönnakadása, amely ennek folytán bekövetkezett, s közigazdaságunkat a milliárdok újabb sorozatával károsította meg, nincs számbavéve.

Az említett 25 milliárdból közel 9 milliárd esik a magángazdaságok károsodására, a mezőgazdaságnak, iparnak, kereskedeleumnak s a családi háztartásoknak kifosztására. Budapest maga 25 milliárdtal szerepel ebben a számban, főleg ipartelepeinek kirablása folytán; nagyon jelentékeny a kár Györött, ahol az ágyúgyárat üritették ki, továbbá Mezőhegyesen, ahol a kincstári birtoknak voltak igen nagy veszteségei. Mind a három példa olyan, ahol jó leltár segített a károk pontos megállapításában. Képzelihető, hogy a falvak kisebb birtokosai nem tudták ily szabatosan bejelenteni veszteségeiket, s ott a pusztulás még nagyobb volt, mint ahogy az adatok jelzik.

Ennek dacára a károk összegében a mezőgazdaság veszteségei a legnagyobbak, az összes károk 44%-a; a bányászatra, iparra és forgalomra jut 38%, a közhivatalok káraira (amelyek részben szintén falusiak és a mező-

gazdaságot terhelők) 11%, egyéb károkra 7%. E százalékos arányokban már benne vannak a vasút és posta által bejelentett 7·4 milliárdnyi, s a katonai kincstár által megállapított 8·1 milliárdnyi kárösszeg.

Azzal a szomszédunkkal, amelyhez eddig a közös balsorsnak legtöbb szála fűz s amely a maga mélységes nyomorúságában a mi vergődésünket is a legkevesebb rosszakarattal nézi, Ausztriával való egyezségünk már is ránk jelent súlyosabb tehertételeket: egyéb tételek kompenzálsán kívül a fizikai és jogi személyek káraiért 3 millió svájci frankot kellene fizetnünk, s az elszakított területen lévő magyar lebényegzésű bankjegyeket 1·5 millió erejéig beváltanunk.

A jóvátétel eszméje kísérhet még a győzők gondolatvilágában, akik a háború befejezte óta semmit sem tartanak immár lehetetlennek, ami hasznukra válik, kísérhet az utódállamok kivánságai között, de nyilvánvaló, hogy a megcsonkitott s utána kirabolt Magyarország nem gondolhat arra, hogy életének kockáztatása nélkül bármit is fizessen. A tárgyalások folyhatnak még e kérdésről, de magunk között is, amikor örvendünk nehány gazdasági águnk alig megindult fejlődésének, számot vetve eddigi terheinkkel és további megélhetésünk nehéz verejtékével, be kell ismernünk, hogy az ijj immár a legvégsőkig meg van feszítve, a jóvátétel durva érintésétől elpattan, s Magyarország újra a romok közé kerül.

XVI. EGYHÁZ ÉS ISKOLA.

A régi, részben ezer éves, részben a hitújítás idejéből származó magyar egyházi szervezeteket keresztül-kasul hasogatják az új határnyonalak. A római katholikus egyház négy püspökségének egész területét elveszti: az ősi Nyitrát, azután a besztercebányai, szepesi és az erdélyi egyházmegyéket. Érintetlenül csupán a veszprémi és a székesfehérvári püspökség s az egeri érsekség marad. Hat egyházmegye plébániáik nagyobb felét megtarthatja; egyből, a legrégebbi esztergomi egyházmegyéből már csak kisebb töredékek maradnak meg s öt olyan püspökségünk van, ahonnan a plébániák zömével együtt magának a főpásztornak a székhelyét is elszakítják, vagy, mint legutóbb történt, a főpásztort elűzik ősi székhelyéről.

A plébániák több mint felét veszítjük tehát s a 3310 paróchia közül csak 1432 maradna határainkon belül.

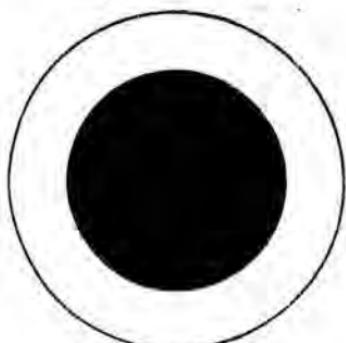
A református egyház vesztesége látszólag kisebb, mert a reformátusok inkább az ország közepén tömörülve éltek s nem oszlottak szét annyira az egész országban, mint a katholikusok. Egy református egyházkerület, az erdélyi (amely a legnagyobbak egyike volt s történelmi emlékekben a leggazdagabb), teljes egészében elvész; a tiszáninneni és tiszántúli kerületek érzékeny veszteséget szenvednek, de lelkészségeik több, mint felét megtarthatják; a dunamelléki és dunántúli kerületek megnyírbálása már jóval enyhébb. A református egyház vesztesége 1078 lelkészség, míg 1008 megmarad a megcsontkított Magyarországon.

Az ágostai evangélikusok inkább a határmentét s a hegyvidéket lakják s ezért veszteségük is felőtlőbb. Az erdélyi egyházkerület — amely a legnagyobb volt — itt is elvész minden lelkészségével. Kicsi hányad marad meg a dunáninneni és a-tiszai egyházkerületből is, csak a bányai és a dunántúli egyházkerületek csorbulnak meg kevésbé. Az ágostai evangélikusok 913 lelkészségből azonban több, mint kétharmadrész, 622, idegen uralom alá kerül.

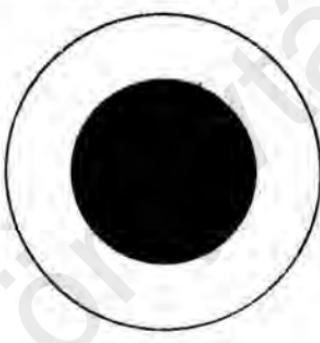
A kis unitárius egyház négy megmaradt lelkészsége az új budapesti püspöki vikáriátus vezetésével várja, míg Erdélyteljű újra felveheti az összeköttelést.

A két görög felekezet egyházi szervei közül alig marad meg valami határainkon belül. A hajdudorogi görögkatholikus püspökség székhelye és 83 plébániája továbbra is magyar fennhatóság alá tartozik, 80 plébánia azonban már kívül esik határainkon. Az eperjesi, munkácsi és a

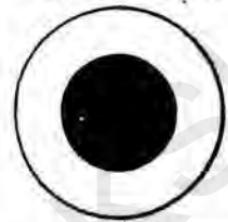
A cesz megszállás területén
506,709 közül 161,541

A román megszállás területén
597,272 közül 249,032

A délszláv megszállás területén
219,609 közül 70,771

Az osztrák megszállás területén 56,127 közül 7736

Fiuméban¹
8921 közül 14397

Magyar tanulók idegen uralom alatt.

nagyváradi püspökségnek minden össze 24 plébániája marad az ország belső területén, míg három más egyházmegye egész terjedelmében elszakad.

Az orthodox görög egyháznak egy püspöksége — amely a magyarság közt élő szórványokat foglalla magában — a budai görögkeleti püspökség az, amely 49 plébániájából 42-öt tarthat meg s csak 7 esik határainkon kívül. Az aradi, temesvári és bácsi püspökség plébániái közül csak 27 marad meg, a verseczi, karánsebesi és

erdélyi püspökség pedig teljesen kívül esik a megcsontkított Magyarországon.

Miközben a békészerződésnek a kisebbségek védelmére vonatkozó szakaszait olvasgatjuk, azalatt elveszítíti birtokait az erdélyi katholikus státus, nyugati hitsorsosaik adományain tengődnek a protestánsok s a türelmetlen és kultúrátlan orthodox egyház igyekszik szétzilálni a magyar hitfelekezetek szervezetét.

Az iskolaügy terén szintoly fájók a panaszaink és nagyok a veszteségeink; igen értékes föl szereléseket vesztettünk el, de amellett sokkal nagyobbat: az elszakított területeken lévő magyar gyermeknek azt a jogát és lehetőséget, hogy magyarul tanuljanak.

A népoktatás legalsó tagozata, a kisdedovás, három típusú intézetben helyezkedik el: a rendes kisdedovó-intézetekben, továbbá az állandó és a nyári menedékházakban.

	Terület	Kisded-ovák	Állandó és nyári menedékházak	A felsorolt intézetek együtt
Cseh megszállás	Intézetek - - - - -	498	74	572
	Óvónők - - - - -	523	19	542
	Magyar gyermek -	12,947	1,566	14,513
	Nem magyar gyermek -	26,855	2,726	29,581
Román megszállás	Intézetek - - - - -	549	247	796
	Óvónők - - - - -	597	64	661
	Magyar gyermek -	26,011	7,849	33,860
	Nem magyar gyermek -	21,762	9,189	30,951
Délszláv megszállás	Intézetek - - - - -	284	25	309
	Óvónők - - - - -	296	9	305
	Magyar gyermek -	9,825	365	10,190
	Nem magyar gyermek -	21,086	1,884	22,970
Osztrák megszállás	Intézetek - - - - -	49	5	54
	Óvónők - - - - -	50	1	51
	Magyar gyermek -	333	21	354
	Nem magyar gyermek -	4,271	269	4,540
A meg- csontkított Magyar- ország	Intézetek - - - - -	837	378	1,215
	Óvónők - - - - -	1,014	101	1,115
	Magyar gyermek -	73,295	28,844	102,139
	Nem magyar gyermek -	16,806	2,418	19,224
Magyar- ország összesen	Intézetek - - - - -	2,229	729	2,958
	Óvónők - - - - -	2,500	194	2,694
	Magyar gyermek -	122,636	38,645	161,281
	Nem magyar gyermek -	92,085	16,486	108,571

A 2958 intézetből tehát csak 1215 marad határainkon belül, 1743 azonban kisiklik joghatóságunk alól, 1579 tanerő sorsa válik bizonytalanná s 59,000 magyar gyermek alighanem elesik a magyar nyelvű kisdedővástól. Az elvesző intézetek fele eddig állami költségen állott fenn; különösen nagy számmal a Felvidéken s az ország keleti felében. A Felvidéken 13,000 magyar gyermeken kívül 27,000 nem magyar ajkú elvezte az áldásukat, a román megszállás területén 26,000 magyar és közel 22,000 nem magyar ajkú.

Legfontosabb oktatási intézményünknek, az elemi iskoláknak szétoszlása a következő módon történik:

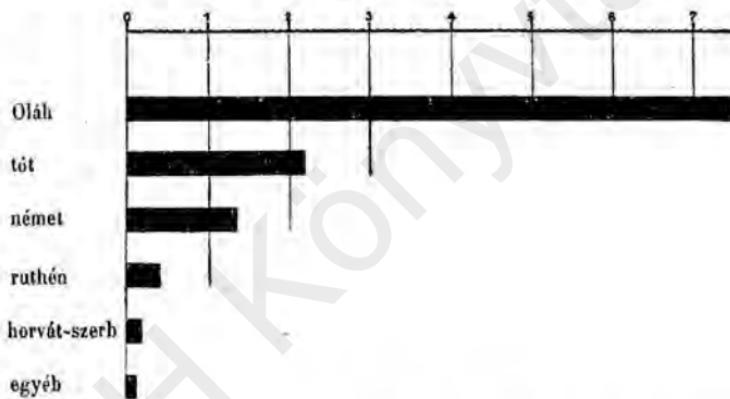
Terület	Az elemi iskolák					
	összes száma	közül állami	tanítói- nak	magyar anya- nyelvű tanulóinak	nem ma- gyar anya- nyelvű tanulóinak	egy ta- nitóra esett tanuló
				s z á m a		
Cseh megszállás —	4,280	953	7,143	119,652	300,837	59
Román " —	4,928	1,306	8,490	180,018	300,874	57
Délszláv " —	897	266	2,671	50,346	113,959	61
Osztrák " —	369	48	712	3,085	37,119	53
Fiume —	20	7	148	629	4,420	34
Osszes megszállás	10,494	2,580	19,164	353,730	757,209	58
A megcsönkötött						
Magyarország —	6,435	982	16,089	753,767	106,435	54
Magyarország összesen —	16,929	3,502	35,253	1.107,497	863,644	56

A közel 17,000 elemi iskolából tehát 6435 maradt meg a mi kultúránk terjesztésére; az elveszett iskolák negyed része állami intézmény volt. 19,164 elemi iskolai tanító marad határainkon kívül s több mint 350,000 magyar gyermek oktatása ezentúl nélkülünk történik.

Az elemi iskolák nagyrésze közszégi vagy felekezeti volt, tehát teljesen autonom igazgatás alatt állott, de közülök igen sok állami segítségen részesült, függetlenül attól, hogy milyen a tanítás nyelve.

A nem magyar tannyelvű népiskolák államsegélyét az 1913/14. évben — amikor tehát hadi pólékok még nem növelték a segély összegét — az alábbi összeállítás tünteti föl:

A nem magyar tanítási nyelvű népiskolák tanítási nyelve	összes száma	közül állami segélyes	személyi államsegélye	dologi az 1913/1914. évbén	összes ezer koronában
Német	448	182	281	16	298
Tót	365	307	408	23	431
Oláh	2170	1480	1778	6	1785
Ruthén	47	40	45	—	45
Szerb	269	31	40	—	40
Vend	3	3	7	2	9
Olasz	12	1	3	0·1	3
Cseh	2	2	1	—	1
Egyéb	4	2	3	0·1	3
Mindössze	3320	2048	2566	47	2615

tanítási nyelvű iskolák.

A nem magyar iskolákra fordított állami kiadások millió koronákban az 1904/5–1913/14. tanévekben.

Egy évtizeddel korábban ezek az iskolák 678,000 K állami segítségen részesültek; a háború előtt 2·6 millióra nőtt a segítségük s föleg oláh iskolák vették igénybe a támogatást. A háború folyamán sokszorosan fokozódott az állami segítség, az elszakítás pillanatáig.

Az oláh iskolák és egyházak segítése évenkint a magyar államnak már 14 milliójába került.

Az elemi iskolai típus fölé emelt iparos- és kereskedőinas-iskolák tekintetében már csak az intézetek számát illetőleg látszik nagyobbnak a veszteségünk; az ipar és kereskedelem erősebb koncentrációja folytán a tanulók száma sokkal magasabb az ország központi területén.

Így is az intézetek 108,787 főnyi tanuló létszámából közel 21,600 magyar ajkú s mintegy 11,500 német tanuló vész el gondozásunk alól. Legtöbb magyar tanulót a román megszállás folytán vesztünk, mert az iparos magyar városok ezen a területen a leggyakoribbak. A fontosabb adatok a következők:

Terület	Az iparosinas-iskolák			A kereskedőinas-iskolák		
	összes száma	tanítónak száma	magyar tanulónak száma	összes száma	tanítónak száma	magyar tanulónak száma
Cseh megszállás —	110	542	5,017	14	60	399
Román " —	145	956	11,254	29	144	1,106
Délszláv " —	63	407	3,459	10	47	248
Osztrák " —	5	12	76	—	—	—
Fiume — — —	1	17	15	1	8	5
Összes megszállás	324	1,934	19,821	54	259	1,758
A megcsönkított Magyarország —	309	2,878	50,309	45	296	3,492
Magyarország összesen — —	633	4,812	70,130	99	555	5,250

Valamivel kisebb tanulólétszámot mutathat egy másik fontos iskolafajunk, a polgári iskola. A fiúközépoktatás terén egyéb — a magasabbrendű tanulásra is előkészítő — iskoláink voltak, a leányoktatás azonban — a felső leányiskolák meglehetősen ritka hálózata miatt — nagyrészt a polgári iskolák föladata maradt. Ezért van, hogy a polgári leányiskolák jóval népesebbek voltak, mint a fiúiskolák s jobb gyermekanyaguk is volt. A fiú és leányok polgári iskoláit egybevéve, veszteségünk mérlege a következően alakul:

Terület	A polgári iskolák				
	összes száma	közül állami	tanítónak	magyar	nem magyar
				tanulónak	
	száma				
Cseh megszállás — —	114	43	849	11,431	5,879
Román " — —	120	52	979	15,624	6,130
Délszláv " — —	49	19	357	4,523	3,925
Osztrák " — —	5	3	32	273	260
Fiume — — —	4	2	58	284	775
Összes megszállás —	292	119	2,275	32,135	16,969
A megcsönkított Magyarország — — —	240	79	2,362	56,861	3,130
Magyarország összesen	532	198	4,637	88,996	20,099

A kilenc óvónőképző-intézetből öt maradna meg határaink közt; a többi román megszállott vidéken van. Az öt visszamaradó intézet tanulóinak száma azonban több mint kétszerese az elszakításra szánt intézeteknek s az utóbbiak 195 növendéke közül is 159 magyar nyelvű volt.

Férfitanítóképzőt 32-öt veszünk (18-at a román, 11-et a cseh megszállás területén) s csak 18-at tarthatunk meg, az így elveszített tanerők száma 329-et tesz s a 3015 határainkon kívül eső tanulóból 2072 fiú magyar ajkú. A tanítóképzést átmenetileg korlátozni kell a menekült tanítók elhelyezhetése, majd pedig a csökkenő tanköteles létszám miatt; később azonban a tanulók számának növelésére kell törekedni.

Leánytanítóképző viszont 19 esett határainkon kívül (11 a román, 6 a cseh megszállás vidékein), de 23 marad központi területünkön, nagyobb tanulólétszámmal, mint az elszakított intézetek. 211 tanerő a veszteségünk s a 2401 növendék közül 1985 magyar ajkú.

A felső kereskedelmi iskolák közül 26 vész el és 28 marad meg. A megmaradók azonban fejlődőttebbek, 7012 tanulóval, míg az elszakított részeken lévő kereskedelmi iskolákba 4230 növendék járt s ezek közül 3060 volt magyar. Jellemző az állami áldozatkézségre, hogy a 19 állami felső kereskedelmi iskola közül 13 az elszakított részekre esik, ezek fele a csehek által megszállott vidékekre.

A fiúközépiskolák tekintetében veszteségünk mérlege a következő:

Terület	Gimnáziumok	Reáliskolák	Fiú középiskolák	Ebből állami iskolák	A tanárok	A tanulók	A tanulók közül magyar
	összes száma						
Cseh megszállás — —	36	7	43	13	655	12,702	10,112
Román " —	51	9	60	19	942	19,544	12,888
Délszláv " — —	10	1	11	5	191	3,823	1,900
Osztrák "	1	—	1	—	14	184	116
Fiume — — — — —	1	1	2	1	27	431	138
Összes megszállás —	99	18	117	38	1829	36,684	25,154
A megcsönkitott							
Magyarország — —	88	16	104	39	1725	39,647	37,682
Magyarország összesen —	187	34	221	77	3554	76,331	62,836

Veszteségünk 117 fiúközépiskola, amelyek közül 38 volt állami intézet. A visszamaradó 104 tanintézet azonban népesebb, bár tanerőinek száma aránytalanul kisebb. 1829 tanerőt vesztünk s a 36,684 határainkon kívül maradó diákból 25,154 magyar fiú, 2800 pedig német.

A leányközépiskolák száma általában alacsony volt; 43 intézetünkbelől 25-öt tarthatunk meg, azonban a 21 állami iskolából csak nyolcat.

A középiskolai tanulók 82,6%-a volt magyar anyanyelvű, jóllehet a hazánkban divó egyéb nyelvek közül csak a tótnak nem volt saját középiskolája, a németek 9, az oláhok 6, a szerbek 1 középiskolát tartottak fönn (megfelelő állami, sőt építési segélyvel) a maguk nyelvén.

Hogy a kolozsvári egyetemnek 45 éven át gyűjtött gazdag fölszerelései, s az egyetemi telep költséges építkezései ma idegen próbálkozásnak szolgálnak túldíszes keret gyanánt, az éppoly köztudomású, mint hogy a hajlékát veszített egyetem Szegeden még a felszerelések teljes hiányával küzd, továbbá hogy a pozsonyi egyetem vándorútjában még el sem jutott új állomáshelyére, Pécsre. Selmec ősi akadémiája menekülésével kihalttá tette a régi bányavárost és Sopronban talált menedéket. Kassán és Kolozsvárott jól berendezett gazdasági tanintézeteket kellett hagynunk, két jogtanító intézetet teljesen elveszítettük: a kassait és nagyváradit, az eperjesi Miskolcon, a máramarosszigeti pedig Hódmezővásárhelyen keresett ideiglenes hajlékot.

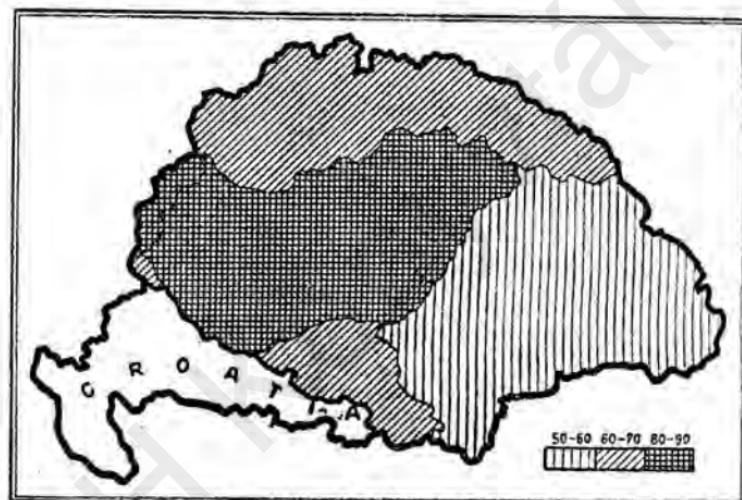
Még néhány szót az iskoláztatás eredményéről; arról, hogy az iskolai műveltség fokozatait a népesség egyes rétegei milyen arányban érik el?

A legelembibb műveltség fokmérőjénél, az írás és olvasás ismereténél, az inkább tömörülten lakó német ajkúak valamivel előnyben vannak a magyarság fölött, melynek egy része az iskoláztatásnak nehezen hozzáférhető tanyákon szétszórva él. A magyarság után a tótok következnek, majd a horvátok, a legalacsonyabb műveltségi arányt pedig a szerbek, főleg pedig az oláhok és ruthének mutatják. Így is kedvezőbb a magyarországi oláhok népműveltsége a romániabelieknél.

Ezek a jellegzetes eltérések azért nem ütköznek ki - élesebben Magyarország szélkapcsolt részeinek vizsgálatánál (legföljebb csak az egyes nyelvvidékek adatainál),

mert mindegyik hódító nagyobb tömegű műveltebb magyart és németet is ragadott magával. Az arányok így sem érdektelenek. A hat évnél idősebb népességeben írni és olvasni tudott:

A cseh megszállás területén	67·8%
A román megszállás területén	51·5 «
A délszláv megszállás területén	68·9 «
Az osztrák megszállás területén	86·1 «
A megcsenkitott Magyarországon	80·2 «
Magyarországon összesen	68·7 «

Írni-olvasni tudók az összes népesség százalékában.

Magában Erdélyben a magyarság között az írni-olvasni tudók 59·9%-kal szerepelnek ugyan, az oláhok közt azonban csak 27·9%-kal. A délszláv megszállás területén szintén a magyarok és németek javítják az arányt.

A középiskola legalább négy osztályát elvégzettekről a túloldalon levő táblázat tájékoztat.

A magyarságnak a szerepe itt már első helyre kerül. Felötlő azonban, hogy még az elemi műveltség tekintében kedvezően álló tót faj a középiskola alsó négy osztályát végzettek közt oly alacsony aránnal részesedik még a saját ethnikai területét magába záró cseh megszállásnál is, addig az általában alacsonyabb kultúrájú oláhság, a román megszállás területén a négy közép-

Terület	A középiskola 4 osztályát végzettek száma	E b b ö l							
		magyar	német	tót	oláh	ruten	horvát	szerb	egyéb
		s z á z a l é k o k b a n							
Cseh megszállás	108,550	78·9	13·6	5·6	0·3	0·3	0·1	0·1	1·1
Román	145,681	69·2	15·2	0·1	13·9	0·0	0·1	0·9	0·6
Délszláv	34,160	64·4	18·3	0·6	1·7	0·1	0·2	13·5	1·2
Osztrák	8,548	77·4	19·9	0·1	0·1	—	1·3	0·0	1·2
Fiume	5,599	24·6	12·2	0·0	0·3	0·0	12·6	0·5	49·8
Összes megszállás	302,538	71·4	15·1	2·1	7·0	0·2	0·4	2·0	1·8
A megcsónkitott									
Magyarország	370,601	92·7	5·2	0·2	0·4	0·0	0·3	0·3	0·9
Magyarország összesen	673,139	83·1	9·7	1·1	3·4	0·1	0·3	1·0	1·3

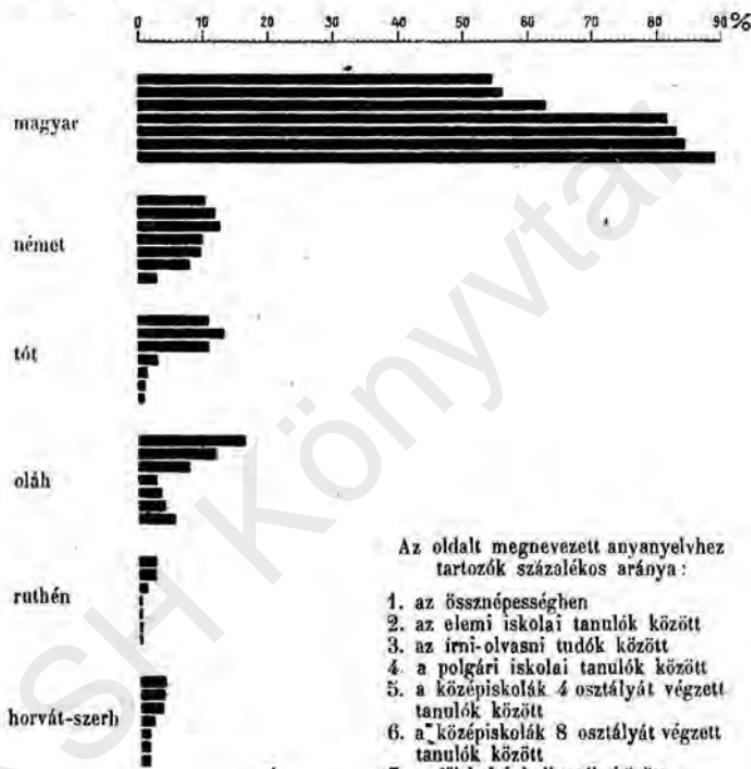
iskolát végzettek közt elég magasra tudja fölemelni az arányát. Ennek a magyarázatát abban találhatjuk, hogy a tótság vallási tekintetben nem alkot külön szervezetet, az oláhság azonban a görög felekezetek elzárkózó organizmusában él, papjait fölös számmal, s tanítóit is maga neveli, s ezeknek a tömege emeli magasabba a négy középiskolát végzettek arányát.

A műveltség magasabb lépcsőfokán, a középiskola teljes befejezésénél adataink következően alakulnak:

Terület	A középiskola 8 osztályát végzettek száma	E b b ö l							
		magyar	német	tót	oláh	ruten	horvát	szerb	egyéb
		s z á z a l é k o k b a n							
Cseh megszállás	39,379	83·5	9·5	4·9	0·5	0·5	0·1	0·1	0·9
Román	53,141	68·6	13·0	0·1	16·7	0·0	0·1	0·9	0·6
Délszláv	12,229	71·0	12·7	0·7	1·4	0·1	0·2	13·0	0·9
Osztrák	2,574	82·7	13·9	0·0	0·1	—	1·9	0·0	1·4
Fiume	2,121	25·3	12·5	0·0	0·3	0·0	12·8	0·1	49·0
Összes megszállás	109,444	73·7	11·8	1·9	8·4	0·2	0·4	1·9	1·7
A megcsónkitott									
Magyarország	142,090	93·1	4·7	0·2	0·5	0·0	0·3	0·3	0·9
Magyarország összesen	251,534	84·5	7·8	0·9	4·0	0·1	0·4	1·0	1·3

A magasabb kultúrát megkivánó élethivatásokban a magyarság föltétlen elsőbbségben van. Meglátszik ez nemcsak az országos arányokon, hanem minden egyes leszakított területnél, kivéve azt, amelyet a romá-

nok tartanak most megszállva. Ezen a vidéken, bár annyi nagy városunk magyar intelligenciája tartotta fönn benne a kultúrát, aránylag kevesebb magyar van a teljes, mint a félközépiskolát végzettek közt, s az oláhok aránya — bár még mindig csak 16·7%-os — növekvő. Ismét a fön-
tebbi magyarázatra kell utalnunk, azzal a megtoldással,

Az oldalt megnevezett anyanyelvhez tartozók százalékos aránya:

1. az össznépességhen
2. az elemi iskolai tanulók között
3. az írni-olvasni tudók között
4. a polgári iskolai tanulók között
5. a középiskolák 4 osztályát végzett tanulók között
6. a középiskolák 8 osztályát végzett tanulók között
7. a főiskolai hallgatók között.

Műveltségi viszonyok Magyarországon anyanyelv szerint.

hogy ebben a kategóriában a nyolc középiskolát, vagy azzal egyenrangú intézetet végzettek foglaltatnak, tehát a tanítóképzőt végzettek is. S a gazdasági és gyakorlati pályán működő sok magyar és szász ember, akik a polgári iskolát befejezték, hogy nagyobb ismeretekkel lát-hassanak a termelő munkához, ezen a rostán mindenki esett; az oláh tanító és pap azonban mindenben maradt. Ertható tehát, hogy az oláh műveltség ezekből a számok-

ból is bizonyos egészségtelen megoszlással tűnik ki: alul vékony rétege az irni-olvasni tudóknak, folyobb egyre több iskolai bizonyítvány, mely a tanítói és papi államférfiak is sűrűn panaszkodnak, hogy a közigazgatási pályákra nem kapnak elég embert s a váratlanul megszerzett hatámas területelet nem tudják elég értelmi erővel igazgatni.

A szétszakítás óta a megcsönkitott Magyarország határain belül maradt iskolák életéről számszerű adatokat még nem tudunk idézni. Az oktatás kétségtelenül intenzívebben folyik, mint korábban, amikor a háborús évek helyiséghiánya, tanítóhiánya, fűtési zavarai stb. minthogy hat iskolai év munkáját szinte meddővé tették. A tankötelezettség szigorú keresztülvitelére vonatkozó újabb törvény bizonyára csak fokozza ezt az intenzitást.

Közoktatásügyünknek nagy gondja a gazdasági irányú tanítás olyan újjászervezése, amely legalább a jövő nemzedékekben egészségesebb munkamegoszlásra törekszik, mint aminőt ma, a tisztviselőpályákra neveltek nagy tömege miatt a legjobb akarattal is el tudunk érni.

XVII. AZ ELSZAKÍTOTT MAGYARSÁG HELYZETE.

Ha csak pár szót is, s ha pozitív adatok hosszadalmas felsorolása nélkül is, említést kell tennünk elszakított véreinkről, mert Magyarország küzdelmes éveiben a legsüggesztőbb érzés, hogy sanyargatásukat tétlenül kell néznünk.

Senkinek nem lehettek illúziói az iránt, hogy a szomszéd új államok a békeszerződéseknek a kisebbségekre vonatkozó intézkedéseit másként fogják szemforgatva az európai nyilvánosság előtt értelmezni s másként kezelik otthon a gyakorlatban.

Minthogy azonban európai nyilvánosság nincs, vagy pedig más kérdésekre tartja fön az érdeklődését, a hódítók még erre a kétszinű magatartásra sem érzik magukat kötelezve.

Amit a katonai megszállás túlzott jogcímén pusztával kezdtek egyesek ellen, azt most törvényalkotásokkal, rendeletekkel és adminisztrációval folytatják százszerek ellen: a rendszeres kiforgatást nyelvükbeli, jogaikból, vagyonukból.

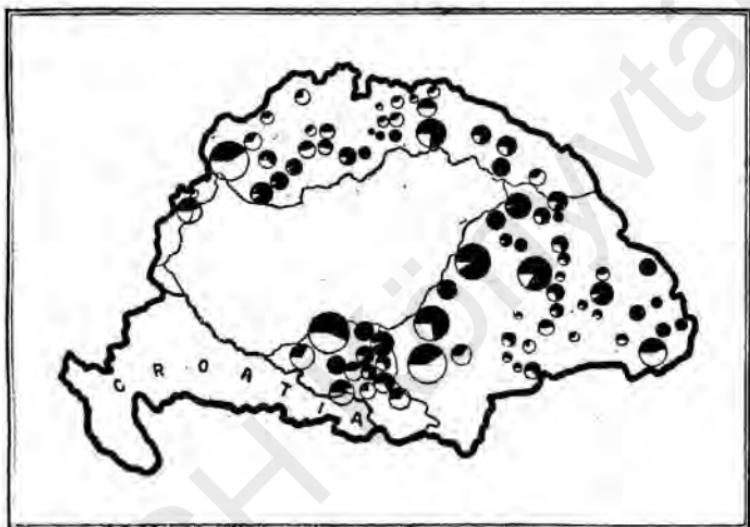
Hirdetjük és titkon üzenjük a megszállt területeken küzködő magyarságnak, hogy tartson ki türelmesen, bátran és híven: a hatalom azonban ezer lehetőséget talál ki arra, hogy elmozdítsa helyéből.

Most, mintegy ötödfél évvel a megszállások kezdete óta, nagyjában elkészíthetjük a mérlegét annak a helyzetnek, amelybe az elszakított magyarság került.

Politikai jogai úgyszólvan nincsenek; a parlamentbe való választások egy-egy szinmagyar vidéken úgy történtek, hogy a szavazó helyiségeket egyszerűen elzárták

a magyarság elől. Hirmondónak beeresztenek egy-két magyart, aki elszigetelten küzd is a magyarság elnyomata ellen, de csak gúnyos visszhangra talál. Hatalmas többségen elenyésző töredék, pedig milliókat képvisel.

A helyi autonómiából kiszorúl a magyarság, mert a közigazgatási beosztás ügyes átcsoportosításával, régi magyar városok adminisztrativ jelentőségének lefokozásával a hódító elemmel találja magát körülvéve ott is, ahol többségéről bizonyos lehetett volna.

Az elszakított városok magyarsága.

Nemzetiségi jogait elkobozták; ahol úgy tetszett, a vezetéknév hangzása, ahol ez nem vezetett célra, a hódítók nyelvénék ismerete vagy a vallás stb., az egyszerűbb néppel szemben az ijesztésnek különböző fokozatai szerepeltek okul, hogy a népszámlálások — amelyeket több városban második javított kiadásban voltak kénytelenek rendezni — a magyar s többnyire a német elemet kisebbséggé, vagy ahol csakugyan kisebbségen volt, egészen jelentéktelenné zsugorítsák össze.

Megfosztották a magyar kultúrájától. Csehországnak ismert tilalma ellen a magyar irodalmi termékek bevitele ügyében a Magyar Tudományos Akadémia hiába emelte föl a szavát. A magyar írás, a magyar gondolat tiltott

árúcikk a többi határon is. Az a néhány sajtótermék, amelyet elszakított testvéreink magyar nyelven fenntart-hatnak, csak halk szavú lehet s arról kell legjobban hall-gatnia, amiről legtöbbet tudna panaszkodni. Kivétel csak akkor van, ha azok úznek sajtópropagandát, akiknek tár-sadalmunk könnyelműen odaajándékozta a nemes patinájú emigráns nevet. Ezek nyugodtan gyalázhatják Magyar-országot, költhetnek róla hazug és riasztó híreket, az új szomszédok védőszárnya gyámolítónan borul föléjük.

Megfosztják a magyarságot rendre iskoláitól is. A volt állami iskolákat a magyar felekezetek igyekeztek saját erejükön kívül pótolni: ezeknek ezer bajuk akad a hatóságok mindenféle zaklatásától, hogy ellankadva a kitartásban, egyre jobban gyérüljön a számuk. A Felvidék magyar középiskoláinak egy-két kivételel való megszüntetéséről kimerítő jelentéseket olvashattunk. De alakulnak új iskolák, új tankönyvekkel, hogy a jövendő nemzedék a sok túlzás és ferdítés közül ne tudja kiolvasnai azt az igazságot, amit apja, anyja az otthon csöndjében súg neki. A magyar iskolák megszünnek, s magyar gyermeknek nem szabad átkelnie a határokon, hogy nálunk folytassa tanulmányait.

Kiforgatják a magyart vagyonából, első sorban föld-birtokából. Az új államok földreformtörvényei sajátságosan rezonálnak mindarra, ami magyar birtok. Az, ha kisebb is, útjában áll a demokratikus birtokpolitikának: ha ma-gyar kultúrális célt szolgál, akkor különösen veszedelmes. A törvények óvatosabbak, a rendeletek már világosabbak, s a végrehajtás a legkíméletlenebb.

Mindezeket konkrét adatokkal, hitelesebb formában fogja a magyar kormány panaszaink egy töredéke gya-nánt a Népszövetség elé terjeszteni. Nem hallgathattunk azonban erről itt sem, mert a megcsontkitott Magyar-ország sok nehéz gondja között a legnehezebb az, hogy nem tud segíteni elszakított vérein. A mi közvetlen gond-jaink nagyrészt gazdasági természetűek, s akadhatnak, akik a szokol, dinár és leu magasabb árfolyamatot el-káprázatva, kevésbbé aggódnak az elszakított magyarság sorsán, mert annak gazdasági bajai nincsenek vagy nem olyanok, mint a miénk. Ettől a megynyugvástól vagy bele-törődéstől, ami közönnyné is fajulhat, óvni kell mindenkit.

Az elszakadt magyarság egyedeinek itt-ott gazdaságilag kielégítő lehet a helyzete, a nagy többségét azonban rendszeresen rontja az idegen hatalom tervszerű munkája s az elszakadás martiriumát nem lehet a jobban csengő szokollal megváltani.

Még csak egy megjegyzést: ma még jobban látjuk, mint pár évvel ezelőtt, hogy az elszakítás csalódást hozott azoknak a nem magyar ajkú honfitársainknak is, akik örömmel üdvözölték azt. A mindig opportunisták kivételeivel a tótok fölpanaszolják a cseh terjeszkedést, az erdélyi oláhok pírulnak a régi Románia bürokráciájának alacsony szintje miatt, a horvátok politikai önállóságát és szellemi fölényét egy alacsonyabb rendű faj szoritotta gúzsba. A magyar nacionalizmus oly feketére van ugyan festve előttük, hogy nem mondhatják ki hangosan, meny nyire kedvezőbb volt rájuk a mult magyar hegemoniája, mint az állítólagos testvér elnyomása, de elégedetlenségiük az idő teltével növekszik. Ha még találkozunk, nem azt nézzük, hogy milyen érzéssel távoztak tőlünk, hanem azt, hogy milyen tapasztalatokkal térnek vissza.

XVIII. AZ ÚJ SZOMSZÉDOK.

Ausztria a legkisebb az úgynevezett utódállamok között, 81,581 km² területével.

E területen 1910-ben 6.631.944 ember élt, az 1920 elején tartott népszámlálás szerint azonban Ausztria (természetesen az időközben Magyarországból és Karinthiából nyert területek nélkül) 6.067.430 lakost talált, s kilenc év alatt a népesség 3·61 %-os fogyasát volt kénytelen megállapítani. Az ország népsűrűsége 81-ről 78-ra szállt le, a megcsönkített Magyarországnál tehát az új Ausztria ritkább népességű lesz. Alsó- és Felső-Ausztria, valamint Salzburg népességén kívül egyéb területei ritkábban lakottak, mint a tölünk nyert nyugatmagyarországi csík. Népességének 89·8 %-a német ajkú (illetve társalgási nyelvű, mint az ottani folytátek terminológiája kifejezi), 1·9 % cseh-morva, de 5·5 % idegen állampolgár, akinek a nyelvét nem tudakolták.

A hitfelekezetek szerint való megoszlás Ausztriában szintén nagy egyöntetűséget mutat: népének 93·3 %-a katholikus, 3·5 %-a protestáns, 2·9 %-a zsidó, a többi egyéb apró felekezetek között oszlik meg. A görög ritus szerepe Ausztriában is jelentéktelené vált.

A foglalkozás szerinti megoszlás azonban sejteti már Ausztria bizonytalan gazdasági jövőjét: 31·4 % erejéig részesedik a mezőgazdaság, 32·9 %-os a bányászat és ipar szerepe 16 % a kereskedelem és forgalom körébe tartozik, 17 % a közszolgálathoz és szabad foglalkozásokhoz, 2·7 % pedig házi cseléd. A közszolgálati foglalkozásoknak ez a túlMagas aránya, s a kereskedelem és forgalom körébe tartozók nagy száma csak akkor nem egészségtelen, ha biztosított ipari rétegre és még szélesebb mezőgazdasági alapra van fölépítve. Az osztrák mezőgazdasági népesség

azonban igen kevés, ipari népességének biztosított voltát pedig szintén ingatagnak kell tekintenünk. Az östermelő népnek 29·3%-a birtokos, 33·8%-a a birtokban segítő családtag, 28·5%-a gazdasági cseléd és 8·3% gazdasági munkás.

Nagy jelentősége a birtokmegoszlás ingadozásainak egyébként nem lehet azon a csekély szántóterületen, amellyel a megmaradt Ausztria rendelkezhetik.

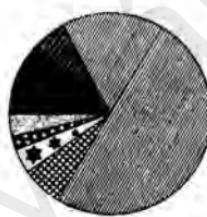
Magyarország

Cseh-Szlovákia

Románia

Megesonkított Magyarország

Dél-szláv állam

Ausztria

1. Magyar, 2. német, 3. tót, 4. oláh, 5. ruthén, 6. horvát, 7. szerb, 8. cseh, 9. lengyel, 10. ukrán, 11. zsidó, 12. bolgár, 13. bosnyák, 14. szlovén, 15. egyéb.

1. Magyar, 2. német, 3. tót, 4. oláh, 5. ruthén, 6. horvát, 7. szerb, 8. cseh, 9. lengyel, 10. ukrán, 11. zsidó, 12. bolgár, 13. bosnyák, 14. szlovén, 15. egyéb.

Nyelvi megoszlás az új államokban s a békekötés előtti Magyarországban.

Amíg ugyanis nálunk 60·4% a szántóföld aránya (sokkal magasabb, mint az utódállamok bármelyikében), addig Ausztria területének csak 24·8%-a a szántóföld. A népességhöz viszonyítva a szántó nagyságát, az új államokban a következő arányokat találjuk: ezer lakosra esik szántóterület hektárokban:

Magyarországon	725·7
Ausztriában	307·5
Csehországban	460·3
Romániában	616·3
Jugoszláviában	422·9

A rét 13·4%-os arányával már sokkal kedvezőbbnek látszik ugyan, mint nálunk, de e művelési ágak számbavétele tekintetében Ausztria a mindenből eltérő eljárást követett, s így — mint jobban összehasonlítható, — csak azt emelhetjük ki, hogy Ausztria szőlőterülete meglehetős jelentéktelen, erdőállománya azonban földjének 37·7%-át foglalja le, s több mint háromszor annyi, mint a mi erőink. Ez az osztrák faiparnak és papíriparnak kedvező kilátásokat nyújt.

A fontosabb termékekkel való mezőgazdasági termelés Ausztriában a következő eredményeket mutatja tízéves (1904/13.) átlagban: Búzából 3·4 millió, rozsból 6 millió métermázsa volt a termés; egy főre tehát e két kenyérterményből 1·40 mm esett, míg a megcsontkított Magyarországon 3·74 mm. A kenyérellátás tehát Ausztriának mindig súlyos gondja lesz; a közelmúlt években az ország pénzügyi katasztrófájának okozója lett. Az árpa hozama 2·3, a zabé 4·1, a kukuricáé 1·2, a burgonyáé 14·7 millió métermázsa. A termésátlagok búzában, rozsban s a burgonyában valamivel magasabbak voltak a magyarországiaknál, a többi terménynél gyengébbek. Az 1920. évi adatok azonban a békéidők átlagával szemben még nagyobb hanyatlást mutatnak, mint Magyarország mezőgazdasági termelése: kenyérmagvakból 4 millióra, abrak-takarmányból 3·5 millióra zsugorodott össze a termelés.

A főbb állatfajtákat békébeli adatok szerint 2·4 millió szarvasmarha, 1·9 millió sertés, 318 ezer ló és közel 300,000 juh képviseli. Ez a szarvasmarhalétszám kielégítőnek látszik s a területhez való viszonyításban magasabb állományra vall, mint a minden s a juhtenyészés fejlődésének is Ausztriában biztos eshetőségei vannak.

Egy 1919. évi számlálás azonban főleg a szarvasmarháknak és sertéseknek nagy csökkenését mutatja; az előbbiek száma 1·8, az utóbbiaké 1·1 millióra apadt.

A bányászat köréből a vasérctelepek gazdag termelése szembeötlő: 16·4 millió métermázsa vasérc az évi átlagos

produkció, 4·9 milliónyi nyersvasat állítottak elő, de már a kénkovandtermelés jelentéktelen (28,000 mm), a rézérc 160,000 métermázsányi, arany, ezüstérc náluk is hiányzik, úgyszintén a kőolajtermelés. A sótermelés évi 1·5 millió métermázsányi, ami nemcsak födözi a szükségletet, hanem nagyobb (Magyarország hiányát azonban távolról sem fedező) kivitelre is lehetőséget nyújt.

A vasérc bőssége Ausztriának fontos segélyforrása, a nyersvastermelés azonban közben szintén nagyon hanyatlott (1920-ban nem egészen egy millió mm nyersvasat állítottak elő, a béketermelésnek egyötödét). Általában Ausztriának bányászati és ipari lehetőségeit teljesen kihasználnia azért nem lehet, mert szénellátása annál gyöngébb. Jelentéktelen kőszéntelepein kívül főleg barnaszénbányái vannak, de összes széntermelése 1915-ben alig tett 25 millió métermázsát, holott az évi szénszükségletet 120—150 millió mm-ára becsülhetjük. Ez okozza, hogy Csehországból és Lengyelországból Ausztria igen nagy és folytonos szénbehozatalra szorul, de fejlett nagyipari üzemeit még így sem használhatja ki teljesen. Talán csak a papíripar az, mely természetes energiákkal dolgozva s nyersanyagban bővelkedve, a békébeli termelést nemcsak utóirte, hanem hamar fokozni is tudta; a vas- és gépipar, fonó- és szövőipar sokkal több nehézséggel küzd.

Ausztria kereskedelmi forgalmában a behozatal cikkei közt első helyen vannak a szén, a gabona, liszt és egyéb élelmiszerök, állatok és állati termékek s a kőolaj; a kivitelben a fa és faárúk, papiros, vasérc, magnezit, nyersvas, vasból való fél- és készgyártmányok, gépek, textilárúk, vegyészeti gyártmányok a fontosabbak.

Az ország kereskedelmi forgalma növekvő, s a bécsi piac többet tudott megtartani vonzóerejéből, mint ahogy a szétszakítás után pillanatnyilag látszott.

Ausztriának 7478 kilométer vasúthálózata van s egy kilométernyi vasúthosszúságra 11 km² terület és 900 lakó esik (Magyarországon szintén 11 km², illetve 899 lakos).

Ausztria Magyarországhoz hasonlóan sok értékét elvezítette, sőt két vonatkozásban föltétlenül súlyosabb gondokkal küzd; élelmiszerhiánya hasonlíthatatlanul válságosabb és szénhiánya is sokkal aggasztóbb. A nép foglalkozási tagozódása szintén szerencsétlenebb összetételű s mert fejlett iparának sok nyersanyagát nélkülöznie kell,

a változott viszonyok közt még komorabb kilátásai vannak. Az ország pénzügyi helyzete és mélyre súlyedt valutája is ennek a jelzői; szociális bajok és zavarok csak növelik a nehézségeket. Az 1922. évi költségvetés 91 milliárd bevétellel szemben 258 milliárd kiadással számolt; a kiadásokat azonban az osztrák koronának az év folyamán való folytonos romlása is csak növelte.

Ausztria külön pénzrendszerének megállapítását¹ az a kényszerű helyzet provokálta, hogy az újonnan alakult szomszéd államok sorra függetlenítették magukat az Osztrák-Magyar Banktól, s külön választották pénzjegyeiket. Ez Ausztriában növelte az inflációt, s így az ország bankjegyadósságát is. Hosszas előkészítő tárgyalások után a bankjegyek felülbélyegzése 1919 márciusában kezdődött, minden levonás nélkül; a hó végén — bizonyos kivételek leszámitásával — már a felülbélyegzett jegyek használata kötelezővé vált. A felülbélyegzett bankjegyek kezelése, valamint új ily jegyek kibocsátása az Osztrák-Magyar Bank útján történt ugyan, de annak többi üzleteitől külön váltan. Ezzel a rendelkezéssel Ausztria külön választotta a saját valutáját az Osztrák-Magyar Bank közös koronajegyeinek sorsától, sőt igyekezett a közös bankadósság egy részét az utódállamokra hárítani. Összesen 4·8 milliárd koronát bélyegeztek le ez alkalommal, az Osztrák-Magyar Bank 37·7 milliárdnyi bankjegyforgalmának 13%-át, ami a népességi aránynak megfelel. A felülbélyegzés gyakori hamisítása 1920 márciusában arra bírta az osztrák kormányt, hogy új pénzjegyeket bocsásson ki.

Ausztria ismeretes gazdasági és pénzügyi helyzete miatt az osztrák korona árfolyama később fokozatosan esett, a jegyinfláció egyre nőtt, úgy hogy az ország végre is az európai hatalmak pénzügyi gyámsága alá került.

A megcsontkított Magyarország területét másfél százalékban meghaladja, de déli szövetségeseinél mégis sokkal kisebb az új cseh köztársaság. Földrajzi egységgel nem lehet vádolni; a Morva déli folyásánál tud csak egybeesemelni a két külön rész, amelyet a Kárpátok széles háta választ el egész hosszában egymástól. Csehországban

¹ A pénzrendszer kifejlődésére vonatkozó adatok dr. Buday Gyula tanulmányából valók.

140,785 négyzetkilométer területen 13.594,593 ember él; a 97 főnyi népsűrűség (amely különösen Sziléziának és a korábbi Csehországnak sűrű lakosságából alakul ki), jóval nagyobb, mint az utódállamok bármelyikéé.

Az 1921. évi népszámlálás szerint a lakosság 13.604,867 főnyi, ami minden össze 0·1%-os szaporodást mutat. Egyönge fejlődés érthető azért, hogy az ország területe több helyen háborús küzelmek színtere volt, s azért is, mert a magyar intelligenciának menekülése is ritkította a lakosságot.

A nyelvi egység szintén nem erős oldala az új köztársaságnak. Cseh-morva lakossága 1910. évi adatok szerint 45·9%-os; ha a tótokat, akik a megszállás óta 12·4%-kal szerepelnek az új állam népében, hozzájuk számítjuk is, még mindig kisebb marad az uralkodó faj, mint volt a régi Csehországban. Ám a megszállás óta hangoztatott panaszok szintén arra vallanak, hogy a tót is egyik kisebbségi nemzetisége lesz Csehországnak. Ily kisebbség pedig akad még több is: a német 27·5%-os arányával, mely különösen Csehorszában tekintélyes, s nálunk is a tót nyelvterületen alkotott szigeteivel ellenálló tudott lenni, továbbá a magyar 7·9% erejéig, közvetlen alkotórészüként a nagy magyar nyelvterületnek, s a völgyekben messze felnyúlva a tót etnikum körébe is, a rutén 3·2 százalékkal, szintén egy tömegben, végül a lengyel 2%-kal, ugyancsak szomszédos fajrokonokra támaszkodva.

Az új népszámlálás nyelvi adataiból csak néhány ellenőrizhetetlen részlet szívárgott ki, amelyek mutatják az összeírások tendenciós voltát, a németek, főleg pedig a magyarok kárára.

A hitfelekezeti megoszlás már jóval egységesebb: 89·9% a katholikus, 7·1% a protestáns és 2·7% a zsidó. A protestánsok és a zsidók kétharmadrészbén a megszállott magyar terület révén kerültek Csehország alá.

A nép foglalkozásában a legszélesebb réleget az őstermelés képezi, 41·9%-os arányával, 33·9%-ot foglal el a bányászat és ipar, 10·5% esik a kereskedelem és forgalom körében dolgozókra, 12·1% a közszolgálatra és szabad foglalkozásokra. Föltétlenül arányosabb megoszlás, mint Ausztriáé; a hódítás az addig kevessé képviselt őstermelő lakosságot erősít meg leginkább az ipar korábbi túlsúlyával szemben.

Az őstermelő nép további megoszlásában a birtokosokra 33·2% jut, a segítő családtagokra 32·2, a mezőgazdasági csalédekre 20·8, s a napszámos-elemre 13·6%.

A szántóterület 6·3 millió hektárjával, jóval kedvezőbb Ausztriánál; a szántónak több, mint egyharmada a megszállott magyarvidéken fekszik. A rét, melynek fele magyar területen van, 9·3%-kal vesz részt Csehország földjében. A 4·7 millió hektárnnyi erdő teljes 33%-ot képvisel; az erdőterületnek több mint felét a Kárpátoknak felénk hajló lejtőin kapta az új cseh állam.

A cseh állam búzatermése a békéévek átlaga szerint 9·9 millió, rozstermése pedig 15·1 millió métermázsára tehető, egy főre tehát 1·82 mm kenyérmag esik. Az árpa 15·1, a zab 12·7, a kukorica 1·9 millió métermázsával szerepel. Az 1921. évi termés a legtöbb gabonaneműnél megközelítette, vagy túl is haladta a békéátlagokat; Csehország szakszerű mezőgazdasági üzemei tehát, melyek a békében is magasabb átlagokat produkáltak, mint Magyarország vagy Ausztria, a háborús termelés nehézségeit kevésbé érezték meg (az 1920. év terméseredményei itt is alacsonyak).

A szőlőtermelés a cseh köztársaságban csak 26,000 hektáron folyik, s mintegy 330,000 hektolitert ad; az átlagtermés középhelyen van Magyarország és Ausztriáé közt.

Fontosabb a lentermelés, mely közel 240,000 métermázsza lenfonalat ad, s a textiliparnak jó támaszul szolgál; még jelentősebb azonban a cukorrépatermelés, amelynek átlagos eredménye 72·5 millió métermázsza. Csehország korábban is fontos répatermelő (s cukorfeldolgozó) terület volt, s minden nyereség, amihez a háború után jutott, répában gazdag és cukoriparban fejlett vidék.

Az állatállomány szintén értékes; az 1910. évi adatok szerint 4·6 millió szarvasmarhájával Csehország aránylag legjobban van ellátva a környező államok közt; a 2·6 millió sertés, 700,000 ló és 1·4 millió juh a területhez viszonyítva már alatta marad a magyarországiaknak. A juhállomány 86·6%-a különben a megszállt magyar területre esik.

Egy 1919-ben történt állatszámlálás a marhaállományt már csak 3·5 milliónak mutatja ki a sertések számát 1·7 milliónak, a juhokét azonban némi növekedéssel 1·6 milliónak.

Csehország kedvező mezőgazdasági helyzetét csak erősíti a bányatermékekben való gazdagsága. Igaz, hogy sója kevés van, 620,000 métermázsza, ásványolajat mintegy 40,000 métermázsát termel, rézérce nem egész 100,000 métermázsányi, de vasércet 19·2 milliónyit termelhet, kénkovandot 617,000 métermázsát s nyersvasat 11·3 milliónyit, végül 1·1 millió métermázsza arany- és ezüstercet is aknáz ki. A sótermelés kizárálag Magyarországból elvett területen folyik, kénkovandot, rézérce szintén innen szereznek, az arany- és ezüstercnek, valamint a vasércnek közel fele a magyar föld mélyéből kerül ki, s csupán a nyersvas előállításában lesz az Ausztriából nyert részeknek most is döntő szerepe.

Az ásványi kincsek feldolgozásához bőséges szénforrások állanak az új köztársaság rendelkezésére: 375·3 millió métermázsányi széntermelésből (ilt mindenütt békéidőbeli termelést értve) 142·7 millió a köszén. A széntermelés 1920-ban már megközelítette, 1921-ben utól is érte a békébeli produkciót, egyéb bányaszati termékekből s különösen a vasércből még csekélyebb a termelés.

Csehország ipari élete nagyon virágzó. A mezőgazdasági iparok közül a cukor, szesz és sörípar válik ki; kiterjedt még a vas- és fémpipara, fonó- és szővőipara, agyag- és üvegipara s a Magyarországtól szerzett részek révén újabb lendületet kapott fa- és papiripara.

Külkereskedelmi mérlege — főleg a nagy szénfölöslegek következtében — már 1919-ben és 1920-ban is egész jelentéktelen passzivitást mutatott csak, 1921-ben pedig aktív vált. A bevitelben a gyarmatárúkon kívül fontosabb tételek a kőolaj, gyapot, vegyészeti anyagok és áruk, gyümölcsök, főzelékek, magvak, bor és szeszesitalok stb.; a kivitelben pedig a fa és szén (1920-ban 52 millió métermázsza), cukor, gabona és maláta, porcellán és ásványárúk, agyagrúk, papir, vegyészeti áruk, vas, vasárúk és gépek.

A magyar területek megszállása Csehország vasúti hálózatát 13,697 km-re növelte; de a békészerződés hajóparkhoz is juttatta Csehországot 185,000 tonna tartalommal az Elbán és 74,000 tonnával a Dunán.

Az új állam 1920. évi költségvetési előirányzata 4·6 milliárdos hiánnal záródott, a következő évi egyenegyed milliárdos bevételi többlettel, az 1922. évi közel 20 mil-

liárdos kiadással szemben nem egészen 19 milliárdos bevételt tudott csak előirányozni. Minthogy azonban a gyakori belső zavarok, a fegyverkezés, az ipari termelés külső piacainak bizonytalansága a költségvetési jászánkokat nem igen válthatta valóra, kétségtelen, hogy a cseh államháztartás egyensúlya sem szilárdul meg könnyen.

A cseh köztársaság az utódállamok között gazdaságilag mégis a legjobb helyzetben lévén, pénzrendszerének kialakítását is a legnagyobb energiával vihette véghez. Nyomban az összeomlás után a bankjegyhiány enyhítésére fölhatalmazta a cseh országos bankot, hogy 25 millió osztrák-magyar bankjegy alapján annak négyeszeres összegéről szóló kamatmentes utalványokat bocsáson ki. A háborús államadósságoknak, különösen a hadikölcsönnöknek a megtagadása azok tömeges lombardirozását okozta, amire a cseh kormány a további lombardok nyújtását megtiltotta. Az 1919 elején mutatkozó pénzbőséget arra használták föl, hogy a bankoktól félmilliárd kölcsönt vettek föl, amelyet később törlesztéses kölcsönné alakítottak át. 1919 február végén egy — néhány óra alatt megszavazott — törvény fölhatalmazta a kormányt, hogy a korona bankjegyeket bélyegeztesse felül, azok 50%-át kényszerkölcsonre tartsa vissza, a vagyonadó céljaira minden vagyont az állam területén irasson össze, s végül, hogy arany és idegen valuta kölcsönt vehessen föl. A felülbélyegzés 1919 március elején történt, s ennek érdekében 10 napos teljes határzárt, sőt szigorú sajtó cenzurát léptettek életbe. Különösen nagy hatalmi apprátussal folyt a felülbélyegzés a megszállott magyar területeken, ahol ez a művelet volt a kormány első hatalmi próbája. A felülbélyegzéskor a bankjegyforgalom 8·4 milliárd K volt; a kényszerkölcson visszatartása után 5·2 milliárd maradt forgalomban. Ez időtől megszületett az új cseh pénzrendszer a cseh-szlovák koronával, mint egységgel, melyet Zürichben 1919 február 20 óta jegyezték. A devizaközpont gyors fölállítása az új pénzérték megszilárdítását segítette elő. Bár közben a bankjegyekre alkalmazott bélyegek hamisítása sok zavart okozott, 1919 közepétől 1920 tavaszáig új államjegyekkel cseréltek ki a felülbélyegzett bankjegyeket. Az állami jegyintézet szerepét a pénzügyminiszteriumi bankhivatalra ruházták. 1921 végén a jegyforgalom 11·8 milliárd volt.

Ezzel természetesen nincs befejezve a cseh valuta rendezése, hiányzik az államjegyeknek kellő fedezete, az intervalutáris árfolyam közben nagy ingadozásokat mutatott föl; de az önnállósulás után gyorsan megindult és energikusan folytatt pénzügyi intézkedések az országnak mégis sekély használtak.

Ahogy ezekből a szórványos adatokból látszik, Csehország a nyertes fél előnyeit ügyesen kihasználta s eddigi fejlett gazdasági életét oly értékekkel gyarapította, amelyek vagy szerencsésen kiegészítik azt, amije már volt, vagy kisegítik abban, amit eddig nélkülözött. Ha a faji és földrajzi egység meg volna, talán sikerült alakulatnak lehetne mondani új szomszédunkat. De nem lehet tartós az a kapcsolat, amely heterogén vidékeknek különböző hajlamú népeit akarja összefűzni. Amint a német hegemonia nem tudott tartósan a csehek fölé kerülni, a cseh hegemonia sem bírja összeragasztani a szétkivánkozó részket.

Csehország azonban földjének, iparának és ásványi kincseinek gazdagságában olyan előnnyel bír, amelyet átmenetileg, mint nyertes fél is, nagyon kihasználhat a maga erősítésére, s kitolhatja vele a bomlás proceszszusát.

Kevesebb tájékoztató adatunk van a déli két szomszédról, Jugoszláviáról és Romáriáról.

A délszláv állam az 1920. évi adatok szerint 247,916 négyzetkilométer területével nagyobb, mint Magyarország és Csehország együttvéve, 11724,915 fönyi lakossága azonban kisebb Csehországénál; népsűrűsége 47 fönyi négyzetkilométerenkint. A külső formában a délszláv állam kerekebb s összefüggőbb ugyan, mint a cseh köztársaság, de földrajzilag szintén heterogén, s az alpesi nyulványoktól a Balkán-hegységig sok össze nem való elemet foglal magában. Hogy északi határa más állam területével egybeolvadó síkság, az nem kis gyöngesége az új alakulatnak.

Ha a lakosságot fajok szerint vizsgáljuk, kikerekedik ugyan a délszláv többség, de szerbek, horvátnak, szlovénnek, mohamedán-bosnyáknak, bunyevácnak az összetevésével.

Korábbi adataink szerint a szerbek 39,2%-ot alkottak (a régi Szerbiában 63,9%-os arányukkal csakugyan föl-

tétlen és egységes elsőbbségük volt), a horvátok 21·4, a szlovének 8·3, a bolgárok és macedónok 5·4, a bosnyákok 5·1, a németek 4·6, a magyarok 4·5 százalékot s ezeken kívül még mindig 11·1%-os egyéb népfaj lakta az országot.

Ezzel szemben az 1920. évi számlálás a következően részletezi a népességet: szerb-horvát 74·1%, szlovén 87%, egyéb szláv 1·7%, oláh 1·6%, olasz 0·1%, német 4·0%, magyar 4·0%, albán 4·1%, egyéb 1·7%. A két számlálás között való eltérésben bizonyára nemcsak a hadi állapotnak, s a meneküléseknek van része, hanem az új számlálók hajlandóságainak is. Ez adatok dacára is tehát a délszláv állam minden részében megtaláljuk az okot, amely a nemzetiségi kérdést kiélezheti. A magyar és német elem az észak felé szabadon érintkező, Jugoszlávia többi részeitől pedig természetes határokkal elválasztott eddigi magyar területen erős abszolut többséget alkot. Ujszerbiának a bolgár és macedon kérdés, Izstriának a német és olasz kisebbség, Bosznia-nak a mohammedán-bosnyák elem okozhat veszedelmet, Horvát-Szlavonországokban pedig a horvátokat a szerbektől faji antagonizmuson kívül igen éles vallási különbség választja el, az ott erősebb kisebbséget alkotó magyar és német elemhez pedig vallási kapcsolat fűzi.

A hitfelekezeti megoszlás mérlegén az orthodox görög vallás nyom legtöbbet, 47·2%-os arányával, de csak magában Szerbiában és Montenegróban képez abszolut, Bosznia-ban pedig viszonylagos többséget; a katholikusok 38·2%-os részesedéssükkel pedig a többi csatolt részek uralkodó vallását alkotják, csupán Bosznia-ban nem, ahol a mohamedánok aránya magasabb. A protestánsok 1·8, a zsidók 0·5, az egyéb vallásúak (főleg mohamedánok) 11·9%-kal tarkítják az új állam vallási megoszlásának képét. A nép foglalkozási tagozódása elég primitív képet ad. A lakosság 79%-a östermelő, 9·2% jut az iparosokra és bányászokra, 4·7% a kereskedelemben és forgalomra, 6·3% a közszolgálati és egyéb értelmi ségi munkára. A megszállt magyar terület nagyon lendített az utóbbi három foglalkozási csoport szerepének.

Jugoszlávia földjéből 28% szántó, 28·2% erdő, 14·9% nem termő terület. Az első két típusban Szerbia nagyon nyert, szántót főleg Magyarországból és Szlavóniából

szerevén, erdőt Bosznia-ból és Horvát-Szlavonországokból; a balkán háború utáni saját területének 47,7%-a terméketlen volt.

A délszláv állam új területén 15,9 millió métermáza búza és 1,8 millió rozs terem meg, a mi kenyértermékinkból tehát egy főre 1,35 mm esik. Hozzá kell azonban tennünk, hogy a lakosság egy része itt (és Romániában is) nem annyira búza- és rozsfogyasztó, mint inkább kukoricaláplálékkal él; kukoricát pedig a régi Szerbia is bőven termelt, Horvát-Szlavonországokban elterjedt a művelése, a megszállt magyar területek pedig elsősorban kukoricatermelők, úgy hogy évi 28,8 millió métermázsára lehet kilátás. Az árpa 3,2, a zab 4,7, a burgonya 12,1 millió métermázsát ígér. A termésátlagok mindenütt jóval alacsonyabbak, mint a többi szomszédainknál.

Az újabb termelésről adataink még bizonytalanabbak.

Mint bortermelő ország azonban Jugoszlávia elég számottevő lesz, 250,000 hektár beültetett szőlőterületével, s 3,3 millió hl mustermésével. A cukorrépából 4,9 millió métermázsát várhat, háromötödrészben a magyar területek elfoglalása folytán; lenfonáltermelése pedig főleg Horvát-Szlavonországok csatlakozása következtében emelkedik 63,000 métermázsára.

Az állatállomány a földterület egyenlőtlen volta miatt nem nagy, bár némely fajtákból itt-ott elég bőség mutatkozik, 4,6 millió szarvasmarha lehet Jugoszláviában, 3,8 millió sertés, 1,1 millió ló és 9,6 millió juh és kecske.

Az eddig folyó bányászati termelés kisebb jelentőségi. A sótermelés 440,000 métermázsára rughat s főleg Bosznia-ban folyik; Szerbia s kis hányadban Krajna is arany- és ezüstércet aknáz ki, 11,8 millió mm erejéig; a szerb rézérctermelés csak 40,000 métermázsát ér el, a kénkovandtermelés 224,000 métermázsát. Vasérctermelés főleg Bosznia-ban folyik, 5,5 millió métermázsányi mennyiségen; ugyanitt nyersvasat is előállítanak, 2,5 millió métermázsát. A szénprodukción megközelíti a 20 millió métermázsát, ebből azonban 18 millión felüli a barnaszén, s közel fele Bosznia-ból ered.

Az 1920. évi külkereskedelem 3,5 milliárd dinárnnyi bevétel mellett 2,2 milliárdos passzivummal járt; a bevitel majdnem kizárálag ipari termékekkel állott, a ki-

vitel pedig épületfán és egyéb faárúkon, továbbá cementen kívül kizárálag mezőgazdasági termékekből.

A délszláv vasuti hálózat 7520 km; ebből Horvát-Szlavonországokban s itthon magunk építettünk mintegy 4200 kilométert, nem szólva a bosnyák vasutakról, amelyekbe szintén nagyobb tőkét fektetünk. Szerbia gyér vasuti hálózatát ezzel úgy a népességhoz, mint a területhez viszonyítva sürűbbé tettük.

A folyamhajózás szolgálatában 320,000 tonnártartalmú jármű áll, a tengeri flotta pedig 148 gőzösből áll, amelyek közül 31 hosszú járatú.

Az 1922. évi állami költségvetést 6·9 milliárd dinár kiadással és 4·8 milliárd bevétellel irányozták elő; 1921-ben az állam 500 millió belső kölcsönt vett föl.

A délszláv állam elsősorban mezőgazdasági jellegű, de ezen a téren is a legfontosabb termelés a magyar, német és horvát nyelvterületeken folyik.

A délszláv állam pénzrendszerének kialakítása volt a legbonyolultabb. Az új állam megalakulásakor Szerbiában a dinár volt a pénzegység (mintegy 300 millió), Montenegróban a perper, a megszállt területeken a korona és a bolgár leva. Amíg Szerbia területét a háború alatt hadseregeünk megszállta, addig az eredeti szerb területre is korona pénzjegyek kerültek, mintegy 700 millió. Az új állam először ezeket igyekezett a többi koronától el-választani, s ezért a Száván és Drinán a korona átvitelét megtiltotta, s Szerbiában a dinárt tette fizetési eszközössé. 1919 januárjában már az egész állam területén elrendelték a korona bankjegyeknek és a levának összeírását és megjelölését, azzal, hogy a felül nem bályegzett bankjegyek 1919 január 31-én túl nem szerepelhetnek fizető eszköz gyanánt. E felülbályegzéssel — melynek eredménye 5·3 milliárd korona volt — alapították meg a jugoszláv koronát, amelyet 1922 novemberéig a zürichi tőzsden jegyeztek is. A felülbályegzésnek mindenben elterjedt hamisítása sok zavart okozott, s bár a Szerb Nemzeti Bank 1919 közepén már megkezdte a dinár bankjegyek kibocsátását, az átcserélés nem kezdődhetett meg, sőt a koronajegyeket 1919 november közepén újabb felülbályegzésre utasították, ezúttal 20%-ot kényszerkölcsonként visszatartva. Ez a kényszerkölcson egyfelől nagy árfelhajtásra vitt, másfelől utat nyitott a további hamisi-

tásoknak. Az újabb felülbélyegzés 4·6 milliárd koronát eredményezett, 700,000 K-val kevesebbet, mint az első. A felülbélyegzéskor állapították meg a dinár és korona hivatalos árfolyamát 1 : 3·5, pár hónappal később pedig 1 : 4 arányban. A következő lépés volt a dinár és korona pénzrendszer egységesítése érdekében a koronáknak új jegyekre való kicsérélése. Ekkor már a Szerb Nemzeti Bank 800 millió dinárt bocsátott ki, amely összeg 62% erejéig volt fedezve fémmel és külföldi követelésekkel. Az átcserélés oly pénzjegyekkel történt, amelyeknek egyik oldalán a dinárérték volt jelezve, a másik oldalon annak négyeszerese koronaértékben. Ezzel szemben azonban a csupán dinár jelzésű jegyek is megmaradtak, sőt 1921 nyarán az egész országban elrendelték a dinárban való kötelező számítást. A korona kiküszöbölését jelenti a zürichi jegyzés abbanhagyása is. 1921 december 31-én a Szerb Nemzeti Bank forgalomban lévő jegyeinek összege 4·7 milliárd dinár volt.

A magyar terület birtoka a délszláv állam részére átmenetileg kétségtelenül nagy nyereséget jelent, mert jó export-lehetőségeket kínál. Nagy előnye továbbá az új államalakulatnak a tengerpart, ha ezt az olasz vételykedés és kereskedelmük szervezetlensége folytán nem is tudják elégge kihasználni.

A negyedik szomszéd, területben és népességben egyaránt a legnagyobb az utódállamok között, Románia. A háborús osztalékból neki jutott legtöbb s 304,244 négyzetkilométernyi területével, 15.746,832 lakosával erősen megkétszerezte eddigi hatalmát. Az 51.7 fönyi népsűrűség nem több, mint az eddigi Romániáé; a tőlünk elfoglalt területek ritkább népességűek, Bukovina ellenben sűrűbben lakott terület.

A nyelvi egység Magyarország és Ausztria után itt van meg legerősebb, amennyiben a nép 66·7%-át román ajkúak teszik. A legerősebb kisebbség a magyar, 11·9%-kal, azután az ukrán és orosz jó 6·6%-kal, majd a német 5·3, a bolgár 2·2%-kal. A román ajkúak fölénye azonban csak a régi Románia területén igen nagy, bár itt a magyarságnak mintegy 150,000 fönyi száma szinte egészben el van hallgatva; az újabban elfoglalt részeken mindenütt jelentékeny kisebbségekkel állanak szemben.

Ugyanez áll a felekezeti megoszlásra is, amely kü-

lönben Románia mostani nagy területén a következő arányokat mutatja: az orthodoxia hívei közé tartozik 70·1%, katholikus a nép 16·3%-a, protestáns 6·9%, zsidó 5·5%.

Románia újabb, 1920. évi népszámlálása 16.262.177 lakost talált, 52 főnyi népsűrűséggel. Ez a népszámlálás az utódállamoké közül talán a legbuzgóbban törekedett arra, hogy a kisebbségeket eltüntesse, s ezért több helyütt kétszer, háromszor is ismételte a fölvételt, csakhogy a magyar és német ajkúak az ügyes eljárás során leolvadjanak. Az egész ország nemzetiségi viszonyairól még nincsenek adataink; a Magyarországtól elszakított területen állítólag a következő a nemzetiségi megoszlás: magyar 26·5%, német 9·9%, oláh 57·1%, zsidó 3·3%, egyéb nemzetiségű 2·2%. Aki összehasonlitja ezeket az adatokat e könyv II. fejezetében foglalt számokkal, méltán csodálkozhatik a nagy átalakuláson, s az oláh géniusz gyors beolvastató képességén.

A foglalkozások közül 80·2% esik az östermelésre, a bányászat és ipar 8·1, a kereskedelem és forgalom 3·7, a közszolgálat és egyéb értelmi foglalkozás 6·9%-kal részesedik. Az ipar, kereskedelem és forgalom szerepe a régi Romániában sokkal alarendeltebb volt; az új hódítások nélkül az östermelés még kizárolagosabb lenne.

Besszarábiáról nincsenek megbízható adataink a földterület mivelési ágairól; Románia többi része nem mutat kedvezőtlen képet, mert 40%-os a szántó aránya, 26%-os az erdő (itt a Magyarországtól elvett területek javították nagyon a helyzetet), s 14·4%, tehát a délszláv államnál valamivel kisebb a nem termő terület.

A birtokviszonyok megoszlására jellemző, hogy a kis- és középbirtok Bukovinában és a Magyarországtól elvett területeken sokkal egézségesebb, magában Romániában a nagybirtok túltengőbb: mégis a földbirtokreform elején elősorban a magyar föld birtokosai ellen irányul. A délszláv állammal szemben Románia gazdag mezőgazdasági termelésének nagy előnye, hogy főleg magából a centrumból ered, a régi Romániából. A terméseredmények azonban itt is alatta maradnak a békebeli termésnek. 1921-ben a búza 27·2, a rozs 3·2, az árpa 16·8, a zab 19·5, a kukoricá 36·6 millió *hektoliter* termést adott. A termésből még így is a régi Románia exportjának mintegy két-szerese kerülhet külföldre. A cukorrépa termelése is elég

nagy volt Romániában, de itt a megszállott magyar területek megkétszerezik az eredményt, s így 6·4 milliós évi termelés alakul ki. Bortermelés 117,000 hektáron folyik, s 22 millió hektoliter mustot ad; lenfonálból 44,000 métermázsát produkálnak.

Románia területéhez mérten a délszláv államéval körülbelül egyező állatlétszámmal bír, s a magyar terület megszerzése mindegyik állatfajtánál nagyon számbavehető nyereséget jelent. Az állatlétszám azonban egy 1919. évi összeállítás szerint itt is kisebb a hékebelinél: 1·5 millió lovuk van, 4·7 millió szarvasmarhájuk, 8·7 millió juhuk, s 2·8 millió sertésük.

A kőolajat és sót kivéve, a bányászati termelés egyéb ágaiban még nagyobb fontosságú volt Romániára, hogy magyar földet hódítson el. Az évi 13·3 millió métermázsás kőolajtermelés volt ez ország eddigi gazdagodásának is egyik fölönöződítője, ehhez csekély mennyiség magyar területről is járul, s ugyancsak magyar földről szerzi a földgáz bőséges forrásait is. A sótermelés 3·4 millió métermázsát szolgáltat; ebből 1·9 millió magyar területről ered. A 2·5 milliós arany- és ezüstérc, a 0·5 milliós kénkovandtermelés, a 3 millió vasérctermelés s az 1·7 milliós nyersvaselőállítás már minden magyar területről nyert ajándék. A széntermelés 25 milliós mennyiségből is 1·6 millió ered csak Románia régi területéről, a többi magyar föld kincse, s magyar szorgalom tárta föl.

Románia külkereskedelmi mérlege 1919-ben mintegy 3·5 milliárd leuvel volt passzív, mert kivitel alig folyt; az 1920. évi mérleg 7 milliárdos bevitel mellett 2·6 milliárdnyi kivitelt mutat. Ez utóbbinak fő tételei a pétroleum, fa, gabona és liszt. A bevitelben a textilgyártmányok, vas- és gépipari termékek, vegyészeti áruk, papír stb. játszanak főszerepet.

A 10,158 kilométer vasuti hálózatból 5,262 kilométernyi hosszúságban magyar területen futnak sinek; a bukovinai vonalak aránylag még sűrűbbek. Románia kereskedelmi flottája 71,000 tonna tartalmú. Az ország 1921/22. évi költségelőírányzata 6·1 milliárd bevétellel s 6 milliárd kiadással egyensúlyra törekszik, a leu ingadozó kurzusa azonban egyéb okok mellett ezt aligha engedi elérni 1920/21-ben az előirányzott deficit meghaladta a fél milliárdot. A 20 milliárdnál nagyobb államadósságba a volt

közös adósságokból Romániára eső rész még nincs befoglalva.

Románia még kifejezetten mezőgazdasági állam, mint Jugoszlávia, de gazdagabb, s központi területében is fejlődésre képesebb. Ez, továbbá kőolajforrásai, valamint tengerpartja, melyet hosszabb idő óta bír, nagyobb energiakifejtésre képesítik. A háborúban nyert területeit azonban a földrajzi tilalomfán kívül kulturális és gazdasági különbségek is erősen elválasztják a többiből, úgy hogy Románia is folytonos belső súrlódások közt, s képzelt vagy valódi külső veszedelmektől rettegve nem tud örülni igazán váratlan új szerzeményeinek.

Románia pénzegysége tudvalevőleg a leu, a háború befejeztekor azonban sok németkibocsátású leu forgott az országban, amelyekhez a magyar területek megszállásával a korona, Besszarábia megszerzésével pedig a rubel is járult. E pénzrendszer egységesítése 1919 elején kezdődött a germán leunek lepecsételésével; illet 2 milliárd összegűt találtak, s 1:1 arányban fogadták el. Ugyanazon év tavaszán a 700 millió értékű rubeljegyeket pecsételték le, június és július havában pedig a koronajegyeket, még azokon a tiszántúli területeken is, amelyek ideiglenes megszállás alatt voltak; a lebényegzés 65 milliárd koronára terjedt ki. A lebényegzett pénzek egységesítése 1920 augusztusában történt, amikor a Banca Nationalát fölhatalmazták újabb pénzjegyek kibocsátására, s elrendelték a korona és rubel átcserélését. A korona átcserélése a megszállt magyar területek lakosságának igen nagy sérelmére 1:2 arányban történt, hogy e területek gazdasági fölényét háttérbe szoritsák. Ezenkívül 40%-ot még kényszerkölcsönfélének visszatartottak, s csak 1921 első felében fizettek vissza; becserélésre került ekkor 8·6 milliárd korona. Románia pénzrendszeré olyan értelemben, hogy forgalomban lévő jegyei megfelelő fedezettel is el lennének látva, még nem tudott kialakulni; 1921 végén 4·6 milliárdos fedezet mellett 13·7 milliárd volt a jegyforgalom.

XIX. NYUGAT ÉBREDÉSE.

Németországnak bukásában is hatalmas teste meg-megvonaglik a szégyentől és fájdalomtól, amelyet a Rajnamentének s a Ruhr vidéknek brutális megszállása okoz.

Vajjon mikor ébred már föl Nyugat, hogy meglássa a párisi hékemünkának döreségét, s azt a kárt, amelyet önmagának okozott a kiméletlen bosszúállás politikájával?

Nyugat már régen ébredezik, de az átdorbézolt éjszaka után való zavaros öntudattal és föfájással. Szaprodnak a jelek arra, hogy szeretne tisztán látni, de még nem tud.

A legszélsőbb Nyugat, Amerika, melynek gazdasági erejét a világháború rendkívül megnövesztette, most már érdektelenül nézi a neki kicsinyes európai villongásokat, s Angliával folytat csöndes harcot a tengerentúli piacokért.

Anglia szeme is másutt van, s nem ártja magát a francia szélsőségekbe: akárki lesz a vesztes a Rajnamenti dulakodásban, neki az úgy sem igazi érdektársa.

Ám az angol társadalom már régóta enyhébben tekint vissza a világháború nagy ellentéteire, s az első hang, amely az igazságtalan béke miatt felszólalt, a Keynesé, azóta sem némult el, s a Manchester Guardian rekonstruções kiadványában gondosan gyűjt az anyagot a beteggé tett Európa helyzetéről.

Vanderlip, az amerikai bankár nemcsak pénzügyi térvet kovácsol, hanem könyvet könyv után ír Európáról és versenyez ebben vele az olasz Nitti is, akinek munkái Magyarország megcsonkitását is megfelelőbb megvilágításban mutatják be.*

Megalakult a Népszövetségi Ligák Uniója. Budapestre

is elhozva Nyugat minden részéből a valóban komoly békét megteremtése s a sérelmek kiküszöbölése iránt érdeklődőket.

Még a francia könyvpiacra is kimerész kedett Tisseyre képviselőnek a munkája, de Monzie szenátor előszavával, a megcsontkított Magyarországról.

Angol, olasz, sőt francia ujságokban is egyre gyakrabban találkozunk Magyarország igazait megértő, vagy legalább félre nem magyarázó közleményekkel.

Szavak, szavak és újra szavak...

Valóban, a magunk erején túl, a mások segítségével még alig értünk el többet itt-ott barátságosabbra váló szavaknál.

De magyar tudósok komoly munkája kimagaslik a gyéren meginduló nemzetközi összejöveteleken, magyar zseni emléke előtt hódol a Sorbonne, a magyar kultura finomságai megtalálják már az utat Nyugat felé, s egy magyar nő Bujdosó Könyve, amely népünknek belső árulás folytán történt bukását sirja el, belopja veszteségeink nagyságát az idegenkedő szivekbe is.

Az új szomszédok hanggal jobban győzik, s évtizedeken át megalapozott sajtóösszeköttetései most is rendelkezésükre állanak.

A szavaknak ebben a versenyében a mi igazságunk halkabb, de tisztább csengésű; csak ha Nyugat egészen fölébred, akkor hallja ki a körülöttünk zajgó hangzavarból.

A békemunka tarthatatlanságát ma még csak a vesztes felek érzik igazán súlyosan, s a reviziót Nyugat halogatni akarja, amíg csak tudja.

De a revízió gondolata homályosan ott van már a lelkekben: az egyikben mint ijesztő rémkép, a másikban, mint kiegyenlitő megoldás. Négy év kellett hozzá, hogy ez a gondolat a homályban kicsírázzék; az első meleg sugárra gyorsabban fog hajtani.

Fiaink elvérzettek, fegyvereinket elvették, ki tudja, mikor tudnók mi az erősebb jogán visszaszerezni Magyarország egységét.

Nyugat igazságérzetének kell megmozdulnia, hogy sérelmeinket orvosolni lehessen. Nyugatnak kell beláttnia, hogy a béké Európa gazdasági életének és kulturájának mennyit árt.

Szorongva lessük, hogy mily lassú Nyugat ébredése, és mily hosszú az igazság útja.

Hogy a revízió gondolata teljesen kiérjen, ahoz kettő kell: egyik, hogy Nyugat magán is érezze a békeszerződések nyűgös és fonák voltát, a másik, hogy szavunkon a hozzájuk tartozó rokon-kultura hangját minden jobban megérezzék.

A magyar tudomány, irodalom és művészet dolga, hogy a kellő hangot eltalálja, s a megfelelő időben ott legyen, mikor Nyugateurópa rémlátásos álmaiból fölébredeve, tiszta tekintettel néz körül a mi megroncsolt térképunkre is.

TARTALOMJEGYZÉK.

	<i>Lap</i>
<i>Először</i> - - - - -	3
I. A föld - - - - -	5
II. A nép - - - - -	17
III. Népesedés, közegészségügy - - - - -	30
IV. Népességi és szociálpolitika - - - - -	39
V. Birtokviszonyok - - - - -	49
VI. Mezőgazdasági termelés és állatlétszám - - - - -	64
VII. Birtokreform, mezőgazdasági politika - - - - -	82
VIII. Bányászat - - - - -	91
IX. Ipar - - - - -	100
X. Kereskedelem - - - - -	118
XI. Árviszonyok - - - - -	137
XII. Közlekedés - - - - -	144
XIII. Tőkeszervezet - - - - -	155
XIV. Az állam pénzügyei - - - - -	173
XV. A jóvátétel kérdése - - - - -	184
XVI. Egyház és iskola - - - - -	188
XVII. Az elszakított magyarság helyzete - - - - -	200
XVIII. Az új szomszédok - - - - -	204
XIX. Nyugat ébredése - - - - -	221

